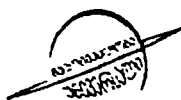

**ვაჟა ლორთქიფანიძე
ანზორ თოთაძე**

ერი ერმა უნდა გადაარჩინოს

**დემოკრატიული პრობლემები
თანამედროვე საქართველოში**

**გამომცემლობა „ანი“
თბილისი 2007**

UDC (უკ) 314 (479.22)
ლ-852

ნაშრომი მეცნიერულ-პოპულარული ხასიათისაა. მასში გაშუქებულია ქართველი ერის ერთ-ერთი უმწვავესი პრობლემა – საქართველოს თანამედროვე დემოგრაფიული ვითარება, კერძოდ, მოსახლეობის რაოდენობის, შობადობის, მოკვდაობის, ეროვნული შემადგენლობის, ასაკობრივი და სქესობრივი სტრუქტურის, ქვეყნის დემოგრაფიული უსაფრთხოების უზრუნველყოფისა და სხვა საკითხები.

რედაქტორი: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული
აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი
ლევო ჩიქავა

რეცენზენტები: პროფესორი *ანზორ საბვაძე*
პროფესორი *ვაჟა გურგენიძე*

© ვ. ლორთქიფანიძე, ა. თოთაძე, 2007

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2007

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@Internet.ge

ISBN 978-9941-12-073-2

უდიდესი მადლიერებითა და
მოკრძალებით ნიგნს ვუძღვნით
უნმინდესსა და უნეტარესს,
სრულიად საქართველოს კათო-
ლიკოს-პატრიარქს ილია II.

ნებით ნუ გადავშენდებით

მეჩვიდმეტე საუკუნის პირველი ნახევარი – ისევ გრძელი ღამე ღვას საქართველოში და ამ წყვილიაღში აღავლენს უცნობი ქართველი ქალი ქრისტიანე საოცარ ლოცვას თავისი ხალხისა და თავისი ქვეყნის უმბიმეს ბედზე. ეს ლოცვა არ არის ჩვეულებრივი ლოცვა – იგი შეუდარებელი ეროვნული გრძნობის მატარებელია, მტრისაგან საქართველოს გამოხსნის ღვთისადმი ვედრებაა. ძნელია დიდი გულისტკივილის გარეშე წაიკითხო სამშობლოს ბედზე დაფიქრებული ქართველი ქალის ეს, მართლაც, საოცარი ლოცვა:

„ჰა, ვუმზერ საქართველოს და გული წრემლე-
ნით მეცხმება, უნინ დედამინის სამოთხე რომ იყო,
იგი კვნესის ქაოსად გადაქცეულა.

იმ ადამიანებზე ვცირი, რომელთაზე ჩემი ქრის-
ტეს დროშისათვის შეუპოვარნი და ძალიან მამარი
მებრძოლნი იყვნენ და ახლაც ეშმას მონებენ. სა-
ქართველოს იმ მინას ვცირი, რომელიც მისი ბატ-
კნების მკვეთავი, აღთქმული ნმინდა ქვეყანა და
ქრისტეს მიმბაძველი იყო; ახლაც კი ცაძრის საძო-
ვარზე ნარ-კვალნი გაზრდილა. იმ ქვეყანას ვცირი,
რომლის მუხოვრებლემაც ქვეყნიერება განანათლეს,
ახლაც კი სიბერისა და ბნელოთის დასაბამი გამხდარა.

იმ ქვეყანას ვცირი, რომელმაც ანტიკური ბერ-
ძნული სიბრძნე წარმოშვა, ახლაც კი უვიწრობის ნყა-
რო გამხდარა, სადარ თავიანთი შეშერების სი-
ბრძნის გამო, ბევრი სიღატაკში ჩავარდნილა და
სადარ ყველა ღმერთი მიტოვებულია“¹.

მაღლობა იტალიელ მისიონერსა და სწაველულს – ღონ
ქრისტიანორო დე კასტელს, რომელიც საქართველოში 1627-

¹ ღონ ქრისტიანორო დე კასტელი. ცნობები და აღბობი საქართველოს
შესახებ. თბ., 1976, გვ. 203.

1654 წლებში მოღვაწეობდა და შეძლო დაენახა ამ ლოცვის სიდიადე და შეძლო მისი გადარჩენაც. სამნახევარი საუკუნის წინათ ნათქვამი ქრისტინეს საოცარი სიტყვები დღესაც აქტუალურად ჟღერს, ზედმიწევნით ეხმიანება თითქმის ბოლო ორი ათეული წლის განმავლობაში ჩვენს უთავბოლო ცხოვრებას.

ქრისტინეს ვინაობის შესახებ ისტორიაა ღუმს. ვიცით მხოლოდ ის, რომ იგი ჩვენი რომელიმე კუთხის, კერძოდ, იმერეთის, სამეგრელოსა ან გურიის შვილია, მაგრამ არა – იგი იმ ქვეყნის შვილია, რომელსაც საქართველო ჰქვია, იგი იმ გენის მატარებელია, რომლის პატრონი ქართველია.

დღეს, როდესაც გვიკვირს, როგორ გადავურჩით ისტორიის ქარტეხილებს, მოზღვავენულ ურდოთა წამლეკავ ნიაღვარს, როდესაც „სისხლისა მდინარენი დიოდეს“ და „არავინ იყო ნუგეშისმცემელი, ოდეს სატკივარი იყო ზოგადი“, სწორედ ასეთი ადამიანების ღაღადისი აცოცხლებდა სამშობლოს სიყვარულის გრძნობას, აცოცხლებდა სამშობლოს გადარჩენის იმედს.

ჯერ კიდევ ადრე, მე-11 საუკუნის ცნობილმა ქართველმა სასულიერო და საზოგადო მოღვაწემ გიორგი მთაწმინდელმა ბრძანა: „რომელთა ქართველთა განმრავლებათ იღვაწონ... საუკუნომცა არს სახსენებელი და კურთხევათ მათი!“¹ ასეთივე სულისკვეთების გრძნობითაა გაუღენთილი მე-8 საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი მოღვაწის იოანე საბანისძის წარმოთქმული სიტყვები, როდესაც აღარ „იყო ზრუნვა სულიერი“ და უცხო ტომისა და ხალხის მოძალების ჟამს ქართველი ხალხის აშკარა გადაგვარების საფრთხე დაინახა: „აღვერიენით ერსა უცხო-სა, შვეულითა განდგომილსა ქრისტესგან... სარწმუნოებისა ჩვენისა მაგინებელთა“.² მან გადაგვარების გზაზე დამდგარ ელემენტებს „ღონეი სიტყვისაი“ დაუპირისპირა, გამოაფხიზლა ქართველი ხალხი და საკუთარი სახის დაკარგვის მოსალოდნელი

¹ გ. მთაწმინდელი. იოანეს და ექვთიმეს ცხოვრება. ქართული პროზა. წიგნი I, თბ., 1981, გვ.423.

საშიშროება დაანახა. სწორედ ასეთი სულიერი მოძღვრების ფესვებზე ამონაყარმა ნერგებმა გამოგვატარა საშინლად ბნელი შუა საუკუნეები, როდესაც არ წყდებოდა ნიაღვარივით წასალეკად მომსკლარი, ათასგვარ მტერთა ურდოები.

დღეს, მეორე და მესამე ათასწლეულების მიჯნაზე, კვლავ პრობლემებით დაძვინებულ საქართველოში გვიხდება ცხოვრება. სატკივარი არ დაელია ქართულ მიწა-წყალს. მართალია, მოვიპოვეთ ნანატრი დამოუკიდებლობა, მაგრამ სრული თავისუფლებისათვის ბრძოლა არანაკლებ რთული გამოდგა – დარღვეულია ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობა, ხალხს უჭირს თავის გატანა, საფრთხე დაემუქრება ქართველი ხალხის სულიერებას და სახეზეა ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ეროვნული სატკივარი – უმძიმესი დემოგრაფიული ვითარება. თუ დროულად რაიმე არ ვიდონეთ, გადაშენება მოგველის. ამ საბედისწერო უამს, ამ მეტად ცვალებად სამყაროში უწმინდესი და უნეტარესი, საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელი ილია II შეუვალ ფარად უდგას თავის ხალხს, ღღენიდავ იღწვის და ლოცულობს ქვეყნის მთლიანობის აღდგენის, ერის გამრავლებისა და ქართული სულიერების გადარჩენისათვის, იმისათვის, რომ ქართველი ქართველად დარჩეს.

დემოგრაფიული ვითარება ქვეყანაში, მართლაც, ურთულესია. მძიმე ეკონომიკურმა პირობებმა და ქვეყანაში შექმნილმა არასტაბილურმა ვითარებამ კრიზისულ ზღვრამდე შეამცირა შობადობა და გაზარდა მოკვდაობა. თუ 1980-იან წლებში საქართველოში ყოველწლიურად საშუალოდ 94 ათასი ბავშვი იბადებოდა, ამჟამად ახალშობილთა რაოდენობა 47 ათასამდე შემცირდა, ანუ განახევრდა. ქართულ მოსახლეობაში მასობრივად ვრცელდება მცირეშვილიანობა. სულ უფრო მცირდება იმ დედების რაოდენობა, რომლებსაც სამი და მეტი ბავშვი ჰყავთ. მეტად საგულისხმოა, რომ 1960 წელს მესამე და მეტი ბავშვის დაბადების წილი მთელ დაბადებულთა 36.5 პროცენტს შეადგენდა, ამჟამად კი ეს მაჩვენებელი 11.5 პროცენტს უდრის. უკვე გაცილებით ნაკლები ბავშვი

იბადება, ვიდრე საჭიროა მშობელთა თაობის რაოდენობრივი შეცვლისათვის. მეტად ინტენსიური გახდა გარემიგრაციული პროცესები. ძირითადად ისევ მძიმე ეკონომიკური პირობების გამო, უკანასკნელ წლებში, ქვეყანა მილიონამდე ადამიანმა დატოვა და ფიზიკური არსებობისათვის სახსარის საშოვნელად საცხოვრებლად სხვა ქვეყნებს მიაშურა. ყოველივე ამის შედეგად მთელ მოსახლეობაში მცირდება ახალგაზრდა ასაკობრივი ჯგუფისა და იზრდება 60 წელზე უხნესი მოსახლეობის წილი, ე. ი მოსახლეობა დემოგრაფიულად ბერდება. ეს პროცესები განსაკუთრებით გამოიკვეთა უკანასკნელ წლებში და წინანდებურად ყველაზე მეტად თავი იჩინა ქართულ მოსახლეობაში. ვითარება უკვე იმდენად რთულია, რომ ეკონომიკური პირობების არსებითი გაუმჯობესების შემთხვევაშიც კი, ახლო მომავალში უკეთესობას არ უნდა მოველოდეთ. ამიტომ, რაც შეიძლება მალე, თუ უკვე დაგვიანებული არ არის, უნდა განვახორციელოთ მწვავე დემოგრაფიული პრობლემების გადაჭრის სპეციალური, საგანგებო ღონისძიებები. უპირველეს ყოვლისა, ერთი მხრივ, აუცილებელია საჭირო რაოდენობის მატერიალური და ფინანსური რესურსების მობილიზება, ხოლო, მეორეს მხრივ, საზოგადოებისათვის სასურველი რეპროდუქციული განწყობის ჩამოყალიბება და მისი შესაბამისი დემოგრაფიული ქცევის რეალიზაცია. ამ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია არა მარტო ადამიანთა შეხედულებების მრავალგვარობა, არამედ მათი განწყობის განმსაზღვრელი ეკონომიკური და სოციალური, ეროვნული, ოჯახური, რელიგიური, ტრადიციული ფაქტორების მრავალფეროვნება, ცხოვრებისეულ ფასეულობათა ორიენტაცია. იდეალურ შემთხვევაში განწყობა მთლიანად რეალიზდება ქცევაში, მაგრამ დემოგრაფიული ქცევა მხოლოდ შეხედულებების გავლენით არ ყალიბდება — ცხოვრების კონკრეტულ პირობებს გარკვეული კორექტივები შეაქვს უკვე ფორმირებული განწყობით განპირობებული დემოგრაფიული ქცევის მთელი სისრულით გამოვლენაში. ზოგჯერ კი საერთოდ სათუთა მი-

სი რეალიზაცია და ეს, უწინარესად, მაშინ ხდება, როდესაც მოულოდნელად ადგილი აქვს ეკონომიკურ და სოციალურ კატაკლიზმებს, სხვა არასასურველ მოვლენებს, როგორც ეს ჩვენს ქვეყანაშია.

თანამედროვე ეტაპზე ჩვენი მთავარი მიზანია მოსახლეობის დეპოპულაციის შეჩერება და მისი თანაბარი გამრავლების შენარჩუნება, ანუ თაობათა განახლება ერთი და იმავე რაოდენობით, შემდგომში კი სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესების კვალობაზე ქვეყნისათვის შესაბამისი გამრავლების ოპტიმალური რეჟიმის უზრუნველყვა. ეს მით უფრო საგულისხმოა, რომ როგორც ჩატარებული დემოსოციოლოგიური გამოკვლევები გვიჩვენებს, ოჯახები მეორე და მესამე ბავშვის ყოლისაგან ძირითადად თავს იკავებენ მძიმე ეკონომიკური პირობებისა და რეპროდუქციული ჯანმრთელობის გაუარესების გამო.

ცნობილ მეცნიერსა და საზოგადო მოღვაწეს აკადემიკოს პაატა გუგუშვილს ხშირად უყვარდა ხოლმე თქმა: ნებით ნუ გადავშენდებით, ძალით კი ვერავინ გადაგვაშენებსო. ძნელია ამ აზრს არ დაეთანხმო. მიუხედავად ეკონომიკური გაჭირვებისა, ყველამ უნდა მოვნახოთ ჩვენს თავში ძალა, რათა გავიცნობიეროთ და გავითავისოთ ერის გამრავლების უმძიმესი და უპირველესი პრობლემები. დემოგრაფიული ვითარების გაუმჯობესებისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საზოგადოებრივ სოლიდარობას. რაც უფრო შეკავშირებულია საზოგადოება, მით უფრო მეტ დახმარებას უწევს იგი ყოველ ადამიანს, ზრუნავს მისი სიღარიბის ტვირთის შესამსუბუქებლად. თუ გვინდა ამ უმძიმესი დემოგრაფიული ვითარებიდან თავის დაღწევა, საზოგადოებამ უნდა შესძლოს, უნდა გამოხატოს თავისი მზადყოფნა საგრძნობი დახმარება გაუწიოს ოჯახებს ბავშვების, განსაკუთრებით მესამე ბავშვის დაბადებისა და მოვლა-აღზრდისათვის, რადგან თუ ყველა ოჯახს საშუალოდ სამი ბავშვი ეყოლება, ერი ნამდვილად გამრავლდება. მართლაც, ერი ერმა უნდა გადაარჩინოს.

რამდენი ვიყავით და ვართ

ერთ დროს, პოლიტიკურად და ეკონომიკურად უძლიერესი საქართველო, ტერიტორიისა და მოსახლეობის რაოდენობის მიხედვით, მსოფლიოს ერთ-ერთ უდიდეს სახელმწიფოთა რიგებს მიეკუთვნებოდა. მაგრამ საუკუნეების მანძილზე ჩვენი ქვეყნის სასიცოცხლო ენერგია თანდათანობით ილუვდა გარეშე მტრებთან გამუდმებულ ბრძოლებში, რასაც საბოლოოდ მისი სახელმწიფოებრიობის გაუქმება და ამდენად ეროვნული თვითმყოფლობის დაცვის გრძნობის დაქვეითებაც მოჰყვა. ქართველ კაცს მოესპო საშუალება თავისი ქვეყნის განვითარების პრობლემებზე თავადვე ეზრუნა, თავისი ეროვნული პრობლემები გადაეწყვიტა. ეს უკვე სხვამ ითავა და, როგორც მოსალოდნელი იყო, იმ სხვადაც თავისი სამრეკლოდან დაიწყო ზარების რეკვა.

ქართულმა სულმა მაინც გაუძლო ჟამთა განსაცდელს. მე-20 საუკუნის მიწურულს ქართველმა ხალხმა ისევ შეძლო თავისი სახელმწიფოებრიობის, მისი დამოუკიდებლობის აღდგენა და ამით თავადვე ითავა თავისი ეროვნული ორგანიზმის მოვლა-პატრონობა. ამ რამდენიმე წლის წინათ, შესაბამისი ცნობარების მიხედვით, საქართველოს მსოფლიოს სახელმწიფოთა შორის ტერიტორიის სიდიდის მიხედვით 113-ე, ხოლო მოსახლეობის რაოდენობით 86-ე ადგილი ეკავა. მე-12 საუკუნეში საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძლიერების ხანაში, ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობა მსოფლიოს მოსახლეობის 2,3 პროცენტს შეადგენდა, ხოლო მსოფლიოს მოსახლეობის ყოველ ათი ათას კაცში 229 კაცი საქართველოში ცხოვრობდა. ამჟამად საქართველოს მოსახლეობა მსოფლიოს მოსახლეობის 0,06 პროცენტს შეადგენს და მსოფლიოს მოსახლეობის ყოველ ათი ათას კაცში მხოლოდ 7 კაცი ცხოვრობს საქართველოში.

აი, ასეთი მეტად არასახარბიელო დემოგრაფიული მაჩვე-

ნებლით შევხვდით მეორე და მესამე ათასწლეულების მიჯნას.

თანამედროვე საქართველოს ტერიტორია ადამიანის მიერ ათვისებულია მრავალი ათეული ათასი წლის წინათ. უძველესი ადამიანის ნაკვალევი ქვის ხანის ეპოქიდან არის ცნობილი. ევროპის ხალხები სულ ახლახან ერთმანეთს ეცილებოდნენ „პირველი ევროპელის“ წოდებას, მაგრამ მას შემდეგ, რაც საქართველოს დმანისის რაიონში წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების შემდეგ ცნობილმა ქართველმა და ამერიკელმა, ფრანგმა, გერმანელმა და სხვა უცხოელმა მეცნიერებმა დაადგინეს, რომ ადამიანის წინაპარს საქართველოში უხსოვარი დროიდან უცხოვრია, ადამიანის განსახლების საკითხში ერთბაშად ბევრი რამ შეიცვალა. კერძოდ, მეცნიერებაში აღიარებული ჰიპოთეზის მიხედვით, ჩვენი ბიოლოგიური წინაპარი — პირველი ჰომო წარმოიშვა აფრიკაში დაახლოებით 2,5 მილიონი წლის წინათ. დიდი ხნის განმავლობაში იქვე ბინადრობდა და დაახლოებით ერთი მილიონი წლის წინათ გავრცელდა ევრაზიაში. დმანისის პალეოანთროპოლოგიურმა აღმოჩენებმა არსებითად შეცვალა ჰიპოთეზა და ახლებურად დააყენა პრობლემა ადრეული ადამიანის ევოლუციის, გავრცელების დროისა და გზების შესახებ. დღეს დავას არ იწვევს, რომ ევრაზიაში პირველი ჰომინიდი 1,81 მილიონი წლის წინათ უკვე ბინადრობდა სამხრეთ საქართველოს ტერიტორიაზე¹.

თანამედროვე საქართველოსა და მის სამხრეთ-დასავლეთ-

¹ Leo Gabunia, Abesalom Vekua, David Lortkipanidze, Carl C. Swisher III, Reid Ferring, Antje Justus, Medea Nioradze, Merab Tvalchrelidze, Susan C. Anton, Gerhard Bosinski, Olaf Jöris, Marie — A-de Lumley, Givi Majsuradze, Aleksánber Mouskhelishvili. Science Reprint. Earliest Pleistocene Hominid Cranial Remains from Dmanisi, Republic of Georgia: Taxonomy, Geological Setting, and Age. 2000, Volume 288, pp. 1019-1025; დ. ლორთქიფანიძე, ა. ვეკუა, ფილიპ გ. რაიტმაიერი, ა. მარგველაშვილი. დმანისელი ნაპარზი ადამიანი და მისი ადგილი ადრეულ ჰომინიდებს შორის. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მოამბე. ტ. 175, №1, გვ. 110.

თით მდებარე ტერიტორია უძველესი დროიდან დასახლებული იყო მონათესავე ქართველური ტომებით. ამ ტომების ხანგრძლივი ურთიერთკავშირის შედეგად წარმოიშვა ქართველი ხალხი.

ადრეულ საუკუნეებში საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ ცნობები არ მოგვეპოვება. მაგრამ ჩვენამდე მოღწეული უძველესი წყაროებით ცნობილია, რომ ქართველური ტომები მრავალრიცხოვანი იყო. მათ მრავალრიცხოვნობაზე მეტყველებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ მუსკების ანუ მესხთა ტომის სამფლობელო რამდენიმე სამეფოდ იყო გაყოფილი, ამასთან, ისინი მაშინდელი ერთ-ერთი უძველესი სახელმწიფოს — ასურეთის დაპყრობასაც ბედავდნენ. ჩვენ წელთაღრიცხვამდე XI და VIII საუკუნეების ასურული წარწერების მიხედვით, ასურეთის მეფეები იკვეხნიდნენ მუსკების ქალაქები დავაქციეთ და გადავბუგეთო, რაც ჩვენამდე ვერცერთმა მეფემ ვერ შეძლო და ისინი ჩვენს წინაპრებს არ ემორჩილებოდნენო. ასევე მრავალრიცხოვანი იყო კოლხთა ტომიც. ელინისტური ეპოქის ცნობილი მეცნიერის და ეპიკოსი პოეტის აპოლონიოს როდოსელის მიხედვით, კოლხეთი ძლიერი, მრავალრიცხოვანი ხალხით დასახლებული სამეფოა. მისი თქმით, ძლევაძოსილი კოლხეთის მეფის გარშემო „ცხოვრობს კოლხების ურიცხვი ტომი“. სტრაბონის ცნობით კი მის ეპოქაში მთელს კავკასიაში არ ცხოვრობდა სვანებზე მრავალრიცხოვანი ხალხი, რომელსაც 200 ათასი მებრძოლის გამოყვანა შეეძლო. იგივე ავტორის თქმით ელინისტურ ხანაში აღმოსავლეთ საქართველო ანუ იბერია წარმოადგენდა მჭიდროდ დასახლებულ, მეტწილად ქალაქებითა და დაბებით დასერილ ქვეყანას, სადაც იყო კრამიტის სახურავიანი და ხუროთმოძღვრული წესით ნაგები სახლები, ბაზრები და სხვა საზოგადოებრივი შენობები.

მტრის შემოსევები დიდად ამცირებდა მოსახლეობას და ზოგ შემთხვევაში უკაცრიელს ხდიდა დასახლებულ პუნქტებს. ლიტერატურული წყაროების მიხედვით სამცხეში

ხშირი შემოსევების შედეგად, მეცხრე საუკუნეში „აღვილნი მცირედ კაცრიელნი“ ყოფილან, შემდეგში კი მჭიდროდ დასახლებული იყო. XI საუკუნის დასასრულს „დიდი თურქობის“ დროს, როგორც ჩანს, მნიშვნელოვნად შემცირდა საქართველოს მოსახლეობა. „კლარჯეთი ზღვის პირაპღის, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგუეთი, სამოქალაქო და ჭყონდიდი აღივსო თურქითაო“ – წერს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. კალიასავით შეესივნენო თურქები საქართველოს – „მოუფინნეს პირსა ყოვლისა ქუეყანისასა, ვითარცა მკალნი“. „მოჭამეს ქვეყანა“, „და ნაცვლად კაცთა მხეცნი და ნადირნი ველისანი დაემკვიდრნეს მას შინა“. უფრო ადრე, არაბთა შემოსევებმა გაანადგურა კლარჯეთი და მისი მეზობელი მხარეები, დიდად შემცირდა იქ მოსახლეობა. გიორგი მერჩულეს გადმოცემით იშხანი და მისი მიდამოები სრულიად გავერანებული იყო – „მის ჟამსა კაცთაგან მიუვალ იყო ადგილი იგი“ და „პირველი დიდებულებანი“ იშხანისა აღარავის ახსოვდა. მაგრამ ის ფაქტი, რომ V-VII საუკუნეში კლარჯეთში სამი საეპისკოპოსო არსებულა, ხოლო 840-იან წლებში 12 სავანე, იმაზეც მიუთითებს, რომ ამ პერიოდში იგი მჭიდროდ დასახლებული ქვეყანა ყოფილა. ამასთან, მესხეთში IX საუკუნიდან მოყოლებული, ხუროთმოძღვრების უამრავი და უბრწყინვალესი ძეგლის მშენებლობა, მწიგნობრული საქმიანობის მაღალი დონე, მშვიდობიანი ცხოვრების პირობების არსებობა (განსაკუთრებით XII საუკუნესა და XIII საუკუნის პირველ მეოთხედში), მედიცინის განვითარება, მხოლოდ და მხოლოდ მრავალრიცხოვანი მოსახლეობისა არსებობის პირობებში იქნებოდა შესაძლებელი, რაც, თავის მხრივ, მოსახლეობის გამრავლებასაც მნიშვნელოვნად უწყობდა ხელს.

მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ ზუსტ ცნობებს მოსახლეობის აღწერები იძლევა. ქართულ წერილობით წყაროებში დაცული ცნობების თანახმად, მოსახლეობის აღწერა, რომლის მონაცემების გადაანგარიშების საფუძველზე შეგვიძლია XIII საუკუნის შუა ხანებში საქართველოს მოსახლეობის

რაოდენობა დავადგინოთ, 1254 წელს მონღოლებს ჩაუტარები-
ათ. ლიტერატურულ წყაროებში მითითებული ცნობების მი-
ხედვით საქართველოში მოსახლეობის აღწერები უფრო ადრეც
ჩაუტარებიათ (VI და XI საუკუნეებში), მაგრამ აღწერების
მასალები დაკარგულია. მიუხედავად ამისა, ჩვენ შედარებითი
მეთოდის საფუძველზე შეგვიძლია მე-10 საუკუნეში დაახლოე-
ბით გავიანგარიშოთ საქართველოს მოსახლეობა. კერძოდ, ივ.
ჯავახიშვილი ქართლის მოსახლეობის რაოდენობას ადგენს მე-
10 საუკუნისათვის და რადგან ეს რაოდენობა თანხვედრა 1770
წლის ქართლის მოსახლეობის რაოდენობას და ჩვენთვის ცნო-
ბილია ამ წლისათვის მთელი საქართველოს მოსახლეობის
რაოდენობა, მაშინ შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მე-11 საუკუ-
ნეში საქართველოში ცხოვრობდა 1770 წლისათვის საქართვე-
ლოს მოსახლეობის ტოლი რაოდენობა¹. ცნობილია, რომ ამ
პერიოდში ქართლში ერთი კომლი ერთ ღინარს იხდიდა ხარ-
კის სახით, სულ კი – 14 285 ღინარს და, მაშასადამე, ქარ-
თლშიც 14285 კომლი ცხოვრობდა. ივ. ჯავახიშვილი კომლთა
რაოდენობას ამრავლებს კომლის საშუალო სიდიდეზე – 5
კაცზე და ასკვნის, რომ ქართლში მეათე საუკუნის შუა ხანებ-
ში ცხოვრობდა 71425 კაცი, ე. ი. დაახლოებით იმდენივე ადამი-
ანი, რამდენიც ცხოვრობდა ქართლში 1770 წელს – 69220
კაცი. ამასთან, ჩვენ ვიცით, რომ 1770 წლისათვის საქართვე-
ლოს მოსახლეობის რაოდენობა 750-770 ათას კაცს შეადგენ-
და და რამდენადაც ქართლში მცხოვრებთა რიცხვი ამ საუკუ-
ნეებში ერთმანეთს დაემთხვა, უნდა ვივარაუდოთ, რომ მთლიანად
ქვეყანაში მცხოვრებთა რიცხვიც ერთმანეთს დაემთხვეოდა.
ე. ი. მე-10 საუკუნეში საქართველოში 750-770 ათასი კაცი
ცხოვრობდა. ასეთ გაანგარიშებას დემოგრაფები ვერ დაეთან-
ხმებიან, თუნდაც იმის გამო, რომ იმ პერიოდში არ შეიძლე-
ბოდა კომლის საშუალო სიდიდე 5 კაცზე მეტი არ ყოფილი-

¹ ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. XII, თბ., 1998, გვ. 282.

ყო. მართლაც, საკვლევ პერიოდში მასობრივად იყო გავრცელებული ტრადიციულად დიდი ოჯახები, რომლებშიც რამდენიმე თაობა ერთად ცხოვრობდა. ასეთი ოჯახები თვით მე-19 საუკუნეშიც ფართოდ იყო გავრცელებული¹. რაც მთავარია, XVIII-XIX საუკუნეში მოგვეპოვება არაერთი ოფიციალური ცნობა, რომელთა მიხედვით საქართველოში კომლის საშუალო სულადობა 8 კაცს შეადგენდა². მეტად საინტერესო და ანგარიშგასაწევია საკვლევ პერიოდში დაცული ცნობა, რომლის მსგავსი შუა საუკუნეების მსოფლიოს წერილობით ძეგლებში შეიძლება არც მოიპოვებოდეს. მე-11 საუკუნის ქართველი მოღვაწე გიორგი მცირე თანამემამულეებს მოუწოდებს — რვა ან შვიდ შვილს ნუ იყოლიებთ, ძნელი გასაზრდელიაო³. კომლში რვა ან შვიდი შვილის ყოლა საკმაოდ გავრცელებული, მასობრივი მოვლენა რომ არ ყოფილიყო, გიორგი მცირე ამის შესახებ არც აღნიშნავდა. ამრიგად ქართლში მცხოვრები 14285 კომლი უნდა გავამრავლოთ არა 5, არამედ 8 სულზე, ე. ი. იმ პერიოდში ქართლში 114280 კაცს უნდა ეცხოვრა. მაგრამ კიდევ ერთ არსებით მომენტზე უნდა გავამახვილოთ ყურადღება. იმ პერიოდში ძნელი იქნებოდა ყველა კომლის აღრიცხვა, მით უმეტეს, მოსახლეობა და მებატონეებიც ყოველმხრივ ეცდებოდნენ თავი აერიდებინათ ხარკის გადახდისაგან. თუ ამ მომენტსაც გავითვალისწინებთ, მე-10 საუკუნის შუა ხანებში ქართლში დაახლოებით 130 ათას კაცს მაინც უნდა ეცხოვრა, ანუ 1,8-ჯერ მეტს, ვიდრე ამას ივ. ჯავახიშვილი ვარაუდობდა⁴. ამრიგად, თუ მხედველობაში მივიღებთ,

¹ იმერეთის თავადთა და აზნაურთა ოჯახები. თბ., 1999, გურიის თავადთა და აზნაურთა ოჯახები. თბ., 1993.

² მე-19 საუკუნეში ჩატარებული მოსახლეობის აღწერები; იოანე ბაგრატიონი. ქართლ-კახეთის აღწერა. თბ., 1986, გვ. 84.

³ გიორგი მცირე. გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება. ქართული პროზა. წიგნი I. თბ., 1981 გვ. 480.

⁴ ამ მხრივ ადრე ჩვენს მიერ გაანგარიშებულ მონაცემებში ოდნავი კორექტირება შევიტანეთ.

რომ 1770 წელს საქართველოში 760 ათასი კაცი ცხოვრობდა, მაშინ მე-10 საუკუნის შუა ხანებში მთლიანად საქართველოში 1370 ათასამდე კაცს (760 ათასი X1,8) უნდა ეცხოვრა. თუ გავითვალისწინებთ ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებას, რომ XI საუკუნეში მტრის განუწყვეტელი შემოსევებისა და „დიდი თურქობის“ გამო მოსახლეობის ზრდა ნაკლებ სავარაუდოა, მაშინ XI საუკუნეშიც მოსახლეობის ამდენივე რაოდენობა (1370 ათასი კაცი) ცხოვრობდა საქართველოში.

1089 წლიდან ახალი ერა იწყება ქართველი ხალხის ცხოვრებაში. დავით აღმაშენებლის გამეფებამ და მისმა მოღვაწეობამ სათავე დაუდო არა მარტო საქართველოს გადაქცევის ახლო და შუა აღმოსავლეთში უძლიერეს სახელმწიფოდ, არამედ ეს ძლიერება მოსახლეობის გამრავლებაშიც გამოიხატა. ეს ნათლად გვიჩვენა 1254 წელს მონღოლების მიერ საქართველოში ჩატარებულმა მოსახლეობის აღწერამ, რომლის მონაცემები ქართველმა მემატიანეებმა შემოგვინახეს.

საქართველოს მკვიდრთა და მათი ქონების აღწერა, ისევე როგორც მონღოლთა ყოველი საბრძანებლისა, ბათო ყაენმა, „რომელი უდიდეს იყო ყოველთა ყაენთა“ დაავალა მონღოლთა მოხელეს არღუნს. ქართველი მემატიანის ჟამთააღმწერლის გადმოცემით, მონღოლებმა „იწყეს აღწერად კაცთაგან და პირუტყუთამდე, ყანით ვენახამდე, წალკოტით ბოსტნამდე და ცხრასა გლესსა, სრულისა მიწისა მქონებელსა, ერთი ლაშქარს წარმავალი კაცი შეაგდიან. და გამოხდა სამეფოსაგან დავითისა ცხრა ღუმანი მხედარი, თათართა თანა წარმავალი, რომელ არს ცხრა ბეკრი“¹. ამრიგად მონღოლების სამსახურში სრული მიწის მქონებელი ცხრა კომლიდან ერთი კაცი გამოჰყავდათ და ლაშქარში გასაწევებმა კონტინგენტმა ცხრა ღუმანი ანუ ცხრა ბეკრი მხედარი შეადგინა. ბევლ ქართულში „ღუმანი“ და „ბეკრი“ ათი ათასს უდრიდა. მაშასადამე, საქართველოს 90 ათი ათასი მხედარი გამოჰყავდა მონღოლთა სამსახურში.

¹ ქართლის ცხოვრება. ტ. II, თბ., 1959, გვ. 235.

აუცილებლად მიგვაჩნია იმის აღნიშვნა, რომ აღწერა მთელ საქართველოს შეეხებოდა და არა მხოლოდ მის აღმოსავლეთ ნაწილს. სწორედ შენიშნავს ივ. ჯავახიშვილი: „მეტაწიანეს მთელ საქართველოს აღწერაზე აქვს ლაპარაკი, ანუ „დავითის სამეფო“ სრულიად საქართველოდ მიაჩნია და არა ერთ ნაწილად, ერთ სამთავროდ; ეს თვით ისტორიკოსის სიტყვებიდანაც ჩანს, იმიტომ, რომ იგი ამბობს, არლუნ ყაენმა „წარავლინა საქართველოს, მეფეს დავითის წინაშე... და ვითარ მოიწია საქართველოსა, დიდსა ჭირსა მიეცნეს ყოველნი მკვიდრნი ამის საქართველოსნიო“. აქ საქართველოზე როგორც ერთს განუყოფელს სამეფოზეა ლაპარაკი“¹. ამრიგად 1254 წელს საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის განსაზღვრისათვის გვაქვს ორი ძირითადი მონაცემი: ერთია მონღოლების ლაშქარში გასაყვანი მხედრების რაოდენობა – 90 ათასი და მეორეა ცნობა იმის შესახებ, რომ ყოველი ცხრა კომლიდან მონღოლების ლაშქარში ერთი მხედარი გამოდიოდა. ამ ორი მონაცემიდან შეიძლება გავიანგარიშოთ ყველაზე არსებითი მესამე მონაცემი – კომლების საერთო რაოდენობა, რომლებიც საქართველოში 1254 წელს 810 ათას უდრიდა (90 ათასი მხედარი X 9 კომლზე). დიდი ივანე ჯავახიშვილის აზრით, თუ კომლის საშუალო სიდიდეს 5 კაცს ვივარაუდებთ, „მაშინდელი საქართველოს სახელმწიფოს მთელი მოსახლეობა შესაძლებელია დაახლოებით 4,5-5 მილიონამდე მაინც ვიანგარიშოთ“². როგორც ზემოთ აღვნიშნავთ, ამ პერიოდში კომლი საშუალოდ სულ მცირე 8 სულიანი უნდა ყოფილიყო. ამდენად საქართველოს მოსახლეობა 1254 წელს დაახლოებით 6480 ათას კაცს უდრიდა (810 ათასი კომლი X 8 კაცზე). მაგრამ ესეც არ არის საბოლოო რიცხვი. რეალურად ამ პერიოდში საქართველოში გაცილებით მეტ კაცს უნდა ეცხოვრა, რასაც შემდეგი ძირითადი ფაქტორები განაპირობებდა:

¹ ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. XII, თბ., 1998, გვ. 279-280.

² ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. III, თბ., 1982, გვ. 55.

1. მიუხედავად იმისა, რომ ჩინგიზ ხანმა წერა-კითხვა არ იცოდა, მის მიერ შექმნილი კანონთა სისტემა პირველ რიგში ითვალისწინებდა ყველა ქვეყნის მეცნიერთა და ბრძენთა პატივისცემას. ამასთან ყველა რელიგიის სასულიერო პირები, ექიმები და მეცნიერები განთავისუფლებულნი იყვნენ ჯარში გაწვევისა და გადასახადებისაგან¹. ამ წესს მონღოლები მკაცრად იცავდნენ მოსახლეობის აღწერების დროს. ქართველი მემკვიდრე გარკვევით აღნიშნავს, რომ აღწერის წესდების თანახმად არღუნმა „ხუცესთა და მონაზონთა და საეკლესიოთა განწესებათა არა შეაგდო საზღავი, არცა ყალბი ეგრეთვე შიხთა, და დავრეშთა, და ყოვლისა სჯულისა კაცნი საღმრთოდ განჩენილნი განათავისუფლნა“². ამრიგად განწესების (წესდების) თანახმად ყოველგვარი საზღავისა (გადასახადის) და ყალბისაგან (ბეგარისაგან) განთავისუფლებულნი იყვნენ არა მარტო ქრისტიანული ეკლესიის, არამედ მაჰმადიანური ეკლესიის მსახურნიც — შეიხები (რელიგიური სექციის მეთაურები) და დერვიშები („მწირი მაჰმადიანები“). რელიგიის მსახურთა რაოდენობა კი იმ პერიოდში საკმაოდ მრავალრიცხოვანი იქნებოდა. პარალელის გავლებისათვის აღვნიშნავთ, რომ 1897 წელს მხოლოდ ქრისტიანული სასულიერო წოდების წარმომადგენლები ქართველი მოსახლეობის 2,18 პროცენტს შეადგენდა³. ბუნებრივია, აღწერაში შეტანილი არ არის აგრეთვე ბოგანოები, უმიწაწყლო გლეხები, აზნაურები, მოხელეები და სხვა ამგვარი პირები, რომლებიც აღწერას არ ექვემდებარებოდნენ. სულ მათი რაოდენობა, ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, 500 ათასს უდრის⁴. მაგრამ მეტად საინტერესოა ივ. ჯავახიშვილის ამ მონაცემის შესახებ გაკეთებული კომენტარი: „ქართველი

¹ Э. Д. Филиппс. Монголы. М., 2003, с. 38-39.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. II, 1959, გვ. 235.

³ Общий свод по империи результатов разработки данных первой всеобщей переписи населения, произведенной 28 января, 1897 года, т. II, С.-Петербург, 1905, с. LVI.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. XII, თბ., 1998, გვ. 279.

ერის ისტორიის III ტომში ავტორი (გვ. 343) გაუთვალისწინებული სულადობის სავარაუდო რიცხვად, ნაცვლად აქ მითითებული ნახევარი მილიონისა (საქ. ეკ. ისტორია, 1907 წ., გვ. 75) მიუთითებს ერთ მილიონს¹.

2. თითქმის მთელი ორი ათასი წლის განმავლობაში — ძველი წელთაღრიცხვის პირველი ათასწლეულის მეორე ნახევრიდან ახალი წელთაღრიცხვის XIV საუკუნემდე საქართველოს ტერიტორიის ფართობი ოდნავი ცვლილებებით 140-150 ათას კვადრატულ კილომეტრს უდრიდა, 2-ჯერ მეტს საქართველოს თანამედროვე ფართობთან შედარებით².

3. ქართველი მემატიანის ცნობით, მონღოლებმა „ცხრასა გლეხსა, სრულისა მიწისა მქონებელსა, ერთი ლაშქარს წარმავალი კაცნი შეაგდიან“, ე. ი. საკმაო რაოდენობით იყო კომლები, რომლებსაც „სრული მიწა“ არ ჰქონდათ. ასეთი კომლები კი მონღოლებს არ აღურიცხავთ. განმარტებისათვის აღვნიშნავთ, რომ როგორც ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებს: „იმ განსაზღვრულ რაოდენობის მიწას, რომელიც გლეხს ჩვეულებრივ ეჭირა ხოლმე, ფუძეს, ან მიწას ეძახდნენ. ამიტომ მემატიანეს სიტყვა „სრულისა მიწისა მქონებელი“ მარტოხელა კაცს კი არ ნიშნავს, არამედ ერთს სრულს ოჯახს.... ამიტომ ისტორიკოსის ცნობიდანა ჩანს, რომ მონღოლებს მხოლოდ სრული ფუძის მქონებული გლეხების ოჯახებიდან მხედარი გაუყვანიათ ლაშქრად, ვისაც ნახევარი, ან მეოთხედი ფუძე ეკუთვნოდა, ის, ეტყობა, სამხედრო ბეგარისაგან განთავისუფლებული ყოფილა“³. ეს კიდევ უფრო ამტკიცებს იმ მოსაზრებასაც, რომ იმ პერიოდში კომლის საშუალო სიდიდე, თუნდაც აღწერის დროს, 8 კაცს მაინც შეადგენდა, რადგან აღწერაში არ შეუტანიათ მცირერიცხოვანი, სრული

¹ იქვე, გვ. 506.

² საქართველოს გეოგრაფია. ნაწილი II. თბ., 2003, გვ. 17.

³ ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. XII, თბ., 1998, გვ. 279.

ფუძის არმქონე კომპლექსები. მრავალრიცხოვანი, სრული ფუძის ოჯახთა რაოდენობა კი 810 ათასს უდრიდა.

4. მოსახლეობის აღწერისას გამოჩნებოდათ, ნებით თუ უნებლიეთ, ცალკეული კომპლექსები და დასახლებული პუნქტებიც კი (განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, სადაც აღწერაზე კონტროლი მონღოლების მხრიდან სუსტი იქნებოდა). მთლიანად, მოსახლეობის აღურიცხავი კატეგორია, ზემოთ აღნიშნული ფაქტების გათვალისწინებით, დაახლოებით 1.5 მილიონი კაცი უნდა ყოფილიყო. ამრიგად ის, რაც ზემოთ აღნიშნა სრულ უფლებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ 1254 წელს საქართველოში დაახლოებით 8 მილიონ კაცს უნდა ეცხოვრა.

ქართველ მეცნიერთა ნაწილის აზრით, მე-13 საუკუნის შუახანებში საქართველოში შეუძლებელია ეცხოვრა 5 მილიონ და მით უმეტეს 8 მილიონ კაცს. მაგალითად, ს. კაკაბაძისა და ვ. ჯაოშვილის აზრით, მე-13 საუკუნის შუა ხანებში მთელი მოსახლეობა მაშინდელ საქართველოში არ იქნებოდა 2.4-2.5 მილიონზე მეტი, ხოლო ვ. ჯაოშვილის გაანგარიშებით საქართველოს აწინდელ საზღვრებში მოსახლეობა მაქსიმუმ 1.5 მილიონ კაცს უდრიდა.¹ პ. გუგუშვილი ეთანხმება ი. ჯავახიშვილის მოსაზრებას, რომ მაშინდელი საქართველოს მთელი მოსახლეობა დაახლოებით 4.5-5 მილიონ კაცს შეადგენდა.² პ. ინგოროყვას აზრით, საკუთრივ საქართველოს მოსახლეობა 5550 ათასს, ხოლო საქართველოს სახელმწიფოს (რომელსაც ეჭირა კავკასიის მთავარი ცენტრალური ნაწილი შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე) მოსახლეობა 1220 წლისათვის 8250 ათას კაცს შეადგენდა³.

ძნელია მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ აღნიშნული მოსაზრების გაზიარება. არსებულ მონაცემებს, რომ თავი დავანებოთ, ლოგიკური მსჯელობაც არ იძლევა ამის საშუალებ-

¹ ვ. ჯაოშვილი. საქართველოს მოსახლეობა. თბ. 1996, გვ.51.

² პ. გუგუშვილი. მოსახლეობა, ოჯახი, შვილიანობა. თბ. , 1985, გვ. 8.

³ პ. ინგოროყვა. თხზულებათა კრებული, ტ. IV, თბ. , 1978 , გვ. 18,

ბას. მაგალითად, მოსახლეობის აღწერის შესახებ ქართველი მემკვიდრეების (ჟამთაღმწერელი, ვახუშტი ბატონიშვილი) მონაცემების საფუძველზე როგორი გაანგარიშებაც არ უნდა გავაკეთოთ, ყოვლად შეუძლებელია საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა 1,5 მილიონით განისაზღვროს. სხვა ყოველგვარი გაანგარიშება უსაფუძვლო ვარაუდის ფარგლებში ექცევა. რაც მთავარია, საქართველოს ახლო და შუა აღმოსავლეთში უძლიერეს სახელმწიფოდ გადაქცევას უმთავრესად მისი მოსახლეობის რაოდენობაც განაპირობებდა. რომ არა მოსახლეობის დიდი რაოდენობა, საქართველო მონღოლების, თემურ-ლენგისა და სხვა უამრავი მტრის ურდოების მიერ თავდატეხილ უბედურებას ფიზიკურად ვერ გადაურჩებოდა.

მთავარი არგუმენტები, რომლებსაც მოუხმობენ საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის 5 მილიონის საწინააღმდეგოდ ისაა, რომ ამ შემთხვევაში საქართველოს მოსახლეობა მსოფლიოს მოსახლეობის 1,39 პროცენტი იქნებოდა, რაც ყოვლად წარმოუდგენელიაო, ამასთან, მათი აზრით, იმდროინდელი საქართველოს სოფლის მეურნეობა ვერ შეძლებდა ასეთი მრავალრიცხოვანი მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფას... და მოსავლიანობაც ძალზე დაბალი იყო¹.

ასეთი შედარებები არ იძლევა სწორი დასკვნის გაკეთების საშუალებას. სრულებითაც არ არის სავალდებულო ისტორიის ცალკეულ პერიოდებში ამა თუ იმ ქვეყნის მოსახლეობის ზრდა დაემთხვეს მსოფლიოს მოსახლეობის ზრდის მაჩვენებელს.

სრულიად მოკლებულია საფუძველს მოსაზრება იმის შესახებაც, რომ იმ პერიოდში საქართველო ვერ შეძლებდა სურსათით თავისი 5 და მეტი მილიონი მოსახლეობის უზრუნველყოფას. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია, რომ მაშინ მოხმარებული საკვების ასორტიმენტი არცთუ მრავალფეროვანი იყო, ამასთან დღეში ძირითადად ორჯერ ჭამდნენ,

¹ ვ. ჯაოშვილი. დასახელებული ნაშრომი, გვ.51-53.

საზეიმო სუფრებს კი მარხვა მოსდევდა – საჭმლის რაოდენობაცა და ასორტიმენტიც მკაცრად იზღუდებოდა ეკლესიის მიერ¹. ვერც იმ აზრს გავიზიარებთ, რომ ამ პერიოდში სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობა დაბალი იყო. საქართველოში განვითარებული იყო საირიგაციო სისტემა, მიწა ნაკლებად გამოფიტული იყო, მთელი რიგი მცენარეთა ავადმყოფობები, რომელთა მკურნალობა ახლა დიდ დანახარჯებსა და შრომას მოითხოვს, მაშინ არ არსებობდა, უმჯობესდებოდა შრომის იარაღები. ოჯახების ერთ-ერთ ძირითად საზრუნავს მხოლოდ სოფლის მეურნეობის კულტურების მოვლა-პატრონობა წარმოადგენდა, მოსახლეობის დიდი უმრავლესობა კი იმ ხანებში სოფლად ცხოვრობდა. იმ პერიოდში ხმარებაში ფართოდ შემოდის გუთანის. ქართლის სოფლებში მასობრივად გავრცელდა ე. წ. „დიდი გუთანის“, რომელშიც 8-12 უღელი ხარი იყო შებმული. ყოველივე ამის შედეგად არსებითად გაიზარდა შრომის მწარმოებლურობა და სახნავ-სათესი ფართობები, მაღალი იყო მოსავლიანობა. ნიშანდობლივია, რომ დაახლოებით ამავე პერიოდში დასავლეთ ევროპაში საგრძნობლად გაიზარდა მოსავლიანობა. „ბევრი მკვლევარი აღნიშნავს შუა საუკუნეების კლასიკურ პერიოდში მარცვლეული კულტურების მოსავლიანობის მკვეთრ ზრდას. უ. დიუ-ბის მონაცემების თანახმად, IX-XII საუკუნეებში დასავლეთ ევროპაში მოსავლიანობა დაახლოებით ორმაგად გაზრდილა; XIII საუკუნის ბოლოსათვის კი საგრძნობლად დაეცა“².

მე-11 საუკუნეში, როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოს მოსახლეობა 1370 ათასს უდრიდა. საეკლესიო რეალურია დაიხვას კითხვა, შეიძლებოდა თუ არა დავით აღმაშენებლის სამეფო ტახტზე ასვლიდან (1089 წ.) ვიდრე ჯალალედინის შე-

¹ ა. იასტრებიცკაია. XI-XIII საუკუნეების დასავლეთი ევროპა. თბ., 1981, გვ. 67.

² იქვე, გვ. 69.

მოსევამდე (1225 წ.), მოსახლეობის გაზრდა 1370 ათასიდან — 8 მილიონამდე და უფრო მეტად? მრავალრიცხოვანი მოსახლეობა იმ პერიოდში ძლიერებისა და სიმდიდრის წყარო იყო. თ. მალთუსის მიხედვით ბევრი ქვეყანა მოსახლეობის მრავალრიცხოვნების პერიოდში სიუხვეში ცხოვრობდა¹. XVII საუკუნის ცნობილი ინგლისელი ეკონომისტი უილიამ პეტი აღნიშნავდა: „მცირერიცხოვანი მოსახლეობა სიღარიბის ნამდვილი წყაროა. ქვეყანა, რომელსაც 8 მილიონი მცხოვრები ჰყავს, ორჯერ უფრო მდიდარია ქვეყანაზე, სადაც იმავე ტერიტორიაზე მხოლოდ 4 მილიონი ადამიანი ცხოვრობს“². მისი და სხვა ცნობილი მეცნიერების აზრით, 20-25 წელიწადში სავსებით შესაძლებელია მოსახლეობის გაორმაგება.³ საგულისხმოა, რომ ინგლისის მოსახლეობა 1779 წელს 5 მილიონს უდრიდა,⁴ ხოლო 1921 წელს — 44027 ათასს⁵, ე. ი. სულ რაღაც 140 წლის განმავლობაში თითქმის 9-ჯერ გაიზარდა, თანაც იმ პერიოდში, როდესაც ქვეყანაში მეტად ინტენსიური იყო გარემიგრაციული პროცესები.

ცნობილ სტატისტიკოსს მ. პტუხას თავის ნაშრომში მოყავს ფრანგი გეოგრაფის ჟან-ჟოზეფ ეკსპილის (1719-1793) ნათქვამი: მოსახლეობის მატება უჩვეულოდ სწრაფად მოხდებოდა თუ არ იქნებოდა ომები, შავი ჭირი, ეპიდემიები, დაავადებები, წყალდიდობა და სხვა უბედურებები, რომლებიც დროდადრო იწვევენ გაუკაცრიელებას“⁶. ცნობილი დემოგრაფი ბ. ურლანისი ასეთი შემთხვევის გამო აღნიშნავს: „რუსეთის მოსახლეობას ნაკლებად შეეხო ნაპოლეონის ომები მა-

¹ Мальтус. Опыт о законе народонаселения. С.-Петербург. 1868, т. II, с. 178.

² ციტირებულია: М. Птуха. Очерки по истории статистики XII-XVIII веков. М., 1945, с. 75.

³ იქვე, გვ. 55.

⁴ М. Птуха, დასახ. ნაშრომი, გვ. 222.

⁵ Демографический энциклопедический словарь, М., 1985, с. 55.

⁶ М. Птуха, დასახ. ნაშრომი, გვ. 25.

ნამდევ, სანამ რუსეთის არმია ნაპოლეონთან იბრძოდა სხვის ტერიტორიაზე. როგორც კი ნაპოლეონის ურდოები რუსეთში შეიჭრნენ, ფრანგებთან ომმა რუსეთის დემოგრაფიულ ისტორიაში მნიშვნელოვანი კვალი დატოვა¹. მეცნიერს ამის დამადასტურებელი კონკრეტული მონაცემებიც მოაქვს. საქართველოში XII საუკუნესა და XIII საუკუნის დასაწყისში, მართლაც, იდეალური პირობები არსებობდა მოსახლეობის გამრავლებისათვის. წერილობითი წყაროების მიხედვით ამ პერიოდში არ დასტურდება ეპიდემიებისა და ინფექციური დაავადებების გავრცელება, სტიქიური მოვლენები. საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში საქართველოს მიწა-წყალზე უცხო დამპყრობთა შემოსევას ადგილი არ ჰქონია. ბრძოლები მტრის წინააღმდეგ ძირითადად მის ფარგლებს გარეთ ხდებოდა.

საქართველოს ძლიერების ხანაში, ივ. ჯავახიშვილის თქმით, „ხალხი გამრავლდა გასაოცარი სისწრაფით“². იგი თავის ნაშრომებში ზოგჯერ იმასაც აღნიშნავს, რომ იმ პერიოდში საქართველოში 5 მილიონზე ბევრად მეტი ადამიანი ცხოვრობდა. მართლაც, ყოველგვარი პირობები არსებობდა მოსახლეობის გამრავლებისათვის. სახელმწიფო ხელისუფლება ზრუნავდა მოსახლეობის დაბალი ფენების ცხოვრების პირობების გასაუმჯობესებლად. ერთ-ერთი შემორჩენილი ცნობის მიხედვით გლეხნი აზნაურთა მსგავსად იმოსებოდნენ. თამარ მეფის ისტორიკოსის აზრით კი თამარის მეფობის დროს „გააზნაურდეს ქუეყანისა მოქმედნი, და გადიდებულდეს აზნარნი, და გახელმწიფდეს დიდებულნი მეფობასა შინა ამისა“³. მოქმედნი აქ მუშაკის მნიშვნელობითაა ნახმარი.

ქვეყანაში მნიშვნელოვანი ღონისძიებები ტარდებოდა მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობის გასაუმჯობესებ-

¹ Б. Урланис. Рост населения в Европе, М., 1941, с. 335.

² ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. XII, თბ., 1998, გვ. 278.

³ ქართლის ცხოვრება. ტ. II, თბ., გვ. 34.

ლად, უპოვართა და ქერივ-ობოლთა დასახმარებლად. მონასტრებთან არსდება სასნეულოები, იგება ქსენონები (საავადმყოფოები), სადაც სამედიცინო საქმიანობას ეწევიან. მათი მომარაგება წამლებით, სამედიცინო ინვენტარითა და საკვებით სამეფო ხაზინის ხარჯზე ხდებოდა, იწერებოდა სამკურნალო წიგნები, XIII საუკუნის დასაწყისში ზოჯაყოფილის მიერ შეიქმნა ცნობილი „წიგნი სააქიმოი“. დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე უშუალოდ იღებდნენ მონაწილეობას ქერივ-ობლებისათვის მოწყალების გაღებასა და ქსენონების მუშაობაში. დავით მეფე იყო „გლახაკთა, ქერივთა დაობოლთა მოწყალე, სნეულთა თვითმსახური, ეკლესიათა, ქსენონთა მაშენებელი“¹. ქართველი მემკვიდრე საქებარ სიტყვებს არ იშურებს მეფის მიმართ, რომელმაც ავადმყოფებს ყოველგვარი პირობები შეუქმნა მკურნალობისათვის. იგი უშუალოდ ზრუნავდა მათი გამოჯანმრთელებისათვის, ამოწმებდა თუ როგორ მდგომარეობაში იმყოფებოდა მათი საწოლები, სამოსლები, საგებელი, ჯამები და სხვა სახმარი ნივთები².

ქვეყანაში დამყარდა წესრიგი და სამართალი. გაუმჯობესდა თითოეული მოსახლის კეთილდღეობა, ქვეყანა სიუხვის პირობებში ცხოვრობდა. დიდძალი შემოსავალი შემოდირდა მოხარკე ქვეყნებიდან. ძლევამოსილი ლაშქრობების შედეგად ქვეყნის შემოსავალი მნიშვნალოვნად გაიზარდა. თითოეული ლაშქრობის დროს ნადავლის წარმოუდგენელი სიდიდის შესახებ ქართველმა მემკვიდრეებმა უამრავი ცნობა დაგვიტოვეს. თამარ მეფის დროს, ერთ-ერთი ლაშქრობის შემდეგ, „ალივსნეს ყოველნი ველნი გარემო ტფილისისა და კერდარა იტევდა კაცსა, ცხენსა, ჯორსა და აქლემსა... და ამისი მოწამე თვით იგი ღმერთი უტყუელი არს, და რათა არ ტყუილი ვისმე ეგონოს და ზღაპარი გიჩნდეს თქმულნი ესე მომავალ-

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი. დასახ. ნასრომი, გვ. 163.

² ქართლის ცხოვრება. ტ. 1, თბ., 1955, გვ. 331.

თა ჟამთა“¹. შამქორის ომის შემდეგ კი გამარჯვებულმა ლაშქარმა მეფის წინაშე „მოიღეს ნიჭი, არმაღანი და განძი აურაცხელი: კაცი თორმეტი ათასი, ავაზა ორმოცი, ცხენი ოცი ათასი, ჯორი შვიდი ათასი, აქლები თხუთმეტი ათასი... სიმრავლე საჭურჭლეთა, ოქროთა და ლართა ვინმცა უძლო აღრიცხვად“².

ზემოთ ჩამოთვლილი პირობები უთუოდ მნიშვნელოვანწილად განაპირობებდა მოსახლეობის სწრაფ გამრავლებას.

თამარ მეფის გარდაცვალების შემდეგ საქართველომ გარკვეულ პერიოდში, კერძოდ, 1225 წლამდე, შეძლო თავისი ძლიერების შენარჩუნება, მაგრამ მალე თავს მრავალი უბედურება დაატყდა. უჟამო ჟამი რამდენიმე საუკუნეს გაგრძელდა, თუმცა ცალკეული გამონათებები მატერიალური და სულიერი კულტურის განახლების, დიდი ეროვნული სატკივრის — უმძიმესი დემოგრაფიული ვითარების გაუმჯობესების საშუალებასაც იძლეოდა, ხოლო დროდადრო სიცოცხლის მაჯისცემა ისე ძლიერად იფეთქებდა ზოლმე, რომ კვლავ იქმნებოდა ზოგადსაკაცობრიო ფასეულობები.

XIII საუკუნის პირველი მეოთხედის დასასრულს ქართველთა ცხოვრების დიდი ეპოქა დამთავრდა. თამარ მეფის ისტორიკოსმა ბასილ ეზოსმოდვარმა თითქოს იგრძნო მოახლოებული კატაკლიზმების გარდუეალობა და იგი ქვეყნის არნახული მიღწევების უშუალო შემოქმედი მეფეთა მეფის, თამარის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით გულისტკივილით წერს: ამიერიდან „იცვალა ფერი ქართველთა მზიარულები-სა“³.

მონღოლთა ბატონობა საქართველოში ერთი საუკუნე გაგრძელდა — თითქმის 1335 წლამდე. მაგრამ სანამ მონღოლები საქართველოს დაიპყრობდნენ, ქვეყანას დიდი ომის გა-

¹ ქართლის ცხოვრება. ტ. II, თბ., გვ. 128.

² იქვე, გვ. 73-74.

³ იქვე, გვ. 146.

დახდა მოუხდა, რომელშიც ქართველები დამარცხდნენ. კერძოდ, 1225 წელს ხვარაზმელთა დიდი არმია ჯალალედინის მეთაურობით საქართველოსკენ დაიძრა. უაღრესად სასტიკ და სისხლისმღვრელ ბრძოლაში „მოისრნეს ორგანივე ურიცხუნი“, მაგრამ გამარჯვება ჯალალ-ედინს დარჩა — მტერმა დაიწყო საქართველოს აოხრება, „არბევდეს და ტყუე ჰყოფდეს და სრულიად უწყალოდ ხოცდეს, და არავინ იყო ნუგეშინისმცემელი მათი“¹. მომდევნო, 1226 წელს ხვარაზმელებმა თბილისელ მაჰმადიანთა ღალატისა და შინაგამცემლობის შედეგად თბილისი აიღეს. როგორც მემატიანე აღნიშნავს, პირველ დღეს „ძლიერი ბრძოლა და ბრწყინვალე ძლევა აჩვენეს ქართველთა“, მაგრამ იმავე ღამეს „სპარსთა ტფილელთა მიუვლინეს კაცი სულტანსა ჯალალედინს შიგნიდალმა მილებად ქალაქისა“² და მეორე დღეს თბილისი დაეცა. არაბი ისტორიკოსი იბნ-ალ-ასირი გადმოგვცემს, რომ „ამოწყვიტეს ქალაქში მყოფი ყველა ქართველი, არ დაინდეს არც დიდი, არც პატარა“. მაგრამ უმჯობესია ქართველ მემატიანეს, ჟამთააღმწერელს მოვუსმინოთ. მემატიანის ცნობით, გამძვინვარებული მა მტერმა არ დაინდო ჩვილი ბავშვებიც, რომელთაც „ძუძუთაგან ღედისათა აღიტაცნიან და წინაშე ღედისა ქვაზედა დაანარცხიან... და უკანის ღედანი მოიკელოდიან“. ქალაქში „სისხლისა მდინარენი დიოდეს. ტვინი კაცთა, ღედათა, ბერთა, ჩჩვილთა თმა და სისხლი, თავი მხართაგან განშორებული, ნაწლევნი ცხენთა მიერ დათრგუნვილნი ურთიერთას აღრეულ იყო... ყვრილითა და ზახილითა და ვაებათა საზარელთა ხმათაგან იძვროდა ქალაქი ყოველი“³. ჯალალედინის ბრძანებით მეტეხის ხიდის ყურზე (შესავალს) თბილისის აურაცხელი მოქალაქე მოიყვანეს, ხიდზე ღვთისმშობლის ხატი პირაღმა დადვეს და ვინც ხატს ფეხს არ დაადგამდა თავს

¹ ქართლის ცხოვრება. ტ. II, თბ., გვ. 171.

² იქვე, გვ. 174.

³ იქვე, გვ. 175-176.

კვეთდნენ და მტკვარში აგდებდნენ. ქალაქში „ათ ბევრად აღიწია რიცხვი მოკლულთა“. „ბევრი“ ძველ ქართულში ათი ათასს ნიშნავდა. ამრიგად, XIII საუკუნის დასაწყისში თბილისში ასი ათასი კაცი მაინც ცხოვრობდა და მაშინდელი მახლობელი აღმოსავლეთის დიდ ქალაქებს შორის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ადგილი ეკავა. აღსანიშნავია, რომ თბილისში წინა საუკუნეებშიც დიდი რაოდენობით ცხოვრობდა მოსახლეობა. ცნობილია, რომ 853 წელს ბულა თურქის ლაშქრობის დროს, არაბი ისტორიკოსის ატ-ტაბარის ცნობით, თბილისის 50 ათასი მცხოვრები დაღუპულა¹. მაშასადამე, მეცხრე საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში თბილისში 50 ათას კაცზე მეტი ცხოვრობდა.

ჯალალედინის მიერ საქართველოს დამარცხების შემდეგ მონღოლებს გაუადვილდათ ჩვენი ქვეყნის დამარცხება და მათ სრულიად ადვილად და დიდი ომების გარეშე დაიპყრეს მთელი საქართველო. ამ პერიოდის მოსახლეობის უმწეო მდგომარეობას მემატინე ასე აგვიწერს: „ნოინნი... შემოვიდეს ქართლს, თრიალეთს, სომხითს, ჯავახეთს, სამცხეს, შავშეთს, კლარჯეთს, ტაოს, კოლას, არტანს, ანისს, და მოეფინეს მსგავსად კალთა ოხრებად და ზოცად, და არსად იყო ლხენა, უწყალოდ მოისრვოდა ყოველი ესსე ქვეყანა“; „სავსე იყვნეს მოკლულთა მიერ ქალაქნი და სოფელნი, ველნი, ტყენი, მთანი და ხეენი“; „ხელვიდეს მამა-დედანი შვილთა მოკლულთა, და შვილნი მამათა და დედათა მკუდართა მღებარეთა, სხუანი ძმათა და ნათესავთა და დათა თვისთა იავარად წარმოსხმულთა... უმრავლესნი ქართველნი ციხეთა და მაგართა ადგილთა დაუტეობდეს და ილტვოდეს კავკასიად“². ამრიგად, მონღოლების შემოსევების გამო, მოსახლეობა არა მარტო დიდი რაოდენობით დაიღუპა, არამედ „უმრავლესნი ქართველნი“ იძულებულნი გახდნენ თავისი მამაპაპისეული ადგი-

¹ ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი თორმეტ ტომად. ტ. II, გვ. 99.

² ქართლის ცხოვრება. ტ. II, თბ., გვ. 187-188.

ლები დაეტოვებინათ და კავკასიის სხვადასხვა მხარეში შეეფარებინა თავი. ბუნებრივია, ასეთ პირობებში მოსახლეობა მნიშვნელოვნად შემცირდებოდა. ამასთან, ყმადნაფიცი სამფლობელოები მონღოლებმა საქართველოს ჩამოაცილეს და „გურჯისტანი“ იცნეს მხოლოდ საკუთრივ მის საზღვრებში“. საქართველოს მოსახლეობა შემცირდა არა მარტო უშუალოდ დაღუპულთა სახით, არამედ გაზრდილი გარემიგრაციული პროცესების შედეგად.

ამრიგად მონღოლების შემოსევებისა და ბატონობის შედეგად უამრავი ქართველი დაიღუპა. ამასთან, მონღოლებმა დაავალდებულეს საქართველოს მოსახლეობა ებრძოლა მათ ჯართან ერთად. ქართველები მონღოლების დაპყრობით ომებში იბრძოდნენ და უამრავი სისხლიც დაღვარეს. არაბი ისტორიკოსი ალ-უმარი (1301-1340) აღნიშნავს „ქართველთა ლაშქარი მტკიცედ დგას ჯვრის სარწმუნოებაზე, გულადი და მამაცი ხალხია... ისინი ჰულაგუიანთა ლაშქრის საიმედო ძალას და სიმდიდრეს წარმოადგენენ. ხოლო ჰულაგუიანები ენდობიან მათ და ეყრდნობიან“¹. იგივე აზრისანი არიან ქართველ მხედართა შესახებ ალ-მუჰაბბი და ალ-კალ-კაშანდი² მონღოლების ბატონობამ უაღრესად დააქვეითა ქვეყნის ეკონომიკა და შეაფერხა მისი კულტურული განვითარება. მონღოლთა მოხელე არღუნმა 1254 წლის შემდეგ რამდენიმე ხანში ისევ ჩაატარა მოსახლეობის აღწერა. ამ აღწერის მიხედვით ჩანს, რომ მონღოლთა ბატონობამ მცირე დროის განმავლობაშიც კი უაღრესად მძიმე კვალი დაამჩნია ქვეყნის განვითარებას. მემპტიანე გულისტკივილით აღნიშნავს: „კუალად მოვიდა იგივე არღუნ... რათა აღთუალოს ქვეყანა და ცნას ვითარბი ქუეყანა აღშენდა, გინა აოხრდა. აღთუალა ახლად და ცნა, რამეთუ უმრავლესი მოოხრებულ იყო, და უმე-

¹ XIV-XV სს. არაბი ისტორიკოსები საქართველოს შესახებ, თბ., 1988, გვ. 51.

² იქვე, გვ. 53-54.

ტეს პერეთი და კახეთი“¹.

ამრიგად შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ მონღოლების ბატონობის პერიოდში ასი ათასობით ქართველი დაიღუპა, დაირღვა მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივი შემადგენლობა, შემცირდა შობადობა და გაიზარდა მოკვდაობა.

გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დროიდან უმჯობესდებოდა საქართველოს პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა, რაც ქვეყნის მოსახლეობის გამრავლებაზეც აისახა. მაგრამ საქართველოს წინ უდიდესი, შეიძლება ითქვას, არნახული ტრაგედია ელოდა – 1386-1403 წლებში თემურლენგი რვაჯერ შემოესია საქართველოს და ქვეყანა სისხლისაგან დაიცალა.

სპარსული ისტორიკოსების მიხედვით, თემურლენგი დიდ გაკვირებას გამოთქვამდა იმის გამო, რომ მუსლიმანური ქვეყნების გარემოცვაში როგორ შემორჩა ქრისტიანული სარმუნოება საქართველოში. იგი იმუქრებოდა, რომ უსათუოდ გამოასწორებდა წინაპართა მიერ დაშვებულ ამ შეცდომას, ერთბაშად ისლამის სფეროში შეყვანით საბოლოოდ უნდა დაეიმშვიდოთ მაღალი გონებაო². მართალია, თემურლენგმა გულისწადილი ვერ შეისრულა, მაგრამ მისმა შემოსევებმა აურაცხელი ხალხი იმსხვერპლა. უკვე ამ პერიოდიდან ქართველი ხალხი ხშირად ხმარობდა ტერმინებს: ნასახლარი, ნასოფლარი, ნაქალაქარი, ნაფუძარი და სხვ. უცხოელი მწერლების ცნობით, დასავლეთ საქართველოში განადგურებული სოფლების რიცხვი 700-ს აღემატებოდა³. ქვეყანა სისხლისაგან დაიცალა.

¹ ქართლის ცხოვრება. ტ. II, თბ., გვ. 274.

² ციტირებულია: კ. ტაბატაძე. საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი ტერმინები X-XV სს. სპარსული წყაროების მიხედვით. საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია. თბ., 1993, გვ. 249.

³ ნ. ბერძენიშვილი, ვ. დონდუა, მ. დუმბაძე, გ. მელიქიშვილი, საქართველოს ისტორია. ტ. I, თბ., 1958, გვ. 255.

საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ ცნობები მონღოლების მიერ მოსახლეობის 1254 წლის აღწერიდან 1770 წლამდე აღარ მოგვეპოვება. ვიცით მხოლოდ ის, რომ გარეშე მტრების გამუდმებული შემოსევებისა და შინააშლილობების შედეგად ქვეყნის მოსახლეობა გამუდმებით მცირდებოდა, თუმცა, ცალკეულ პერიოდებში ჩამოვარდებოდა თუ არა სიმშვიდე, ქვეყანა შენდებოდა. ვახუშტი ბატონიშვილი გადმოგვცემს: „შენდებოდა კახეთი, ვინაითგან იყო სიმშვიდე და უმტრობა“¹. ალექსანდრე II კახთ-ბატონის დროს (1574-1605), „ესრეთ შენ იყო კახეთი, ვითარ ძნიად სადამე იპოებოდა სანადირონი და ალექსანდრე ფრიად მოყუარე იყო ნადირობისა, რამეთუ იტყოდაცა: „ახ, ნეტარძი ოხერ მექმნეს კახეთი, რათა მაქუნდეს სანადირონი მრავლად“².

მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ ცნობების არარსებობის მიუხედავად, მე-17 საუკუნის დასაწყისისათვის შედარების მეთოდის საფუძველზე, მაინც შესაძლებელია ქვეყნის მოსახლეობის დაახლოებითი რაოდენობის განსაზღვრა. ცნობილია, რომ კახეთმა შაჰ-აბასის შემოსევების შედეგად თავისი მოსახლეობის ორი მესამედი დაკარგა, ხოლო ასი ათასამდე კაცი მტერს შეაკვდა³. შაჰ-აბასის ოფიციალური ისტორიკოსის, ისქანდერ მუნშის ცნობით, 130 ათასი ქართველი ირანში გადაასახლეს, სულ კი შაჰ-აბასის ოთხივე შემოსევის შედეგად ირანში 200 ათასზე მეტი ქართველი გადაუსახლებიათ. ფრანგი მოგზაურის, ჟან შარდენის ცნობით, რომელმაც საქართველოში 1672-1673 წლებში იმოგზაურა, ეს რიცხვი 400 ათასს აჭარბებდა⁴. ამრიგად თუ XVII საუკუნის პირველ მესამედში ასი ათასი კაცი

¹ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 603.

² იქვე, გვ. 577.

³ ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია. საქართველოს ისტორია. ნაწილი I, თბ., 1946, გვ.335

⁴ მონაცემები მოტანილია გ. ჭიპაშვილის ნაშრომიდან: ირანის ქართველი მოსახლეობა, თბ., 1990, გვ.13.

მტერს შეაკვდა, 200 ათასი მანც სპარსეთში გადასახლეს, ზოლო ერთი მესამედი (150000 კაცი) გადარჩა, მაშინ მე-17 საუკუნის დასაწყისში კახეთში 450 ათასი კაცი ცხოვრობდა, თითქმის ზუსტად იმდენივე, რამდენიც ცხოვრობდა კახეთში 1989 წელს (441 ათასი კაცი), როდესაც საქართველოს მოსახლეობა 5400 ათას კაცს უდრიდა. თუ არაპირდაპირ გაანგარიშებებს გავაკეთებთ და საფუძვლად მივიღებთ კახეთის მოსახლეობის რაოდენობას 1989 წელს, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, რომ საქართველოს სხვა ისტორიულ პროვინციებშიც მეტ-ნაკლები ზომით ანალოგიურ მდგომარეობას უნდა ჰქონოდა ადგილი. სხვადასხვა ფაქტორების გათვალისწინებით ზუსტი ანალოგიის გატარება მანც არ იქნებოდა სწორი, მაგრამ, შეიძლება ითქვას, რომ მე-17 საუკუნის დასაწყისში ქვეყანაში 2.5-3 მილიონი კაცი ცხოვრობდა, წინააღმდეგ შემთხვევაში საქართველო ვერ გაუძლებდა ადამიანებით ვაჭრობის საშინელ სენს, რომელიც ობობას ქსელივით მოედო მთელ ქვეყანას, ვერ გაუძლებდა მტრის გამუდმებულ შემოსევებს და სამეფოებად დაშლილ საქართველოში ჩვეულებრივ მოვლენად ქცეულ შინააშლილობებს, ერთმანეთს შორის დაუნდობელ, სისხლისმღვრელ ბრძოლებს, რასაც ბოლო არ უჩანდა. ამ ეროვნულ უბედურებას შესანიშნავად გადმოსცემს ყანჩათის ჟამ-გულანის ხელნაწერის ცარიელ კაბადონზე მინაწერი: „საქართველოს დარბაისელნი.. არც ერთმანეთს ასვენებდნენ და არც ქვეყანასა და ამით მტერმა უფრო ძალა წამოატანა და დაჩაგრა, თორემ თუ ამით ერთი პირი ჰქონოდათ, ვერცარას უზამდნენ, ვერც არას სხვა მტერი წაართმევდა რასმე, ამათი საქმე ნიადაგ ასე ერთმანეთის მესისხლეობით გათავებულა და წამხდარა, მაგრამ ამ საქმეს არც მოკლებიან და არც მოუშლიათ¹. ქართული საზოგადოების მოწინავე წარმომადგენლები კარგად გრძნობდნენ ამ უკურნებელი სენის საბედისწერო გავლენას ქვეყნის ცხოვრებაზე. მე-17

¹ ციტირებულია: მ. რეხვიაშვილი. იმერეთის სამეფო (1462-1810 წწ.), თბ., 1989, გვ. 3.

საუკუნის ქართველი პოლიტიკური მოღვაწე, ისტორიკოსი ფარსადან გორგიჯანიძე გულის ტკივილით აღნიშნავდა: „საქართველო თავად ცოტა იყო და მერე მრავლათ გაყოფილი და ერთმანეთის ურჩი და ქიშპნი, მტერნი, ერთმანეთისა მარბევნი და მაწყინარნი და იესოს ქრისტეს რჯული ეჭირათ. ამისათვის იქით ურუმნი არბევდნენ და აქეთ ყიზილბაშნი და ამისთანას ორს დიდ ხელმწიფეებს შუაში ბევრს ეცადნეს, აქეთ იქნიეს ხმალი და იქით და მრავალი ნაგებებიც ქნეს, მაგრამ არ იქნა და ვერცა რას თავს გაუვიდნენ“¹.

XVI–XVII საუკუნეებში საქართველოს მოსახლეობის მნიშვნელოვანი შემცირება ადამიანებით ვაჭრობამაც გამოიწვია. დასავლეთ საქართველოში ფართოდ გავრცელდა „ტყვის სყიდვა“. ტყვეებს ყიდდა ყველა წოდების წარმომადგენელი და ზოგჯერ უახლოესი ადამიანის გაყიდვასაც არ ერიდებოდნენ. აღმოსავლეთ საქართველოში კი ადამიანებს გასაყიდად იტაცებდნენ უცხო, უმეტესად მეზობელი დაღესტნელი ტომის წარმომადგენლები, რაც „ლეკიანობის“ სახელწოდებითაც ცნობილი. ამ მახინჯმა მოვლენამ ისეთი ფართო მასშტაბი მიიღო, რომ მან ფაქტობრივად წელში გატეხა საქართველოს სახელმწიფოებრიობა. ახლა თითქოს ძნელი დასაჯერებელია ის უცვილობელი ფაქტი, რომ ქართველ კაცს მოთარეშეთა შიშით ცალ ხელში, მართლაც, ხმალი ეჭირა, ზოლო მეორე ხელით გუთანს იყო მოჭიდებული. რუსი კაპიტანი ნ. იაზიკოვი, რომელიც უშუალოდ ამ მოვლენის თვითმხილველი იყო, 1772 წელს ანიშნავდა: „ქართველები ისეთ დიდ შიშში ცხოვრობდნენ, რომ არც ხენისა და არც სხვა საქმისათვის თავისი სახლიდან 100 მეტრის მოშორებითაც კი უიარაღოდ არ გავლენო“².

¹ იქვე.

² ვ. მაჭარაძე. მასალები XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობების ისტორიისათვის. ნაწილი III, ნაკვეთი II. თბ., 1997, გვ. 523.

ტყვეებით ვაჭრობა უდიდესი ტრაგედია იყო ქართველი ხალხისათვის. ტყვეთა სყიდვის შედეგად კატასტროფულად შემცირდა საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა, შემცირდა შობადობა, გაიზარდა მოკვდაობა, დეფორმირება განიცადა მოსახლეობის სქესობრივ-ასაკობრივმა სტრუქტურამ, საგრძნობლად შემცირდა შშობადი კონტინგენტი, მოიშალა ქვეყნის კულტურული და სამეურნეო ცხოვრება, დაქვეითდა მისი ეკონომიკა და ბრძოლისუნარიანობა, უაღრესად შეფერხდა ქვეყნის წინსვლა და განვითარება. სიცოცხლის მოსალოდნელი ხელყოფის გამუდმებული შიში მოსახლეობის არამყარი ფსიქიკის ჩამოყალიბებას უწყობდა ხელს, გადაგვარების საშიშროების წინაშე აღმოჩნდა ქართველი ერის გენოფონდი. ცნობილია, რომ ტყვეებად იტაცებდნენ რჩეულ – ყველაზე ლამაზ და ფიზიკურად ჯანსაღ ახალგაზრდა თაობას, რაც საფუძველს აცლიდა ერის გამრავლებას. სამაგიეროდ, ქართველი ტყვეები ჩვენი მტრების გამრავლების წყარო ხდებოდა. სწორედ ამ მოვლენის გამო, დიდი ინგლისელი ბუნებისმეტყველი ჩარლზ დარვინი, იმოწმებს რა ძველ მოგზაურს, აღნიშნავდა: „სპარსული სისხლი გაკეთილშობილებულია ორი ეროვნების – ქართველებისა და ჩერქეზების სისხლით, რომლებიც ყველა სხვა ხალხზე ლამაზები არიან. სპარსეთში თითქმის არ არის არცერთი წარჩინებული, რომლის დედა ქართველების ან ჩერქეზების შთამომავალი არ იყოს“¹.

ადამიანებით ვაჭრობის შედეგად უაღრესად დიდი იყო დემოგრაფიული დანაკარგები. ხშირად ამ დანაკარგების შესახებ ჩვენამდე მოღწეული ცნობები ურთიერთგამომრიცხავია. მიუხედავად ამისა, დაახლოებით მაინც შესაძლებელია მათი გაანგარიშება. კერძოდ, სხვადასხვა ცნობის მიხედვით, სამეგრელოდან ყოველწლიურად თურქეთში გაყავდათ ხან 10-15 ათასი, ხან კიდევ 12 ათასი ტყვე, მაგრამ სამეგრელოდან ყო-

¹ ციტირებულია: მიხეილ რეხვიაშვილი. იმერეთი XVIII საუკუნეში. თბ., 1982, გვ. 312.

ველწლიურად 10-15 ან 12 ათასი ტყვის გაყვანა შეუძლებელი იყო. ამიტომ ვთვლით, რომ უფრო სწორი იქნება ზემოთ აღნიშნული სხვადასხვა მონაცემიდან საანალიზოდ ავირჩიოთ უმცირესი. ე. ი. ყოველწლიურად სამეგრელოდან საშუალოდ 3 ათასი ტყვის გაყვანა მივიჩნიოთ რეალურად. ასეთი გზის არჩევა, ვფიქრობთ, თავიდან აგვაცილებს ტყვეთა სყიდვით მიღებული დემოგრაფიული დანაკარგების გაზვიადებას.

თუ აღნიშნულ მსჯელობას გავავრცელებთ იმერეთსა და გურიაზე, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამ ისტორიული პროვინციებიდან ყოველწლიურად სულ მცირე 3 ათასი ტყვე მაინც გაჰყავდათ, მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ტყვეთა სყიდვა მაინც სამეგრელოში უფრო მეტად იყო გავრცელებული. მაშასადამე, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მთლიანად სამეგრელოდან, იმერეთიდან და გურიიდან ყოველწლიურად საშუალოდ სულ მცირე 6 ათასი ტყვე მაინც გაჰყავდათ.

ახლა საჭიროა დავადგინოთ, თუ რამდენი ტყვე იყო გაყვანილი დასავლეთ საქართველოდან 3 საუკუნის განმავლობაში ე. ი. იმ პერიოდში, როდესაც ტყვეთა სყიდვა ძირითადად იყო გავრცელებული. იმის გათვალისწინებით, რომ ამ საუკუნეების განმავლობაში ტყვეთა ვაჭრობა ერთნაირი ინტენსივობით არ ზდებოდა და ჩვენს მიერ ზემოთ აღწერილ პერიოდებში ის ზოგჯერ მთლიანად შეჩერებულიც კი იყო, მონაცემთა გაზვიადების თავიდან ასაცილებლად უფრო მართებულად მიგვაჩნია, გაანგარიშება 300 წლის ნაცვლად მხოლოდ მის ნახევარზე ანუ 150 წელზე მაინც ვაწარმოოთ. ასეთი გაანგარიშებით გამოდის, რომ სამი საუკუნის განმავლობაში დასავლეთ საქართველოდან სულ მცირე 900 ათასი ქართველი მაინც გაუყვდიათ ($6000 \text{ ტყვე} \times 150 \text{ წელიწადზე} = 900\,000 \text{ ტყვეს}$).

აღმოსავლეთ საქართველოში ლეკიანობით გამოწვეული დემოგრაფიული დანაკარგების განსაზღვრა გაცილებით ძნელია, რადგან იმ პერიოდის კონკრეტული მონაცემები, თუნდაც მეტად არასაიმედო, ამ მოვლენის შესახებ არ გავაჩნია.

მაგრამ იმ მასალაზე დაყრდნობით, რაც ლეკიანობის შესახებ არსებობს, შეიძლება დაეჭვების გარეშე ითქვას, რომ ქართლ-კახეთის, საერთოდ აღმოსავლეთ საქართველოს სოფლებიდან საშუალოდ ყოველწლიურად 3 ათას კაცს მაინც იტაცებდნენ. ამის თქმის უფლებას ისიც გვაძლევს, რომ ლეკები ქართლ-კახეთის სოფლებში სისტემატურად თარეშობდნენ. მაგალითად, XVIII საუკუნის მეორე მეოთხედში ქართლ-კახეთში არ დარჩენილა აღარც ერთი სოფელი, არც ერთი კუთხე, რომ ლეკებს არ აეოხრებინათ, არ გაეძარცვათ, ადამიანები ტყვედ არ წაეყვანათ¹. თუ ზემოთ აღნიშნულ მსჯელობას მთლიანად დემოგრაფიული დაკარგების შესახებ ძალაში დავტოვებთ, მაშინ აღმოსავლეთ საქართველოში ლეკიანობის შედეგად დემოგრაფიული დანაკარგები 450 ათას კაცს შეადგენდა (3000 ტყვეX150 წელიწადზე). მაშასადამე, მთლიანად საქართველომ ტყვეებით ვაჭრობის შედეგად 1550 – 1850 წლებში 1 350 ათასი მაინც დაკარგა. როგორც წერილობითი წყაროების ანალიზი გვიჩვენებს დემოგრაფიული დანაკარგები თითქმის მთლიანად ქართველ ხალხზე მოდიოდა და ამდენად მისი წილი თანდათანობით მცირდებოდა მთელ მოსახლეობაში. მაგრამ ამით არ ამოიწურება ადამიანებით ვაჭრობის სავალალო შედეგები – თაობებს მოესპო საკუთარი ერის გამრავლების შესაძლებლობები, რაც რამდენიმე მილიონი ქართველით განისაზღვრება.

ამრიგად, უპირველეს ყოვლისა, საქართველოში ფართოდ გავრცელებულმა ადამიანებით ვაჭრობამ, როდესაც ადამიანებს მასობრივად იტაცებდნენ გაყიდვის მიზნით, უაღრესად შეამცირა მოსახლეობის რაოდენობა. რა თქმა უნდა, ეს მოვლენა მტრების შემოსევებმა და შინააშლილობებმაც განაპირობა, მაგრამ პრიორიტეტი მაინც ტყვეებით ვაჭრობას ეკუთვნის. სწორედ ამ მახინჯი მოვლენის გამო საქართველოს სამხედ-

¹ ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია. საქართველოს ისტორია. გვ. 374.

რო ძლიერება სულ უფრო სუსტებოდა და მას აღარ შეეძლო მოთარეშე მტრებისათვის საკადრისი პასუხი გაეცა. ეს ნათლად ჩანს ჩვენამდე მოღწეული მოსახლეობის აღწერის მონაცემებით. კერძოდ, 1721 წლის მოსახლეობის აღწერიდან ჩანს, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ უდიდეს პროვინციაში — ქვემო ქართლის სადროშოში — მოსახლეობის შემცირების მიუხედავად, ჯერ კიდევ არსებობდა ასობით სოფელი. მაგრამ სულ რაღაც ნახევარი საუკუნის შემდეგ, 1770 წლის დემოგრაფიულ ნუსხაში ამ მხარეში მოსახლეობა აღარ ჩანს. სომხითი, საბარათიანო, თრიალეთი, გუჯარეთი, ყაიყული, ტაშირი აოხრებულ ადგილებად არის მოხსენებული და მხოლოდ ზოგიერთ მათგანში 40 ან 100 კომლიდან ერთი თუ იყო დარჩენილი და ისინიც ერთმანეთთან იყვნენ შეხიზნულნი. კერძოდ, ნუსხაში აღნიშნულია: „არს აოხრებული და უმკვიდრო ქმნილი თრიალეთი, ადგილი ვრცელი და ფრიად კეთილი და დიდი და სოფელ-მრავალი.

არს აოხრებული ყაიყული, უმკვიდრო ქვეყანა, ფრიად კეთილი და მრავალი სოფელი.

არს აოხრებული ტაშირი, გუჯარეთი და სომხითი, ქვეყანა დიდი და მრავალი და ამისი აყრილი კაცი ორმოცისაგან ერთი დარჩენილა. ერთმანეთში არიან ზიზნათ.

არს საბარათისშვილო ქვეყანა დიდი, ასისგან ერთი დარჩენილა, ზიზნათ არიან¹.

მეფე ერეკლე II-ის ღროინდელი სამართლის ძეგლები ნათლად გვიჩვენებენ ქვეყნისათვის ლეკიანობით მიყენებული უმძიმეს შედეგებს. ერეკლე II-ის მიერ გამოცემული ერთ-ერთ განწესებაში ვკითხულობთ: „ეს იცოდეთ: თავადისშვილებმაც, აზნაურიშვილებმაც, გლეხმა კაცმაც, ამის უკეთესს ვერცა-რას ღმერთს აამებთ, ვერცა-რას ჩვენ გვაამებთ და ვერცა-რას ქვეყანას შეემატებით, რომ ქრისტეს მტერნი თქვენის ცოლისა და შვილის დასატყვევებლად დარბიან, ამათ პასუხი მის-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II, თბ., 1965, გვ. 421.

ცენ. და ღმერთის მოწყალებით დაჰხოცოთ და სირცხვილ-ულნი დააბრუნოთ“¹.

დემოგრაფიული ძეგლები, რომლებიც დღემდე შემორჩა და აღმოსავლეთ საქართველოს განეკუთვნებიან, XVII-XVIII საუკუნეებით თარიღდება. სამწუხაროდ, აღწერის დავთრებმა ჩვენამდე მხოლოდ ფრაგმენტების სახით მოაღწია და მოსახლეობის რაოდენობის შესახებ მხოლოდ მიახლოებითი წარმოდგენა შეიძლება ვიქონიოთ. ამ მხრივ გამონაკლისს წარმოადგენს ქართლ-კახეთის სამეფოს 1770 წლის 5 აპრილით დათარიღებული დემოგრაფიული ნუსხა, რომელიც შედგენილია ერეკლე II-ის კარზე და საქართველოს შესახებ სხვა აღწერილობით მასალებთან ერთად გადაეცა რუსეთის რეზიდენტს, რუსეთის ცენტრალური ხელისუფლებისათვის სათანადო ინფორმაციის მიწოდების მიზნით². ქართლ-კახეთის მოსახლეობის შესახებ ნუსხაში მოყვანილი მონაცემები ძირითადად ეყრდნობა 1767 წელს ან მის მომიჯნავე წელს ჩატარებულ აღწერას.

პროფესორმა ვ. ჯაოშვილმა შეისწავლა აღნიშნული დემოგრაფიული ნუსხა, ამ პერიოდის სხვა დემოგრაფიული წყაროები და გაიანგარიშა საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა 1770 წლისათვის. მან დაადგინა, რომ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის შუა წლებში საქართველოს მოსახლეობა 761000 მცხოვრებისგან შედგებოდა. მისი დაშვებით, თუ ცდომილება რამდენიმე პროცენტს შეადგენდა, მაშინ მოსახლეობა იქნებოდა 750-770 ათასი კაცის ფარგლებში³. ამ პერიოდში დასავლეთ საქართველოში დაახლოებით 410 ათასი კაცი ცხოვრობდა, ხოლო აღმოსავლეთში – 351 ათასი. ქართლ-კახეთის ბარის მოსახლეობა კი 222,3 ათას კაცს

¹ იქვე, გვ. 428.

² ვ. გამრეკელი, ზ. ცქიტიშვილი. 1770 წლის 5 აპრილის დემოგრაფიული ნუსხა. ჟურნ. „მაცნე“, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. №1, 1973, გვ. 148.

³ ვ. ჯაოშვილი. საქართველოს მოსახლეობა, თბ., 1996, გვ. 49.

უდრიდა. როგორც ჩანს, ერეკლე II-ის მიერ რუსეთთან გეორგიევსკის ტრაქტატის დადება მოსახლეობის უაღრესად შემცირების ფაქტორმაც განაპირობა. 1770 წლის შემდეგ საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა კიდევ უფრო შემცირდა. რუსეთმა არ შეასრულა გეორგიევსკის ტრაქტატით გათვალისწინებული ვალდებულებები და გამძვინვარებულ მტერს, განსაკუთრებით კი ალა-შაჰმად-ხანის მრავალრიცხოვან ჯარს, რამდენჯერმე პირისპირ შეატოვა საქართველო. ალა-შაჰმად-ხანმა საშინლად დაარბია და ააწიოკა თბილისი და ქვეყნის სამხრეთ-აღმოსავლეთი პროვინციები. სწორედ ამის გამო წერდა ივ. ჯავახიშვილი ერეკლე II-ის შესახებ: „მისი სიბერის დღენი ეგების იმ მწარე გრძნობით იყო მოწამლული, რომ ამის ბრალი მის პირადს პოლიტიკურს გულუბრყვილობას და რუსეთის მთავრობისადმი განუსაზღვრელ ნდობასაც ედებოდა“¹. ერეკლე მეფე, დიდი სახელმწიფო მოღვაწე და უბადლო სარდალი, რომელმაც თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლე ქვეყნის კეთილდღეობას შეაღია, მართლაც, ნდობით იყო განმსჭვალული ეკატერინე II-ის საიმპერატორო კარიზადმი, მაგრამ როდესაც რუსეთმა უაღრესად კრიტიკულ მომენტში კვლავ არ შეასრულა ნაკისრი ვალდებულება და სრულიად დაუცველი პირისპირ შეატოვა მრავალრიცხოვან და დაუნდობელ მტერს, საბოლოოდ იმედგაცრუებული მეფე რუსეთის გენერალ გუდოვიჩს საყვედურით წერდა: „ჩვენ რომ ყოვლად მოწყალე დედოფლის მიერ დაიმედებული არ ვყოფილიყავით და დარწმუნებული არ ვყოფილიყავით თქვენს დახმარებაში, მაშინ სხვა მხრიდან მოწვეული ჯარებით ალა-შაჰმად-ხანს წინ აღუედგებოდით, ან სხვა ხერხით დავიცავდით ჩვენს სამეფოს“². მირიან ბატონიშვილისა და გარსევან ჭავ-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია. წიგნი მეხუთე. თბ., 1953, გვ. 93.

² ციტირებულია: ი. ცინცაძე. ალა-შაჰმად-ხანის თავდასხმა საქართველოზე. თბ., 1963, გვ. 178.

ჭავჭავაძისადმი მიწერილ წერილში კი ერეკლე II აღნიშნავდა: „თქვენ თვითონ იცით, რომ თუ მე უმაღლეს კართან ფიცით არ ვყოფილიყავი მიჯაჭვული და ალა-მაჰმად-ხანს შევთანხმებოდი, ეს უბედურება არ მოგვივიდოდაო“¹.

1770 წლის შემდეგ საქართველოს მოსახლეობა კიდევ უფრო შემცირდა. ტყვეთა ვაჭრობით გამოწვეული დემოგრაფიული დანაკარგები ისევ დიდი იყო. ამასთან, 1770 წელს შავმა ჭირმა თბილისში 4000 ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. თბილისის მოსახლეობის შემცირება გამოიწვია აგრეთვე 1797 წელს თბილისში გაჩენილმა შავმა ჭირმა. როგორც ჩანს, ამ სენმა ქართლი და კახეთიც მნიშვნელოვნად დააზიანა. ამის შესახებ პლატონ იოსელიანი აღნიშნავს: „1797 წელსა გაჩნდა ჭირი თფილისისა ქალაქსა. მცხოვრებნი გაიხიზნენ და მოედვნენ სოფლებსა. განსრულთა სოფლებად, განთესეს მომსვრელი სენი ქართლსა და კახეთსა... დიდი იყო ღროთა ამათ ტყება და ვაება დიდთა და მცირეთა, ობოლთა და ქვრივთა“². ამასთან ალა-მაჰმად-ხანმა 1795 წელს არა მარტო მთლიანად დაანგრია თბილისი, არამედ მისი მოსახლეობის დიდი ნაწილი ამოხოცა. ერთ-ერთი თვითმხილველის ცნობით, „ამ შავბნელ ღროს ალა-მაჰმად-ხანი თავისი შავი და ბნელი გულით 7 დღეს დარჩა იქ და ის ქალაქი მთლად დაანგრია და მწუხარებით აავსო, ზოლო მაღალი და დიდებული შენობები ცოცხალ არსებებისაგან დააცარიელა“³. დაუნდობელმა მტერმა მარტო თბილისში როდი დააყენა სისხლის გუბეები. ერეკლე მეფის ეპოქის სომეხი მოღვაწე არტემ არარატელი, რომელიც სიღნაღიდან თბილისში მოდიოდა, წერს: „მეორე დღეს მოვედით სოფელ ლილოში, მაგრამ აქაც ვერ ვიპოვეთ ვერც ერთი ცოცხალი სული, გარდა მკვდრებისა... მივედით თბილისში ტაფიტალის კარებიდან, მე ძლიერ შემზა-

¹ იქვე.

² პ. იოსელიანი. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. თბ., 1936, გვ. 120.

³ დ. გვრიტიშვილი, შ. მესხია. თბილისის ისტორია. თბ., 1952, გვ. 92.

რა, როდესაც დავინახე, რომ დედაკაცები და ყმაწვილები მტრისაგან თავმოკვეთილები ეყარნენ ყოველს ადგილას. ვნახე აგრეთვე აუარებელი დაზოცილი კაცის გვამები: მარტო ერთ კოშკში ვარაუდით ათასზე მეტი იქნებოდა¹. ამასთან ერთად, ალა-მაჰმად-ხანმა ბევრი ქართველი დაატყვევა. ერთ-ერთი ცნობით, „16 ათასი ტყვე წაიყვანა გამარჯვებულმა სპარსეთის ლაშქარმა“².

ამ პერიოდში არანაკლებ რთული ვითარება იყო დასავლეთ საქართველოში. ხელისუფლების მცდელობის მიუხედავად ცხოვრების სარბიელს არ ტოვებდა ტყვეებით ვაჭრობა, არ წყდებოდა შინაომები და ოსმალთა თავდასხმები, სუფევდა ფეოდალური ანარქია.

ასეთ ვითარებაში 1770 წლის შემდეგ მოსახლეობა უნდა შემცირებულიყო. ამიტომ ჩვენ ვერ გავიზიარებთ პროფესორ ვ. ჯაოშვილის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ „XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში დაისახა დემოგრაფიული სიტუაციის რამდენადმე გაუმჯობესების ზოგიერთი ნიშანი... საქართველოს უმეტეს პროვინციებში დაიწყო მოსახლეობის ნელი მატება“³.

მეცნიერული და საერთოდ საქართველოს მოსახლეობის გამრავლების თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია, თუ რამდენი იყო საქართველოს მოსახლეობა რუსეთის ანექსიის წინ, კერძოდ, 1800 წელს. ამ წლისათვის საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა თანამედროვე საზღვრებში გამოთვლილი აქვთ აკადემიკოს პ. გუგუშვილს, პროფესორებს ვ. ჯაოშვილს, კ. ანთაძესა და სხვ. პ. გუგუშვილის გაანგარიშებით 1800 წელს საქართველოში ცხოვრობდა 675 ათასი კაცი, ვ. ჯაოშვილის მიხედვით – 784,7 ათასი, ზოლო კ. ანთაძის გამოთვლით – 850 ათასი. ზემოთაღნიშნული ფაქტორების

¹ იქვე, გვ. 93-94.

² ი. ცინცაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 161.

³ ვ. ჯაოშვილი. საქართველოს მოსახლეობა, თბ., 1996, გვ. 56.

გათვალისწინებით პ. გუგუშვილის გაანგარიშება ყველაზე ახლოსაა სინამდვილესთან, რასაც ადრე გამოქვეყნებულ ნაშრომებში ვ. ჯაოშვილიც აღიარებდა¹. ამრიგად, თუ პ. გუგუშვილის გაანგარიშებას მივიღებთ ყველაზე სანდო მონაცემად, მაშინ 1770-1800 წლებში საქართველოს მოსახლეობა 86 ათასი კაცით შემცირებულა, რაც მაშინდელ საქართველოში არსებული ვითარების რეალური შედეგია.

მე-19 საუკუნეში საქართველოში შედარებით ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა მოსახლეობის გამრავლებისათვის. რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს შეერთების შედეგად დამოუკიდებლობის დაკარგვა უდიდესი უბედურება იყო ქვეყნისათვის. ქართველ ხალხს საკუთარი სახის გაქრობის საფრთხე დაემუქრა. ერს მოესპო სასიცოცხლო ენერგიის გამოვლენის საშუალება. მიუხედავად ამ ყველაფრისა, მშვიდობიანმა ცხოვრებამ მოსახლეობის სტაბილურ გამრავლებას დაუდო სათავე და ეს არცთუ ისე ცოტას ნიშნავდა. ილია ჭავჭავაძე ამის შესახებ აღნიშნავდა: „დამშვიდდა დიდი ხნის დაუმშვიდებელი, დაღალული ქვეყანა, დაწყნარდა აკლებისა და აოხრებისაგან, დასცხრა ომისა და ბრძოლისაგან. დადუმდა ჟღერა ხმლისა და მახვილისა, მტრისა ხელით მოღერებულისა ჩვენზე და ჩვენს ცოლ-შვილებზე, გაპქრა ცეცხლი, რომელიც სწავდა და ჰბუგავდა ჩვენს მამა-პაპათა ბინას, ჩვენს საცხოვრებელს, გათავდა რბევა და აკლება, მიეცა წარსულს და მარტო საშინელ და შემადრწუნებელ სახსოვრად-ღა დაგვრჩა“².

რუსეთის იმპერიაში 1897 წელს ჩატარებული მოსახლეობის აღწერის მონაცემების თანახმად საქართველოში 2109273 კაცი ცხოვრობდა და მათ შორის 1336397 კაცი ქართველი იყო (63,3 პროცენტი). საქართველოს მოსახლეობა რუსეთის

¹ В. Джвашвили. Динамика численности населения Грузии. „მაცნე“, 1966, № 1, გვ. 17.

² ი. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად. ტ. IV, თბ., 1955, გვ. 216-217.

იმპერიის მოსახლეობის 1,7 პროცენტს შეადგენდა. თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში მოსახლეობა თითქმის თანაბარი რაოდენობით ცხოვრობდა, თუმცა დასავლეთ საქართველოში 401 ათასით მეტი ქართველი ცხოვრობდა, ვიდრე აღმოსავლეთ საქართველოში. აღსანიშნავია, რომ თბილისის გუბერნიაში ქართველების რაოდენობა 44,5 პროცენტს, ხოლო ქუთაისის გუბერნიაში 82,1 პროცენტს შეადგენდა. პროფესორმა ვ. ჯაოშვილმა გაიანგარიშა საქართველოს მოსახლეობა 1897 წელს თანამედროვე საზღვრებში და ასეთი შედეგები მიიღო: ქვეყნის მთელი მოსახლეობა 1919,4 ათას კაცს უდრიდა, ხოლო ქართველებისა — 1331,3 ათას კაცს. ამრიგად 1800 წელთან შედარებით საქართველოს მოსახლეობა თანამედროვე საზღვრებში 1244 ათასი კაცით ან 2,8-ჯერ გაიზარდა, ხოლო ქართველების რაოდენობა — 2,6-ჯერ.

მოსახლეობის ანალოგიურ ზრდას ჰქონდა ადგილი (2,8-ჯერ) მე-20 საუკუნეშიც. 1926 წელს საქართველოში 2,7 მილიონი კაცი ცხოვრობდა, ხოლო 60 წლის შემდეგ — 1989 წელს 5,4 მილიონი. ქვეყნის მოსახლეობა კიდევ უფრო მეტად გაიზრდებოდა, საქართველოს დიდი მსხვერპლი რომ არ გაეღო 1941-1945 წლების ომში. ფრონტზე დაიღუპა დაახლოებით 300 ათასი კაცი. ასეთმა დანაკარგებმა და ომის წლებში შობადობის შემცირებამ უარყოფითად იმოქმედა მოსახლეობის ზრდაზე.

უკანასკნელ წლებში, განსაკუთრებით უკანასკნელ ათწლეულში საქართველოს მოსახლეობა საგრძნობლად შემცირდა და მან 2005 წელს 4516 ათასი კაცი შეადგინა. ასეთ მცირე დროში მოსახლეობის ასეთი მნიშვნელოვანი შემცირება საქართველოს მთელი თავისი ისტორიის განმავლობაში არ ახსოვს. მოსახლეობის შემცირება მოხდა ნულოვანი ბუნებრივი მატებისა და ინტენსიური გარემოგრაფიული პროცესების შედეგად. ჩვენს მიერ მოტანილი მონაცემების საფუძველზე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ქვეყნის მოსახლეობა მე-13 საუკუნიდან მე-19 საუკუნემდე თანდათანობით

მცირდებოდა, ხოლო შემდეგი თითქმის ორი საუკუნის განმავლობაში იზრდებოდა.

ცხრილი 1

საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობის დინამიკა
X-XX საუკუნეებში (ათასი კაცი)

წლები	სულ მოსახლეობა	მათ შორის: ქართველი	
		აბსოლუტურად	%
X-XI საუკუნეები	1370	—	—
1254*	8000	—	—
XVIII საუკუნის დასაწყისი	≈2500	—	—
1770	761	—	—
1800	675	—	—
1897*	2109	1336	63,3
1926*	2667	1788	67,1
1959*	4044	2601	64,3
1979*	4993	3433	68,8
1989*	5400	3787	70,1
2002*	4601	3724	81,0
2005	4516	—	—

შენიშვნა: 2002 და 2005 წლებში საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა მოტანილია ცენტრალური ხელისუფლების მიერ როგორც კონტროლირებადი, ისე არაკონტროლირებადი ტერიტორიის მიხედვით.

* მოსახლეობის აღწერის მონაცემები.

საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის შედეგები, ცნობილი მიზეზების გამო, პეტად სავალალოა. მთლიანად ქვეყნის მოსახლეობა წინა 1989 წლის აღწერასთან შედარებით ზუსტად 800 ათასით შემცირდა. გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მოსახლეობის ფონდის მიერ გამოქვეყ-

ნებული მინაცემების თანახმად მოსახლეობის მატების ტემპის (ჩვენს შემთხვევაში კლების ტემპის) მიხედვით მსოფლიოს ქვეყნებს შორის ყველაზე უარესი მაჩვენებელი გვაქვს უკრაინის შემდეგ. ქართველი და უცხოელი დემოგრაფების გაანგარიშების თანახმად, თუ ასე გაგრძელდა, 2050 წლისათვის საქართველოს მოსახლეობა თითქმის განახევრდება. შეიძლება ეს გაცილებით უფრო ადრეც მოხდეს, თუ ქმედითი ღონისძიებები არ განვახორციელებთ. ამის საფუძველს საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონაცემებიც იძლევა.

რა გვიჩვენა მოსახლეობის 2002 წლის აღწერამ

საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერა მეტად მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის ქვეყნის არა მარტო მოსახლეობის რაოდენობის, არამედ მისი ეროვნული შემადგენლობის შესახებაც. ბუნებრივია, საბჭოთა კავშირის ელვისებურმა დაშლამ, ტრადიციული ეკონომიკური კავშირების ერთბაშად გაწყვეტამ და სხვა ახალი სივრცეების ძიებამ, რასაც დაერთო შიდა პოლიტიკური აშლილობა, კონფლიქტები აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში, სამოქალაქო ომი და რასაც კანონზომიერად მოჰყვა ეკონომიკის მკვეთრი დაქვეითება, უმუშევრობა, – სოციალური სფეროს მოშლა, მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მინიმუმამდე შემცირება და მიგრაციული პროცესების ინტენსიური ზრდა გამოიწვია.

როგორც ცნობილია, 2002 წლის მოსახლეობის აღწერა ჩატარდა ცენტრალური ხელისუფლების კონტროლირებად ტერიტორიაზე და ამდენად ვერ მოიცვა მთელი ქვეყანა, კერძოდ, აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი. ეს იმას ნიშნავს, რომ აღწერის შედეგად მიღებული მონაცემები შესაბამისი გაანგარიშების გარეშე ვერ შექმნის ნათელ სურათს ორი უკანასკნელი აღწერის პერიოდში (1989 და 2002 წლებში) ქვეყნის მოსახლეობაში მომხდარ ცვლილებებზე. მაგალითად, 2002 წლის აღწერამ გვიჩვენა, რომ მთელი მოსახლეობა 4371535 კაცს უდრიდა, მაგრამ ეს არ გვაძლევს უფლებას ვთქვათ, რომ 1989 წელთან შედარებით, როდესაც საქართველოს მოსახლეობა 5400841 კაცს შეადგენდა, ქვეყნის მოსახლეობა 1029306 კაცით შემცირდა, რადგან ბოლო აღწერაში ვერ მოხვდა აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი. ე. ი. ჩვენ უნდა შევადაროთ 1989 წლის მხოლოდ იმ ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის რაოდენობას, რომელ ტერიტორიაზეც 2002 წელს მოხდა აღწერა. ამდენად 1989 წელს უნდა გამოირიცხოს მოსახლეობის

ის რაოდენობა, რომელიც აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში ცხოვრობდა, კერძოდ, 623588 კაცი. ასეთ შემთხვევაში 1989 წელს საქართველოში აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის გარდა ცხოვრობდა 4777253, ხოლო 2002 წლის აღწერით 4371535 კაცი. ამრიგად, საქართველოს მოსახლეობა აღნიშნულ ტერიტორიაზე ბოლო აღწერის პერიოდში, ანუ 13 წლის განმავლობაში მხოლოდ 405718 კაცით შემცირდა. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც ვაწყდებით წინააღმდეგობას. მთელი რიგი სოფლები, რომლებიც ადრე შედიოდა ცხინვალის რეგიონში ახლა შედის საქართველოს სხვადასხვა ადმინისტრაციულ მხარეში და 2002 წელს ამ სოფლებში ჩატარდა მოსახლეობის აღწერა. კერძოდ, ახალგორის რაიონის დაბა და სოფლები (გარდა ზახორისა და წინაგარის თემის საკრებულოებისა) ამჟამად შედის მცხეთა-მთიანეთის მხარეში, ცხინვალის რაიონის ბელოთის, ბერულის, ვანათის, ქსუისის, ქემერტის, ქერთის თემების საკრებულოები შედის გორის რაიონში, ზნაურის რაიონის ავნევის თემის საკრებულო შედის ქარელის რაიონში, ხოლო ჯავის რაიონის სინაგურის თემის საკრებულო საჩხერის რაიონში. ბუნებრივია, ამ ტერიტორიებზე 1989 წელს მცხოვრები (მოსახლეობის რაოდენობა 23807 კაცი) უნდა დაემატოს შესაბამისი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მხარეების მაშინდელი მოსახლეობის რაოდენობას. იგივე შეიძლება ითქვას კოდორის ხეობის შესახებაც, სადაც 1989 წელს 2250 კაცი ცხოვრობდა. მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება ვიმსჯელოთ მოსახლეობის რაოდენობასა და მის შემადგენლობაში მომხდარი ცვლილებების შესახებ საქართველოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ტერიტორიაზე.

ზემოთ აღნიშნულის გათვალისწინებით, საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების კონტროლირებად ტერიტორიაზე 2002 წლის აღწერის მონაცემების თანახმად მუდმივად ცხოვრობდა 4371535 კაცი, ხოლო 1989 წელს ამავე ტერიტორიაზე – 4803310 კაცი. ამ პერიოდში ქვეყნის კონტროლირებადი ტერიტორიის მოსახლეობა – 431775 კაცით შემცირდა, ხოლო საზღვარგარეთის ქვეყნებში წავიდა 679612 კაცი.

არსებითი ცვლილებები მოხდა ქვეყნის მოსახლეობის ეროვნულ შემადგენლობაში. ამ საკითხის განხილვისას ჩვენ, რა თქმა უნდა, ძალაში ვტოვებთ ზემოთ აღნიშნულ მსჯელობას ტერიტორიული ცვლილებების შესახებ.

2002 წელს ქართველების რაოდენობამ კონტროლირებად ტერიტორიაზე 3661173 კაცი შეადგინა, ნაცვლად 3538909 კაცისა 1989 წელს. ამდენად ქართველების რაოდენობა აღწერათა შორის პერიოდში 122264 კაცით გაიზარდა. რა თქმა უნდა, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამ 13 წლის განმავლობაში მიგრაციულ პროცესებს ქართველ მოსახლეობაში ადგილი არ ჰქონია, ან მისი ბუნებრივი მატება იმდენად მაღალი იყო, რომ შესამჩნევად გადაფარა საზღვარგარეთის ქვეყნებში წასულთა რაოდენობა. ამის შესახებ ჩვენ ქვემოთ გვექნება საუბარი. ამჯერად კი იმის აღნიშვნით დავკმაყოფილდებით, რომ ეს მოვლენა მნიშვნელოვანწილად გამოიწვია აფხაზეთიდან და ცხინვალის რეგიონიდან განდევნილი მოსახლეობის საქართველოს ხელისუფლების მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე საცხოვრებლად გადმოსვლამ. ამ მოვლენამ ნაწილობრივ განაპირობა ის, რომ ქართველთა წილი მთელ მოსახლეობაში ამალდა და მან კონტროლირებად ტერიტორიაზე 83,8 პროცენტი შეადგინა. აქ შეიძლება ისიც ითქვას, რომ ქართველთა წილის ამალღება გამოიწვია აგრეთვე ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლების ინტენსიურმა მიგრაციამ საზღვარგარეთის ქვეყნებში და აგრეთვე იმ გარემოებამ, რომ თუ 1989 წელს ქართველების წილი მთელ მოსახლეობაში 70,1 პროცენტს უდრიდა, კონტროლირებად ტერიტორიაზე იმავე წელს მისი წილი გაცილებით მაღალი იყო – 74,0 პროცენტი.

საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერამ, სამწუხაროდ, როგორც ითქვა, ვერ მოიცვა ქვეყნის მთელი ტერიტორია, რის გამოც უაღრესად ძნელდება მოსახლეობაში მომხდარი ცვლილებების სრულყოფილი ანალიზი. ესეც რომ არ იყოს, მართალია, აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში

დროებით არ ვრცელდება ცენტრალური ხელისუფლების ოუ-რისდიქცია, მაგრამ ჩვენთვის უაღრესად მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ მთლიანად ქვეყანაში (მათ შორის არაკონტროლირებად ტერიტორიაზე – აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში) მოსახლეობისა და ცალკეული ეროვნებების რაოდენობა: რამდენი ვიყავით და რამდენი დავრჩით, ვინ და რამდენი კაცი წავიდა საზღვარგარეთ მუდმივ საცხოვრებლად და სხვ. ამ მიზნით ექსპერტული შეფასების, სხვადასხვა ცნობებისა და გაანგარიშების საფუძველზე დავადგინეთ აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის მოსახლეობის რაოდენობა და ეროვნული შემადგენლობა, რაც, ვფიქრობთ, ასახავს რეალურ სინამდვილეს.

მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონაცემების თანახმად, მთელმა საქართველოს მოსახლეობამ, როგორც კონტროლირებად, ისე არაკონტროლირებად ტერიტორიაზე 4601534 კაცი შეადგინა, ნაცვლად 5400841 კაცისა 1989 წელს. ამრიგად, საქართველოს მოსახლეობა 799307 კაცით შემცირდა. საზღვარგარეთ წასულთა გასაანგარიშებლად საჭიროა 1989 წლის მოსახლეობის რაოდენობას დავუმატოთ მოსახლეობის ბუნებრივი მატება (სხვაობა შობადობისა და მოკვდაობას შორის) და გამოვაკლოთ 2002 წელს არსებული მოსახლეობის რაოდენობა. ოფიციალური მონაცემებით 1989-2001 წლებში საქართველოს კონტროლირებად ტერიტორიაზე მოსახლეობის ბუნებრივმა მატებამ 247837 კაცი შეადგინა. თუ ამ მონაცემებს აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის მოსახლეობის ბუნებრივ მატებას დავუმატებთ, რომელიც ამ წლებში შესაბამისი გაანგარიშებით 10000 კაცს მაინც უდრიდა, მაშინ საქართველოს მოსახლეობის ბუნებრივმა მატებამ 13 წლის განმავლობაში დაახლოებით 257837 კაცი შეადგინა. ამრიგად, აღწერებს შორის პერიოდში, 1989-2002 წლებში საქართველოდან საზღვარგარეთ მუდმივად საცხოვრებლად 1057144 კაცი ($5400841 + 257837 - 4601534$) წავიდა. ერთი შენიშვნა მაინც უნდა გავაკეთოთ: წასულთაგან 80000 ათასი საბჭოთა შეიარაღებული ძალების კონტინგენტი და მა-

თი ოჯახის წევრები იყო. საბოლოოდ, საქართველოდან სულ წასულთა რაოდენობამ 977144 კაცი შეადგინა.

ანალოგიური გაანგარიშებების საფუძველზე ჩვენ შეგვიძლია განვსაზღვროთ 2002 წელს საქართველოში ქართველებისა და ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენელთა რაოდენობა და საზღვარგარეთის ქვეყნებში წასულთა რიცხვი. მაგალითად, 2002 წელს საქართველოში ცხოვრობდა 3724173 ქართველი, ანუ ქართველები 1989 წელთან შედარებით 63220 შემცირდა. ამ პერიოდში საზღვარგარეთ წავიდა 279957 ქართველი. ამრიგად, ქართველთა რაოდენობა 2002 წელს წინა აღწერასთან შედარებით, მიუხედავად გარდამავალი პერიოდისათვის თანმხლები პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური კატაკლიზმებისა, ღიდად არ შეცვლილა – მხოლოდ 63000 კაცით შემცირდა. ეს განაპირობა იმ გარემოებამ, რომ განსაკუთრებით 1990-იანი წლების დასაწყისში ქართველების ბუნებრივი მატების აბსოლუტური მაჩვენებელი მაღალი იყო და იგი უცხოეთის ქვეყნებში წასული ქართველების რიცხოვნობას საკმაოდ აღემატებოდა.

ზოგიერთი არაოფიციალური მონაცემებით აფხაზების რაოდენობა საქართველოში განახევრდა. მათი რაოდენობა ამ მონაცემთა თანახმად ამჟამად 45518 შეადგენს და აქედან 42 ათასი აფხაზეთში ცხოვრობს, 9 – კოდორის ხეობაში, ხოლო დანარჩენი მეტ-ნაკლები რაოდენობით – საქართველოს თითქმის ყველა რაიონში. თუ 1989 წელს, აფხაზეთის გარდა, საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში 2586 აფხაზი ცხოვრობდა, 2002 წელს ეს მაჩვენებელი 3518 კაცამდე გაიზარდა. ამრიგად, 932 აფხაზი იძულებული გახდა გამოქცეოდა აფხაზი სეპარატისტების რეჟიმს და მათ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეს შეაფარეს თავი. უკანასკნელი 13 წლის განმავლობაში 52335 აფხაზი წავიდა საზღვარგარეთის ქვეყნებში, ძირითადად რუსეთში.

იგივე არაოფიციალური მონაცემებით, ოსების რაოდენობაც საქართველოში თითქმის განახევრდა. მათი რაოდენობა

ამჟამად 84728 კაცს შეადგენს, აქედან 46 ათასი ცხინვალის რეგიონში ცხოვრობს. მთელ საქართველოში 1989-2002 წლებში ოსების რაოდენობა 79327 კაცით შემცირდა. ბუნებრივმა მატებამ მხოლოდ 500 კაცი შეადგინა. ამროგად, 79827 ოსი საზღვარგარეთის ქვეყნებში, უმრავლესობა რუსეთში გადავიდა საცხოვრებლად.

რუსების რაოდენობა საქართველოში 241101 კაცით შემცირდა და ამჟამად ჩვენს ქვეყანაში 100071 რუსი ცხოვრობს (მათ შორის, კონტროლირებად ტერიტორიაზე 67000), ნაცვლად 341172 რუსისა 1989 წელს. ასეთი შემცირება მრავალმა ფაქტორმა განაპირობა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოდან გავიდა 80000 საბჭოთა შეიარაღებული ჯარების კონტინგენტი, რომელთა შორის დიდი უმრავლესობა რუსები იყვნენ. ამასთან, 1990-იან წლებში ყოფილ საბჭოთა კავშირში ეროვნულ სფეროში დაგროვილი გადაუწყვეტელი პრობლემების შესახებ შესაძლებელი გახდა ხმამაღლა მსჯელობა, ამაღლდა ეროვნული გრძნობა, ბევრს გაუჩნდა ისტორიულ სამშობლოში დაბრუნების სურვილი, რაც კიდევაც განაზოორციელა. რა თქმა უნდა, არც თუ უმნიშვნელო როლი ითამაშა მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურმა ფაქტორებმა, უკეთესი საცხოვრებელი პირობების ძიებამ და შეიარაღებულმა კონფლიქტებმა. მაგრამ რუსების რაოდენობის შემცირება, გარკვეულწილად, ერთმა ფაქტორმაც განაპირობა, კერძოდ, უკანასკნელი 13 წლის განმავლობაში საქართველოში მცხოვრები რუსი მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ 18364 კაცი შეადგინა. ამრიგად, რუსების 241101 კაცით შემცირება გამოიწვია, ერთი მხრივ, მისი მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ (18364 კაცი), მეორეს მხრივ, ძირითადად, რუსეთში საცხოვრებლად წასვლამ (162737 კაცი) და, შესაბამისად, საქართველოში საბჭოთა ჯარების შემადგენლობაში მოსამსახურე დაახლოებით 60000 რუსის გასვლამ. სწორედ აღნიშნული ფაქტორების გამო, ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში მილიონობით შემცირდა რუსების რაოდენობა. მაგალითად, მოსახ-

ლეობის უკანასკნელი ორი აღწერის პერიოდში რუსების რაოდენობა უკრაინაში 3 მილიონით შემცირდა, ყირგიზეთში – 313 ათასით, აზერბაიჯანში – 250 ათასით, ლატვიაში – 202 ათასით და ა. შ. ნიშანდობლივია, რომ რუსეთში 1989-2002 წლებში საცხოვრებლად თითქმის 11 მილიონი კაცი ჩავიდა, ხოლო რუსეთიდან 5,4 მილიონი კაცი გავიდა. ამრიგად, მიგრაციული მატება 5,6 მილიონ კაცს უდრიდა. ამავე პერიოდში რუსეთის მოსახლეობის ბუნებრივმა კლებამ 7,4 მილიონი შეადგინა, რომლის 3/4-ის კომპენსაცია მიგრაციული მატების ხარჯზე მოხდა. ამის შედეგად, რუსეთის მოსახლეობა 1989-2002 წლებში ნაცვლად 7,4 მილიონისა, მხოლოდ 1,8 მილიონი კაცით შემცირდა. მიგრაციული მატების დიდ უმრავლესობას კი იმიგრანტები შეადგენდნენ ბალტიისპირეთისა და დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებიდან.

სომხების რაოდენობამ საქართველოში 281229 კაცი შეადგინა და 1989 წელთან შედარებით მათი რიცხვი 155922 კაცით შემცირდა. განსაკუთრებით დაიკლო მათმა რიცხვმა თბილისში – 67552 კაცით. სულ საქართველოდან საზღვარგარეთის ქვეყნებში 163531 სომეხი წავიდა.

აზერბაიჯანელების რაოდენობამ საქართველოში 284881 კაცი შეადგინა და მათმა რიცხვმა 1989 წელთან შედარებით უმნიშვნელოდ დაიკლო – 22881 კაცით. ეს, გარკვეულწილად, იმის შედეგად არის, რომ აზერბაიჯანელების დიდი უმრავლესობა – 75 პროცენტი – სოფლად ცხოვრობს, მაშინ როდესაც 1989 წელს მთლიანად ქვეყანაში სოფლის მოსახლეობა 44,6 პროცენტს შეადგენდა. ამასთან, მართალია, აზერბაიჯანელების რაოდენობა მხოლოდ 22881 კაცით შემცირდა. მაგრამ საქართველოდან გასული აზერბაიჯანელების რაოდენობამ, მათი მაღალი ბუნებრივი მატების გამო, 62845 კაცი შეადგინა.

მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონაცემების თანახმად, ასევე მნიშვნელოვნად შემცირდა საქართველოში ბერძნების (81258 კაცით), უკრაინელების (41574 კაცით), ებრაელების

საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა და ეროვნული შემადგენლობა ტერიტორიულ-
ადმინისტრაციული ერთეულების მიხედვით 1989-2002 წლებში

ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულები	მათ შორის																		
	სულ მოსახლეობა			ქართული			აფხაზი			ოსი			აზერბაიჯანელი			ზომები			რუსი
	1989	2002	1989	2002	1989	2002	1989	2002	1989	2002	1989	2002	1989	2002	1989	2002			
აფხაზეთის არ.	522.811	180.000	237.642	60.000	93.267	42.000	1165	700	512	100	76.536	32000	74.906	32000	8	23			
ქვემო ქართლის სსრ	2250	1956	2230	1912	0	9	2	2	5	6	5	1							
აჭარის არ.	392.432	376.016	324.813	351.132	1636	1.558	815	208	1077	542	15.849	8.848	30.042	9073					
მთიანეთი	767.707	699.666	726.221	689.490	46	388	1616	639	1283	274	3.547	1890	20.822	4924					
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	424.746	466.100	397.749	459.614	266	423	354	163	801	142	1234	476	17.825	4163					
გურია	158.053	143.357	147.456	138.942	32	78	225	152	239	91	3.457	2134	4567	1558					
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	59.757	50.969	58.070	50.565	0	36	338	121	71	47	95	28	134	109					
სულ დასავლეთ საქართველო	2.327.756	1.918.064	1.894.221	1.751.655	95.247	44.483	4.515	1985	3.988	1202	100.723	45.377	148.304	51.850					
თბილისი	1.246.936	1.081.678	824.412	910.712	406	471	33.157	10.268	17.986	10.942	150.138	82.586	124.867	32.580					
ქვემო ქართლის რეგიონი	74.720	50.000	10.842	3000	9	0	59.131	46.000	80	20	829	300	2091	400					
შავი ქართლი	335.762	314.039	280.251	288.382	9	104	35.588	13.383	5.144	5.768	6.068	3521	4844	1946					
აჭარა	608.491	497.530	214.347	222.450	111	183	8.587	2.184	243.977	224.606	43.993	31.777	34.934	6464					
კახეთი	441.045	407.182	360.245	341.503	53	175	12.441	6.109	33.641	40.036	6.473	3789	13.690	3844					
სამცხე-ჯავახეთი	235.512	207.598	87.408	89.995	10	42	3.572	822	454	59	128.204	113.347	10.431	2230					
მცხეთა-მთიანეთი	130.619	125.443	115.667	116.476	8	60	7.064	3.977	2.286	2.248	783	532	2011	757					
სულ აღმოსავლეთ საქართველო	3.073.085	2.683.870	1.893.172	1.972.518	606	1.035	159.540	82.743	303.568	283.679	336.448	235.852	192.868	48.221					
სულ საქართველო	5.400.841	4.601.534	3.787.393	3.724.173	95.855	45.518	164.055	84.728	307.556	284.881	437.221	281.229	341.172	100.071					

(20593 კაცი) და სხვა ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენელთა რაოდენობა. 2002 წლის აღწერით საქართველოში ცხოვრობდა 19066 ბერძენი, 10869 უკრაინელი და 4202 გერაელი.

მოსახლეობის 2002 წლის აღწერამ გვიჩვენა, რომ ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მხარეების მიხედვით მოსახლეობის ყველაზე მეტი კლება აღინიშნება ქვემო ქართლის (18.2 პროცენტი), ხოლო ყველაზე ნაკლები – შიდა ქართლის მხარეში. იძულებით ადგილგადანაცვლებულთა ორგანიზებული ჩასახლების შედეგად მოსახლეობის რაოდენობა გაიზარდა. სამეგრელოსა და ზემო სვანეთში 9.7 პროცენტით, მათ შორის, ქალაქად – 7.3 და სოფლად 11.4 პროცენტით. ამასთან, შიდა ქართლისა და იმერეთის მხარეების სოფლის მოსახლეობა, შესაბამისად, 7.8 და 5.1 პროცენტით გაიზარდა.

ქვეყნის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობისა და მიგრაციული პროცესების შესახებ ერთი ფაქტის შესახებაც უნდა აღინიშნოს. ხშირად რუსი პოლიტიკური მოღვაწეები გვაყვედრიან, რომ რუსეთში თითქოს ერთ მილიონამდე ქართველი ცხოვრობდეს, რომლებიც იქ მუშაობენ და მიღებული გასამრჯელოთი საქართველოში არჩენენ ოჯახებს. რა თქმა უნდა, ქართველების გარკვეული რაოდენობა, მართლაც, მუშაობს რუსეთში, მაგრამ ისინი იქ საქმესაც აკეთებენ და თავიანთი ოჯახების ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესებასთან ერთად, რუსეთის ბიუჯეტის შევსებაში თავიანთი მოკრძალებული წვლილი შეაქვთ, თუმცა, როგორც ვნახეთ, არავითარი ასი ათასობით და, მით უმეტეს, მილიონი ქართველი იქ არც ცხოვრობს და, მაშასადამე, არც მუშაობს.

რუსეთის მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონაცემების მიხედვით რუსეთში მუდმივად 198 ათასი ქართველი ცხოვრობდა, ხოლო 1989 წელს – 131 ათასი. ე.ი. რუსეთში ორი უკანასკნელი აღწერის პერიოდში (1989-2002 წლებში) მუდმივად მცხოვრები ქართველების რაოდენობა მხოლოდ 67 ათასით გაიზარდა. ამავე 2002 წელს რუსეთში მუდმივად

ცხოვრობდა 1130 ათასი სომეხი და 621 ათასი აზერბაიჯანელი,¹ მაშინ როდესაც 1989 წელს მათი რაოდენობა შესაბამისად 532000 და 356000 უდრიდა. ამრიგად აღნიშნულ პერიოდში რუსეთში მუდმივად მცხოვრები სომხების რაოდენობა 598 ათასით, ხოლო აზერბაიჯანელებისა 265 ათასით გაიზარდა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ლოგიკურია ასეთი კითხვაც დაისვას: თუ რუსეთში ერთი მილიონი ქართველი ცხოვრობს და მუშაობს, მაშინ დანარჩენ უცხოეთის ქვეყნებში – საბერძნეთში, თურქეთში, გერმანიაში, საფრანგეთში, პოლანდიაში, აშშ-ში და კიდევ ბევრ სხვა ქვეყანაში სულ მცირე ერთი მილიონი ქართველი უნდა ცხოვრობდეს. გამოდის, რომ საქართველოში ქართველი თითქმის აღარ დარჩენილა. ამ საკითხთან დაკავშირებით კიდევ ერთ, მეტად საყურადღებო ფაქტსაც უნდა მივაქციოთ ყურადღება. მეორე მსოფლიო ომის წლებში საქართველომ, ძირითადად რუსეთიდან, ასი ათასობით ევაკუირებული მოსახლეობა მიიღო და ეს გასაგებიც არის. ამ მიზნით შეიქმნა სპეციალური პუნქტები, რომლებსაც ევალებოდათ მათი ნორმალური საცხოვრებელი ფართობით უზრუნველყოფა, სურსათ-სანოვაგით მომარაგება, სამედიცინო მომსახურება, ტანსაცმლითა და ფეხსაცმლით დაკმაყოფილება. საარქივო მასალებზე დაყრდნობით, ისტორიკოს ე. კუპატაძის გაანგარიშებით 1942 წლის 1 აგვისტოსათვის ჩვენს ქვეყანაში ევაკუირებული იყო მართო სამხედრო მოსამსახურეთა ოჯახების 292000 წევრი. განსაკუთრებით ზრუნვას იჩენდნენ მათი დასაქმებისათვის. ომის პირველი წლის დასასრულისათვის საბუშაოზე უკვე მოაწყვეს ევაკუირებული შრომისუნარიანი მოსახლეობის 80 პროცენტი. ყოველივე ეს მეტად რთულ და მძიმე მდგომარეობაში აყენებდა ადგილობრივ მოსახლეობას, მაგრამ ამის შესახებ არავის დაუწუწუნია. საკმარისია ითქვას, რომ პატარა ქალაქ

¹ Основные итоги Всероссийской переписи населения 2002 года, М., 2004, с. 13.

ფოთის მოსახლეობა ომის წლებში სამჯერ გაიზარდა. ამავე პერიოდში საქართველოში მოეწყო ევაკოპოსპიტალები, სადაც სამედიცინო მომსახურება გაუწიეს 497 ათას დაჭრილ და ავადმყოფ მეომარს, რომელთაგან 254 ათასი ფრონტზე დაბრუნდა. ომის მძიმე წლები საქართველოში გაატარეს ცნობილმა მწერლებმა, კომპოზიტორებმა, მსახიობებმა: ვ. ვერესაევმა, ი. ნოვიკოვმა, ი. ნეჟნიმ, ს. პროკოფიევმა, ვ. ნემიროვიჩ-დანჩენკომ, ვ. კაჩალოვმა და სხვ. ამას გარდა, ათასობით უპატრონო ბავშვი ორგანიზებულად ჩამოიყვანეს საქართველოში, რომლებსაც აქ სითბო და მზრუნველობა არ მოკლებიათ. ევაკუირებული მოსახლეობის დიდი ნაწილი საქართველოში დარჩა საცხოვრებლად. სწორედ ამაზე მიუთითებს მოსახლეობის აღწერები. კერძოდ, 1939 წელს საქართველოში 308 ათასი რუსი ცხოვრობდა, ხოლო 1959 წელს – 408 ათასი, ანუ 100 ათასით მეტი. ამავე პერიოდში სომხების რაოდენობა საქართველოში 414 ათასიდან 443 ათასამდე გაიზარდა, ე. ი. რაოდენობრივად რუსებზე გაცილებით მეტი სომეხი მოსახლეობა, რომლის ბუნებრივი მატებაც შესამჩნევად მაღალი იყო რუსებთან შედარებით, მხოლოდ 29 ათასით გადიდა. ომის შემდეგ საქართველოში საცხოვრებლად სულ ცოტა 80 ათასი რუსი დარჩა. გასაგებია, რომ ეს იყო ომის მძიმე წლები, მაგრამ ახლახან ომის ასევე მძიმე წლები გადავიტანეთ აფხაზეთში. განსხვავება მხოლოდ ის იყო, რომ აფხაზეთის ტრაგედია რუსმა ექსტრემისტულმა ძალებმა დაგვატეხეს თავს. ასე რომ, დასაყვედრებელი, დამატებით კიდევ ზოგიერთი მნიშვნელოვანი ფაქტის გახსენების გარეშეც, რბილად რომ ვთქვათ, არაფერი გვაქვს.

როგორც მოსახლეობის 2002 წლის აღწერამ გვიჩვენა, ქვეყნის მთელ მოსახლეობაში ქართველების წილი ამაღლდა სხვა ეროვნებათა ინტენსიური გარემიგრაციული პროცესების შედეგად. რა თქმა უნდა, უკანასკნელ წლებში ბევრმა ქართველმა მუდმივ საცხოვრებლად სხვა ქვეყნებს მიაშურა, მაგრამ საერთო ჯამში სხვა ეროვნების წარმომადგენლები გაცი-

ლებით მეტი რაოდენობით გავიდნენ ქვეყნიდან. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა განსაკუთრებით შეიცვალა მე-19 საუკუნესა და მე-20 საუკუნის პირველ მესამედში, როდესაც სხვა ქვეყნიდან დიდი რაოდენობით შემოვიდნენ მუდმივ საცხოვრებლად სომხები, რუსები, ბერძნები, ევროპელი ებრაელები-აშქენაზები და სხვა ეროვნების წარმომადგენლები. მათი საგრძნობი ნაწილი ქვეყნის დიდ ქალაქებში დასახლდა. განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით შემოდიან სომხები საქართველოში თურქეთიდან, ირანის აზერბაიჯანიდან და ერევნის გუბერნიიდან. ამ მხრივ მეტად საინტერესოა 1922 წელს ჩატარებული ქალაქის მოსახლეობის აღწერის მონაცემები. კერძოდ, თბილისში მცხოვრები 85 ათასი სომეხიდან უკვე ამ პერიოდშიც 33,5 ათასი სომეხი, ანუ თითქმის 40 პროცენტი, დაბადებულია საქართველოს ფარგლებს გარეთ. თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ქართველ მოსახლეობას, თბილისის მცხოვრებთა 43,5 პროცენტი დაბადებულია სხვა ქვეყნებში. ანალოგიური მდგომარეობაა ბათუმში, სოხუმსა და სხვა ქალაქებში. მაგალითად, ბათუმში მცხოვრები 14969 სომეხიდან 10288 (68,7 პროცენტი) სომეხი დაბადებულია საქართველოს ფარგლებს გარეთ. 10720 რუსიდან – 7687 (71,7 პროცენტი), 7629 ბერძენიდან – 5440 (71,3 პროცენტი), 3699 ებრაელიდან – 2784 (75,3 პროცენტი) და ა. შ. ბათუმის მოსახლეობის 71,3 პროცენტი (ქართველების გარეშე) საქართველოში არ არის დაბადებული.

ამავე ასპექტში აღსანიშნავია, რომ აფხაზეთის ქალაქების მოსახლეობა ძირითადად სხვა ქვეყნიდან შემოსული მოსახლეობის ხარჯზე იზრდებოდა, ისე როგორც საერთოდ აფხაზეთის მოსახლეობა. იმავე 1922 წლის აღწერის მონაცემებით, სოხუმში მცხოვრები 4992 ბერძენიდან 3381 (67,7 პროცენტი) დაბადებულია საქართველოს ფარგლებს გარეთ, 4467 რუსიდან – 3400 (76,1 პროცენტი), ხოლო 1889 სომეხიდან 1123 (59,3 პროცენტი). რაც შეეხება სოხუმში

მცხოვრებ 3632 ქართველს, მათი მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი — 74 ქართველი (2,0 პროცენტი) არის დაბადებული საქართველოს ფარგლებს გარეთ, ისე როგორც სოხუმში მცხოვრები 411 აფხაზიდან მხოლოდ 15 აფხაზი (3,5 პროცენტი) არ არის დაბადებული საქართველოში. ქართველების და აფხაზების გარდა სოხუმის მოსახლეობის 70,0 პროცენტი დაბადებულია სხვა ქვეყნებში. ანალოგიური მონაცემებით ხასიათდება გუდაუთის მოსახლეობაც. ამ ქალაქის მოსახლეობის უმრავლესობა საქართველოს ფარგლებს გარეთაა დაბადებული (ძირითადად რუსები, ბერძნები და სომხები). ამასთან, 1922 წელს აფხაზები, როგორც სოხუმში, ისე გუდაუთაში მცირე რაოდენობით ცხოვრობდნენ. ისინი შესაბამისად მთელი მოსახლეობის 2,4 და 6,5 პროცენტს შეადგენდნენ¹, თუმცა ამ ქალაქების მოსახლეობაში ისინი ადრეც უმნიშვნელო რაოდენობით იყვნენ წარმოდგენილნი. მაგალითად, 1886 წელს სოხუმში სამი აფხაზი ცხოვრობდა — ერთი მამაკაცი და ორი ქალი².

განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით შემოდიან საქართველოში რუსები 1926-1939 წლებში. ამ წლების მოსახლეობის აღწერების მონაცემების თანახმად, 1926 წელს საქართველოში 96 ათასი რუსი ცხოვრობდა, ხოლო 1939 წელს 308 ათასი, ე. ი. სულ რაღაც 13 წლის განმავლობაში მათი რაოდენობა 212 ათასით გაიზარდა. თუ გავითვალისწინებთ რუსების ბუნებრივ მატებას, ამ პერიოდში, 200 ათასი რუსი მაინც შემოვიდა მუდმივ საცხოვრებლად საქართველოში.

დასასრულ, საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის საყოველთაო აღწერამ გვიჩვენა ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობასა და შემადგენლობაში მომხდარი უარყოფითი ცვლი-

¹ სრულიად საქართველოს ქალაქთა მოსახლეობის 1922 წლის 30 ნოემბრის აღწერის ჟამები. ნაწილი I, დემოგრაფია, ნაკვეთი 2, თფილისი, 1923, გვ. 11, 14, 15.

² Свод статистических данных о населении Закавказского края, извлеченных из посемейных списков 1886 года. Тифлис, 1893.

ლებები, რაც მნიშვნელოვანწილად განპირობებულია უმძიმესი დემოგრაფიული ვითარებით. საჭიროა საზოგადოებამ და სახელმწიფომ დროულად გაითავისოს მწვავე დემოგრაფიული პრობლემები და ეკონომიკური გაჭირვების მიუხედავად, მაინც გამოናხოს სახსრები ერთ-ერთი ყველაზე დიდი ეროვნული სატკივარის სამკურნალოდ. დრო კი აღარ ითმენს, რადგან მოსახლეობის გამრავლების მძიმე შედეგები უკვე სახეზე გვაქვს. შემდეგში მათი დაძლევა, რაოდენი სახსრებიც არ უნდა გავილოთ, თუ შეუძლებელი არაა, მეტად რთული და ნაკლები ეფექტის მომტანი იქნება. საქართველოს ხვალისდელი დღე დამოკიდებულია დღეს დაბადებული ბავშვების რაოდენობასა და აღზრდის ხარისხზე.

ვიზრდებით თუ ვმცირდებით

ქვეყნის მრავალ ეროვნულ სატკივარს დაემატა უმთავრესი — ღაღა „დემოგრაფიული ზამთარი“. ქართველი ერი ფიზიკური წყვეტის, გადაშენების საშიშროების წინაშე აღმოჩნდა. ერთი და იმავე რაოდენობით თაობათა განახლება სულ უფრო ძნელი ხდება, რაც სულიერი უწყვეტობის პროცესის საგრძნობ შენელებასთან შედარებით ბევრად უფრო სახიფათოა. ამდენად ფიზიკური უწყვეტობის პრიმატი აშკარაა, რადგან ერის სულიერი ცხოვრების საგრძნობი მოღუწებაც კი შეიძლება გადაიღახოს. მდიდარი სულიერი მემკვიდრეობის მქონე ერები, ჟამთა ვითარების გამო, მათი კულტურული ცხოვრების დაცემისა და თითქმის შეწყვეტის შემთხვევაში მაინც ახერხებენ კულტურული მემკვიდრეობის აღორძინებას, სულიერების დაბრუნებასა და განვითარებას. ამას განაპირობებს არა მარტო ერის მდიდარი სულიერი წარსული, არამედ ისიც, რომ ერის გენოფონდი ამ მდიდარი სულიერების იმანენტური მატარებელია. შუა საუკუნეებში მონღოლების, თემურლენგისა და სხვა მრავალი მტრის მიერ აოხრებულ და გაპარტახებულ საქართველოში თითქმის შეწყდა სულიერი ცხოვრება, მაგრამ შემდეგ საუკუნეებში მაინც შესაძლებელი გახდა მისი აღორძინება, რადგან არსებობდა სულიერი ფასეულობების მდიდარი დასაყრდენი. ფიზიკური შეწყვეტის დროს კი იხურება ერის ცხოვრების უკანასკნელი ფურცელი.

ერის რაოდენობრივი გაზრდა ან შემცირება მნიშვნელოვანწილადაა დამოკიდებული მოსახლეობის ბუნებრივ მოძრაობაზე, რომელიც ძირითადად გულისხმობს შობადობას, მოკვდაობას, აგრეთვე ქორწინებებსა და განქორწინებებს. თუ ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში უაღრესად მწვავე პრობლემაა მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის მაჩვენებლების არსებითი გაუარესება, განვითარებად ქვეყნებში საწინააღმდეგო მოვლენასთან გვაქვს საქმე. მართლაც, თანამედროვე

მსოფლიოს საერთო დემოგრაფიულ ფონზე სულ უფრო ნათლად იკვეთება ახალი დემოგრაფიული სიტუცია: მრავალ განვითარებულ ქვეყანაში მცირდება შობადობის ღონე და, მაშასადამე, მოსახლეობის ბუნებრივი მატების ტემპიც. მაგრამ დედამიწის მოსახლეობა მაინც სწრაფად იზრდება და მსოფლიოს „დემოგრაფიულ ამინდს“ ძირითადად განვითარებადი ქვეყნები განსაზღვრვენ.

დღეს ბევრ ქვეყანაში ეკონომიკის აღმავლობისა და ცხოვრები ღონის გაუმჯობესების ერთ-ერთ მთავარ პირობად შობადობის შემცირებას მიიჩნევენ, მაგრამ ამ მიმართულებით აღმინისტრაციული, სამართლებრივი და ეკონომიკური ღონისძიებების ფართოდ გამოყენების მიუხედავად, სასურველ ეფექტს მაინც ვერ აღწევენ და მხოლოდ ამ გაგებით ძალაში რჩება მეფისტოფელის შემდეგი სიტყვები: „მაგრამ რას უზამ ცხოველთა და კაცთა ბუნების ამ გამრავლების წყეულ უნარს“.¹ თუ ეს სიტყვები საერთოდ ადამიანთა მოდემის განახლებისათვის სრულიად მიუღებელია, ჭეშმარიტება მაინც ისაა, რომ ამ ქვეყნად მოვლენილი ყოველი ადამიანისათვის საჭიროა მისი წილი მიწა, რომელიც მას გამოკვებას, ბინა, ტანსაცმელი და საზოგადოებრივი ინფრასტრუქტურის ასევე თავისი წილი. მაგრამ ესეც არაა მთავარი. მოსახლეობის რაოდენობის პრობლემა განისაზღვრება არა მარტო იმით, თუ რამდენი ადამიანის გამოკვება შეუძლია დედამიწას, არამედ იმითაც, თუ როგორ ცხოვრობენ ადამიანები, როგორია მათი ცხოვრების ხარისხი. ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში ზრუნავენ არა იმდენად შობადობის გაზრდაზე, რამდენადაც ბავშვიანი ოჯახებისათვის ცხოვრების საუკეთესო პირობების შექმნაზე, ბავშვთა აღზრდის ხარისხის გაუმჯობესებაზე, ბუნებრივი სიმდიდრის (რესურსების) შთამომავლობისათვის დატოვებაზე, რადგან ადამიანთა სულ უფრო დიდი რაოდენობის მიერ ბუნებრივი რესურსების მოხმარების შემთხვევაში, ბუნება ვეღარ

¹ იოჰან ვოლფგანგ გოეთე. ფაუსტი. თბ. , 1987, გვ. 49.

ასწრებს მათ აღდგენას. დასავლეთის ქვეყნებში თვლიან, რომ მოსახლეობის რაოდენობის სტაბილიზაცია, ხოლო შემდეგ მისი თანდათანობითი შემცირება იქნებოდა ყველაზე დიდი განძი საერთო მშვიდობისა და აყვავების საქმეში. ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 50-იან წლებში „იუნესკოს“ გენერალური დირექტორი ჯულიან ჰაკსლი აღნიშნავდა: „თუ ბავშვების თავისუფლება არ შეიზღუდა, გაქრება ყველა ჩვენი თავისუფლება. მას კვერს უკრავდა დიდი ინგლისელი მეცნიერის ჩარლზ დარვინის შვილიშვილი პროფესორი ჩარლზ დარვინი: მოსახლეობის გადიდების მეოხებით „გაქრება ჩვენი თავისუფლება... თავისუფლება მონაზო გასასეირნებლად სასიამოვნო მწვანე მინდორი“¹.

თანამედროვე მსოფლიოში დემოგრაფიული პრობლემების მხრივ სახეზეა ორი უკიდურესობა. განვითარებად ქვეყნებში კრიზისულ ზღვრამდე მცირდება შობადობა, ხოლო განვითარებადში მოსახლეობის სწრაფ ზრდას აქვს ადგილი. ამიტომ არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება იმას, თუ რა გზას ავირჩევთ დემოგრაფიული პრობლემების გადასაწყვეტად. მაგალითად, დასავლეთის ქვეყნებში მიაჩნიათ, რომ დემოგრაფიული ვითარების გასაუმჯობესებლად შობადობის ამაღლებასთან შედარებით მოკვდაობის შემცირებისაკენ მიმართული ღონისძიებები უფრო ეფექტურია. ამიტომ ამ ქვეყნებში რამდენჯერმე გაზარდეს დანახარჯები ჯანმრთელობის დაცვაზე, მაგრამ რაოდენ ჯანმრთელიც არ უნდა გვყავდეს მოსახლეობა და რაოდენ დიდხანს არ უნდა იცხოვრონ მოხუცებმა, რაც თავისთავად მნიშვნელოვანია, მწვავე დემოგრაფიული პრობლემები არ გადაიჭრება. ამიტომაც დასავლეთის ქვეყნებში შობადობის ღონე უკიდურესად დაბალია და გარდაცვლილთა რაოდენობა ჭარბობს დაბადებულთა რაოდენობას. ასეთი ვითარება საბოლოოდ მიგვიყვანს ერის ამოწყდომამდე.

¹ ცირირებულია: პ. გუგუშვილი. სოციოლოგიური ეტიუდები. ტ. II, თბ., 1971, გვ. 338.

მსოფლიო მოსახლეობის მაღალი ზრდის ტემპების ფონზე საქართველოში საწინააღმდეგო ვითარებაა — კლესულობის ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობა, სულ უფრო უარესდება, დემოგრაფიული მაჩვენებლები და ამდენად მწვავედება დემოგრაფიული პრობლემები. საერთოდ, აღსანიშნავია, რომ შობადობის დონე ისტორიულად საქართველოში არ იყო მაღალი. მაგალითად, მე-19 საუკუნეში, კერძოდ, 1875-1879 წლებში თბილისის გუბერნიის სოფლებში მცხოვრებ ყოველ ათას ქართველზე საშუალოდ ყოველწლიურად 36 ბავშვი იბადებოდა (რაც თანამედროვე გაგებით მაღალი მაჩვენებელია), მაშინ როდესაც ანალოგიური მაჩვენებელი 1885 წელს კიევის გუბერნიაში 61 ბავშვს უდრიდა¹. ამავე პერიოდში რუსეთში გაცილებით მაღალი შობადობის დონე იყო საქართველოსთან შედარებით.

მრავალშვილიანობას მნიშვნელოვანწილად ახალშობილთა მაღალი მოკვდაობა განაპირობებდა. ერთ წლამდე ასაკში საქართველოში და მთლიანად რუსეთის იმპერიაშიც თითქმის ყოველი მესამე დაბადებული ბავშვი იღუპებოდა, ხოლო ხუთ წლამდე ასაკში — დაბადებულ ბავშვთა 43,5 პროცენტი². შობადობისა და მოკვდაობის ამგვარი თანაფარდობის პირობებში თაობათა ცვლა სწრაფად ხდებოდა.

ამჟამადაც საქართველოს დემოგრაფიული განვითარება მეტად დიდი თავისებურებებით ხასიათდება. შეიძლება ითქვას, საქმე გვაქვს პარადოქსულ მოვლენასთან — საქართველო ეკონომიკურად განვითარებადი ქვეყანაა, ხოლო დემოგრაფიულად იგი განვითარებულ ქვეყანას მიეკუთვნება. ისე, როგორც განვითარებულ ქვეყნებში, საქართველოშიც მცირდება შობადობა, იზრდება მოკვდაობა, უარესდება სხვა დემოგრაფიული მაჩვენებლები.

არსებული მონაცემების მიხედვით საქართველოში ყველაზე

¹ Краткая статистическая сведения о Киевской губернии за 1885 год, Киев, 1886, с. 4.

² Сборник сведений о Кавказе, т. IX, Тифлис, 1885, с. 53.

მეტი ბავშვი 1961 წელს დაიბადა – 104 ათასი. 1960-1990 წლებში საშუალოდ ყოველწლიურად 93 ათასი ბავშვი იბადებოდა. შობადობის მკვეთრი შემცირება 1992 წლიდან დაიწყო. 2005 წელს საქართველოში უკვე 46 ათასი ბავშვი დაიბადა და შობადობა წინა წლებთან შედარებით 2-ჯერ შემცირდა. ძირითადად ამის შედეგად უკანასკნელ წლებში ასევე მნიშვნელოვნად შემცირდა მოსახლეობის ბუნებრივი მატება. ომის პერიოდშიც კი, კერძოდ, 1941-1945 წლებში ბუნებრივი მატება 135 ათას კაცს შეადგენდა, მაშინ როდესაც ეს მაჩვენებელი 2001-2005 წლებში მხოლოდ 5,8 ათას კაცს უდრიდა.

მეტად საგულისხმოა ის გარემოება, რომ სამხრეთ კავკასიაში, სადაც მკვიდრი ერები – ქართველები, სომხები და აზერბაიჯანელები ცხოვრობენ, ქართველთა დემოგრაფიული განვითარება არსებითად განსხვავდება სომხებისა და აზერბაიჯანელების დემოგრაფიული განვითარების მაჩვენებლებისაგან. ამავე დროს მხედველობაშია მისაღები, რომ სამხრეთ კავკასია ერთი მთლიანი რეგიონია, სადაც ბუნებრივი და კლიმატური პირობები, ზოგადად ცხოვრების წესი რამდენადმე უახლოვდება ერთმანეთს. მიუხედავად ამისა, შობადობის, მოკვდაობისა და ბუნებრივი მატების მაჩვენებლები საქართველოში გაცილებით უარესი იყო და არის, ვიდრე მეზობელ ქვეყნებში. მაგალითად, 1940 წელს შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი, ანუ მოსახლეობის ყოველ 1000 სულზე დაბადებულთა რაოდენობა, საქართველოში შეადგენდა 27,4 პრომილეს, აზერბაიჯანში 29,4-ს; სომხეთში – 41,2-ს, ზოლო რუსეთში 33,0 პრომილეს. ძირითადად მაღალი შობადობის დონის გამო 1940 წელს მოსახლეობის ბუნებრივი მატების დონე ყოფილი საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებს შორის ყველაზე მაღალი იყო სომხეთში – 27,4 პრომილე. საქართველოში ეს მაჩვენებელი 18,6 პრომილეს უდრიდა. ომის შემდგომ პერიოდშიც ამ მაჩვენებლის მიხედვით საგრძნობი განსხვავებაა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებში. მაგალითად, 1960 წელს საქართველოში შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 24,7

პრომილეს უდრიდა, ზოლო აზერბაიჯანსა და სომხეთში შესაბამისად – 42,6 და 40,1 პრომილეს. მოსახლეობის ბუნებრივი მატება კი მოსახლეობის ათას კაცზე საქართველოში 18,2 კაცს შეადგენდა, ზოლო აზერბაიჯანსა და სომხეთში გაცილებით მეტი იყო და 35,9 და 33,3 კაცს უდრიდა. უკანასკნელ წლებშიც, მიუხედავად ამ მაჩვენებლების შემცირებისა, ისინი მაინც მნიშვნელოვნად მაღალია აზერბაიჯანსა და სომხეთში, ვიდრე საქართველოში (იხ. ცხრილი 3). კერძოდ, მოსახლეობის ბუნებრივი მატება მოსახლეობის ყოველ 1000 სულზე საქართველოში 2005 წელს 0,8 კაცს შეადგენდა, მაშინ როდესაც ეს მაჩვენებელი სომხეთსა და აზერბაიჯანში შესაბამისად 3,5 და 10,9 კაცს უდრიდა. აღნიშნული მაჩვენებლები კიდევ უფრო განსხვავდება ერთმანეთისაგან ამ ქვეყნების მკვიდრი ერების მიხედვით და ამდენად შობადობის დონე არსებით გავლენას ახდენს მოსახლეობის ეროვნულ შემადგენლობაზე. ქართველებში მნიშვნელოვნად დაბალია შობადობისა და ბუნებრივი მატების დონე, ვიდრე საქართველოში მცხოვრებ სხვა ერის წარმომადგენლებში. მაგალითად, 1989 წელს ყოველ 1000 ქართველზე დაიბადა 16,1 ბავშვი, ზოლო ყოველ 1000 აზერბაიჯანელზე – 28,6 ბავშვი. ყოველ 1000 ქართველზე ბუნებრივი მატება 7,6 კაცს შეადგენდა, შესაბამისი მაჩვენებელი აზერბაიჯანელებში კი 22,8 კაცს უდრიდა. ასევე მაღალი იყო ეს მაჩვენებელი სომხებსა და განსაკუთრებით ქურთებში. როგორც სამართლიანად მიუთითებს პროფ. ლ. ჩიქავა, „ეს აიხსნება იმით, რომ ძირითადი (მკვიდრი) მოსახლეობა აზერბაიჯანსა და სომხეთში უფრო სწრაფად მრავლდება, ვიდრე მათ ტერიტორიაზე მცხოვრები არამკვიდრი ერები, საქართველოში კი საპირისპირო ტენდენცია შეიმჩნევა, აქ ქართველებზე უფრო სწრაფად მრავლდებიან აზერბაიჯანელები, სომხები, ქურთები და სხვ.“¹

¹ ლ. ჩიქავა. დემოგრაფიული მდგომარეობა კავკასიაში, ჟურნ. „ეკონომისტი“, № 8-9, 1993, გვ. 62.

შობადობა და ბუნებრივი მატება დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა
თანამეგობრობის ზოგიერთ ქვეყანაში 1960-2005 წლებში

	ათასი კაცი			მოსახლეობის 1000 სულზე					
	1960	1980	2000	2005	1960	1980	2000	2005	
შ ო ბ ა ღ ო ბ ა									
აზერბაიჯანი	166	154	117	142	42,6	25,2	14,8	17,2	
ბელორუსია	200	154	94	90	24,4	16,0	9,4	9,2	
რუსეთი	2782	2203	1267	1457	23,2	15,9	8,7	10,2	
საქართველო	103	89	49	46	24,7	17,7	11,0	10,7	
სომხეთი	75	70	34	37	40,1	22,7	10,6	11,7	
ტაჯიკეთი	70	146	167	181	33,5	37,0	27,0	26,4	
უზბეკეთი	341	540	528	534	39,8	33,8	21,3	20,3	
უკრაინა	879	742	385	426	20,5	14,8	7,8	9,0	
ყირგიზეთი	80	107	97	110	36,9	29,6	19,7	21,4	
მ ო კ ზ ღ ა ო ბ ა									
აზერბაიჯანი	26	43	47	52	6,7	7,0	5,9	6,3	
ბელორუსია	54	96	135	142	6,6	9,9	13,5	14,5	
რუსეთი	886	1526	2225	2304	7,4	11,0	15,3	16,1	
საქართველო	27	43	47	43	6,5	8,6	10,7	9,9	
სომხეთი	13	17	24	26	6,8	5,5	7,5	8,2	
ტაჯიკეთი	11	32	29	32	5,1	8,0	4,7	4,6	
უზბეკეთი	52	119	136	141	6,0	7,4	5,5	5,4	
უკრაინა	296	568	758	782	6,9	11,4	15,4	16,6	
ყირგიზეთი	13	30	34	37	6,1	8,4	6,9	7,2	

ბ	უ	ნ	ე	ბ	რ	ი	ვ	ო	მ	ა	ტ	ე	ბ	ა	(	კ	ლ	მ	ბ	ა	)
აზერბაიჯანი	140			111			70		90				35,9			18,2			8,9		10,9
ბელარუსი	146			58			-41		-52				17,8			6,1			-4,1		-5,3
რუსეთი	1896			677			-958		-847				15,8			4,9			-6,6		-5,9
საქართველო	76			46			1,4		3,5				18,2			9,1			0,3		0,8
სომხეთი	62			53			10		11				33,3			17,2			3,1		3,5
ტაჯიკეთი	59			114			138		149				28,4			29,0			22,3		21,8
უზბეკეთი	289			421			392		393				33,8			26,4			15,8		14,9
უკრაინა	583			174			-373		-356				13,6			3,4			-7,6		-7,6
ყარგიზეთი	67			77			63		73				30,8			21,2			12,8		14,2

წყარო: Население СССР, 1987, М., 1988 с. 112-141; Положение стран содружества независимых Государств в 2006 году, М., 2007 с. 12.

პოსტსაბჭოთა სივრცეში, ცნობილი მოვლენების გამო, ყველგან შემცირდა შობადობა და მოსახლეობის ბუნებრივი მატება, მაგრამ აზერბაიჯანსა და შუა აზიის ქვეყნებში შობადობაც და ბუნებრივი მატებაც, მაინც მაღალ დონეზე დარჩა, რაც ძირითადად განპირობებულია რელიგიური ფაქტორით.

საქართველოში შობადობის სისტემატურ შემცირებას კიდევ უფრო ზუსტად გვიჩვენებს განზოგადებული დემოგრაფიული კოეფიციენტები. მაგალითად, შობადობის საშუალო დონეს მოცემულ კალენდარულ პერიოდში უფრო ნათლად ახასიათებს შობადობის ჯამობრივი (ფერტილური) კოეფიციენტი, რომელიც გვეჩვენებს, თუ საშუალოდ რამდენ ბავშვს ბალებს ერთი ქალი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში, კერძოდ, როდესაც მას აქვს ბავშვების გაჩენის უნარი. ასეთი ნაყოფიერების ანუ ფერტილურ ასაკად მიჩნეულია 15-49 წლები, ე. ი. ფერტილური პერიოდი საშუალოდ 35 წელს უდრის. თაობათა შეცვლისათვის აუცილებელია, რომ საშუალოდ ოჯახში იყოს ორზე მეტი ბავშვი (სხვადასხვა ავტორთა შეფასებით 2.3-დან 2.7 ბავშვამდე). კერძოდ, ერთმა ქალმა უნდა დაბადოს თავისი სიცოცხლის განმავლობაში 2.1 ბავშვი, ხოლო გათხოვილმა ქალმა — 2.6 ბავშვი. ამ შემთხვევაში ხდება მოსახლეობის თანაბარი გამრავლება — თაობათა განახლება ერთი და იგივე რაოდენობით. მხედველობაში მიიღება ის გარემოება, რომ მაღალია ერთ წლამდე ასაკში ბავშვთა მოკვდაობა, დაბადებული ყველა ბავშვი ვერ მიაღწევს ფერტილურ ასაკს, როდესაც თვითონ უნდა გახდეს დედა, ყველა არ გათხოვდება და ოჯახების ნაწილი უნაყოფოა. ბევრ ქვეყანაში დაქორწინებულთა 10 პროცენტს არ ყავთ შვილები, ძირითადად უნაყოფობის გამო.¹

1989 წელს საქართველოში ყოველ 1000 ქალზე 2136

¹ А. Синельников. Сколько детей нужно иметь, чтобы население не стало уменьшаться? В кн.: Рождаемость: известное и неизвестное. М., 1983, с. 50, 65.

ბავშვი მოდიოდა, ანუ 2,1 ბავშვი ერთ ქალზე, ხოლო 1969-1970 წლებში გაცილებით მეტი – 2,6 ბავშვი. 1989 წელს შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი უკვე კრიზისულ სიდიდეს იყო მიახლოებული.

2005 წელს ეს მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად შემცირდა და საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემებით, 1,3 ბავშვი შეადგინა, რაც არასაკმარისია მშობელთა თაობის რაოდენობრივი განახლებისათვის. თუ ასე გაგრძელდება, მალე მოსახლეობის რაოდენობა მნიშვნელოვნად შემცირდება.

ანალოგიურ სურათს იძლევა მოსახლეობის გამრავლების კიდევ უფრო ზუსტი მაჩვენებელი – ნეტო კოეფიციენტი. საქმე ისაა, რომ შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი გვიჩვენებს დაბადებული გოგონებისა და ვაჟების საშუალო რიცხვს ერთ ქალზე გაანგარიშებით ნაყოფიერების ასაკში. მაგრამ უფრო მნიშვნელოვანია ვიცოდეთ რამდენ გოგონას ბადებს საშუალოდ ერთი ქალი, რადგან სწორედ გოგონები უზრუნველყოფენ დედათა თაობის შეცვლას. მაგრამ აქ მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოება, რომ ყველა დაბადებული გოგონა როდი აღწევს დედის ასაკს. გოგონათა ნაწილი ერთ წლამდე ასაკში იღუპება, ხოლო ნაწილი ვერ აღწევს ნაყოფიერების ასაკს. ე. ი. მხედველობაში უნდა მივიღოთ გოგონათა სიკვდილიანობის შემთხვევები. ამრიგად, უნდა გავიანგარიშოთ არა მარტო ის, თუ რამდენ გოგონას ბადებს ერთი ქალი ნაყოფიერების ასაკში, არამედ ისიც, თუ რამდენი გოგონა მიაღწევს დედის იმ ასაკს, როდესაც თვითონ დაიბადა. ეს კოეფიციენტი ახასიათებს ქალთა თაობის შეცვლის ზარისხს მათი ქალიშვილებით.

ჩვეულებრივ ნეტო კოეფიციენტი საშუალოდ ერთ ქალზე გაიანგარიშება. მიღებულია, რომ თუ ნეტო კოეფიციენტი ერთზე მეტია, ე. ი. თუ ქალს საშუალოდ ერთ გოგონაზე მეტი ყავს, ადგილი აქვს მოსახლეობის გაფართოებულ გამრავლებას, თუ კოეფიციენტი ერთის ტოლია მოსახლეობის თანაბ-

რი, ხოლო თუ ერთზე ნაკლებია მოსახლეობის შეზღუდული გამრავლება ხდება. როდესაც წლების განმავლობაში ნეტო კოეფიციენტი ერთზე ნაკლებია, მაშინ მოსახლეობის რაოდენობა მცირდება.

1989 წელს საქართველოში ნეტო კოეფიციენტი 1.003 უდრიდა, ე. ი. ერთი ქალი ნაყოფიერების ასაკში დაახლოებით ერთ გოგონას ბადებდა, ყოველი ათასი დედის შესაცვლელად კი 1003 გოგონა მოდიოდა, რაც იმ პერიოდში დაბალი მაჩვენებელი იყო. უკანასკნელ წლებში ნეტო კოეფიციენტი მნიშვნელოვნად შემცირდა და მან 2004 წელს 0.662 შეადგინა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ყოველი ათასი დედის შესაცვლელად მხოლოდ 662 გოგონა მოდის.

ამრიგად, შობადობის თანამედროვე პარამეტრები თითქმის ორჯერ მცირეა, ვიდრე თაობათა შეცვლისათვისაა საჭირო. როდესაც ქალი თავის სიცოცხლის განმავლობაში 1.3 ბავშვს აჩენს (ხოლო ზოგჯერ ეს მაჩვენებელი გაცილებით ნაკლებია), შეიძლება ითქვას, რომ ფაქტობრივად ხდება ერთი მშობლის ანაზღაურება. თუ ასე გაგრძელდა, უკეთესობა კი არ ჩანს, ერთი დემოგრაფიული თაობის ანუ დაახლოებით 27 წლის შემდეგ დაბადებულთა რაოდენობა 28 ათასს ვეღარ გადააჭარბებს. კიდევ ერთი მომდევნო დემოგრაფიული თაობის შემდეგ კი მხოლოდ 16 ათასი ბავშვი დაიბადება და დაახლოებით 12 ათასი ბავშვი იქნება ქართველი — 6,5 ათასი ვაჟი და 5,5 ათასი ქალი. ეს უკვე ერის გადაშენების ტოლფასია. ვეღარ განვაგვითარებთ ეროვნულ ეკონომიკას, მნიშვნელოვნად გამწვავდება შრომითი რესურსებისა და სამხედრო სამსახურში გასაწვევი კონტინენტის გამრავლების პრობლემები. ცხადია, ყველა ეს პრობლემა დემოგრაფიული ხასიათისაა და გადაუდებელ ყურადღებას საჭიროებს.

ყოველივე აღნიშნული მით უფრო არსებითია, რომ უკვე, რაც არ უნდა გაუმჯობესდეს საარსებო პირობები, შობადობა კიდევ უფრო შემცირდება. ეს პროცესი გამოკვეთილად, თუ ასე გაგრძელდა და რადიკალური ზომები არ მივიღეთ, 7-8

წლის შემდეგ იჩენს თავს და პიკს 2020-იანი წლების დასაწყისში მიაღწევს. ამის მიზეზია სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის არსებითი გაუარესება.

აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარების შემთხვევაში, რომელიც ხანგრძლივ პერიოდზე იქნება გათვლილი, ჩვენ მხოლოდ შეგვიძლია შევანელოთ ეს პროცესი და საკმარისი გავლის შემდეგ მივალწიოთ სასურველ შედეგს. საკმარისია ითქვას, რომ 1981-1990 წლებში, ანუ 10 წელიწადში საქართველოში 456 ათასი გოგონა დაიბადა, ხოლო 1995-2004 წლებში (ისევ 10 წელიწადში) მხოლოდ 238 ათასი გოგონა, ანუ 218 ათასით ნაკლები. ამრიგად, ძირითადად ეკონომიკური პირობების საგრძნობლად გაუარესების შედეგად განვლილ პერიოდში შობადობის საერთო დონის კვალობაზე მკვეთრად შემცირდა დაბადებული ქალების რაოდენობა და ამის გამო შობადობის შემდგომ შემცირებას, თუნდაც ეკონომიკური პირობების არსებითი გაუმჯობესების შემთხვევაში, ქვეყანა უკვე ვეღარ აცდება. მართალია, ცხოვრების დონის ამაღლების შემთხვევაში საშუალოდ ერთი ქალი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში მეტ ბავშვს დაბადებს, მაგრამ, გარემიგრაციული პროცესების მიუხედავად, იგი მაინც ვერ მოახდენს წინა პერიოდში დაბადებული ქალების რაოდენობის კლების შედეგად გამოწვეული შობადობის შემცირების საგრძნობ კომპენსაციას. მომავალში ეკონომიკური ზრდის პარალელურად თავს იჩენს შრომითი რესურსების ნაკლებობის პრობლემა, რასაც აუცილებლად მოყვება მეტად საშიში, არასასურველი იმიგრაციული პროცესი და ქვეყანა მოკლე ხანში დემოგრაფიული კატასტროფის წინაშე აღმოჩნდება, თუ უკვე არ ვდგავართ ამ კატასტროფის პირას.

შობადობის შემცირების პრობლემასთან დაკავშირებით მეტად საყურადღებოა ერთი საკითხიც. ამჟამად დაქორწინებული წყვილი ძირითადად ერთ ან ორ შვილს აჩენს. ვაჟის კულტისა და მცირეშვილიანი ოჯახების მასობრივად გავრცელების პირობებში მას შემდეგ, რაც ექოსკოპიის შედეგად შე-

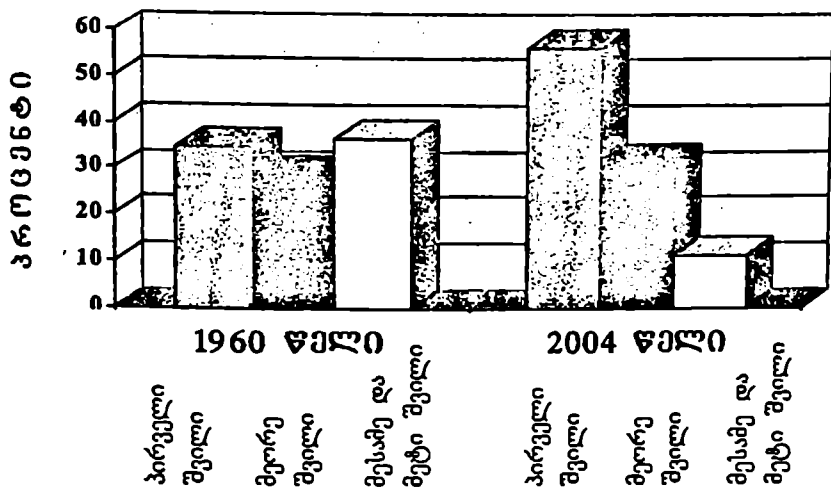
საძლებელი გახდა ორსულობის ადრეულ ეტაპზე მუცლად-
მყოფი ნაყოფის სქესის დადგენა, არასასურველი, ძირითადად
მდედრობითი სქესის შემთხვევაში, ქალები იკეთებენ აბორტს.
კერძოდ, თუ პირველი შვილი გოგონაა და მომდევნო ორსუ-
ლობის დროს ისევ გოგონას გაჩენაა მოსალოდნელი, ქალი
წყვეტს ორსულობას. ყოველივე ეს მომავალში მნიშვნელოვ-
ნად შეამცირებს შობადობას. საკმარისია აღინიშნოს, რომ
1995-2000 წლებში ამ მიზეზის გამო, სავარაუდოდ 7000 ქა-
ლით ნაკლები დაიბადა, მაშინ, როდესაც მოსახლეობის გამ-
რავლება უპირატესად ქალების რაოდენობით განისაზღვრება.

მცირეშვილიანობა მასობრივად ვრცელდება ქართულ მო-
სახლეობაში. სულ უფრო მცირდება იმ დედების რიცხვი,
რომლებსაც სამი და მეტი შვილი ჰყავთ. კერძოდ, თუ საქარ-
თველოში 1960 წელს მესამე და მეტი ბავშვის დაბადების
წილი მთელ დაბადებულთა 36,5 პროცენტს შეადგენდა, ამჟა-
მად ეს მაჩვენებელი 11,5 პროცენტს უდრის. მთელ დაბადე-
ბულებში განსაკუთრებით მაღალია პირმშოთა დაბადების წი-
ლი. მაგალითად, 2004 წელს 28100 ბავშვი დედებისათვის
პირველი შვილი იყო (56,7 პროცენტი). ანალოგიური მაჩვე-
ნებელი 1960 წელს მხოლოდ 34,7 პროცენტს შეადგენდა.

საქართველოში ტრადიციულად მოკვდაობის დონე დაბა-
ლი იყო როგორც მეზობელ, ისე ევროპის უმრავლეს ქვეყ-
ნებთან შედარებით, უკანასკნელ წლებში კი იგი მნიშვნელ-
ვნად გაიზარდა. კერძოდ, თუ მოსახლეობის ათას სულზე
1960 წელს 6,5 კაცი გარდაიცვალა, ეს მაჩვენებელი 1990
წელს 9,3, ხოლო 2004 წელს 11,3 პრომილეს უდრიდა.
გარდაცვლილთა შორის ქალებთან შედარებით, მაღალია მამა-
კაცთა წილი. მაგალითად, 15-59 ასაკობრივ ჯგუფში გარ-
დაცვლილთა საერთო რაოდენობაში 70,0 პროცენტს მამაკა-
ცები შეადგენდნენ. მამაკაცთა საკმაოდ ნაწილი საპენსიო ასაკ-
საც ვერ აღწევს. ამასთან, თუ მხედველობაში მივიღებთ ახ-
ლანდელ საპენსიო ასაკს, ამ ასაკს მიღწეული მამაკაცები-
სათვის პენსიაზე ყოფნის ხანგრძლივობა საშუალოდ 13,7

წელს გრძელდება, ხოლო ქალებისათვის – 20,2 წელს.

შობადობა დაბადების რიგითობის მიხედვით 1960 და 2004 წლებში (პროცენტობით)

მაღალია ბავშვთა მოკვდავობის დონეც. მართალია, 2004 წელს 49 572 ბავშვი დაიბადა, მაგრამ ერთი წლის შემდეგ მათი რაოდენობა მნიშვნელოვნად ნაკლები იყო, რადგან მაღალია ერთ წლამდე ასაკში ბავშვთა მოკვდაობა. კერძოდ, 2004 წელს ერთ წლამდე ასაკში 1178 ბავშვი გარდაიცვალა, ანუ ყოველ 1000 დაბადებულ ბავშვზე 23,8 ბავშვი. 2003 წელს ეს მაჩვენებელი 24,8 პრომილეს უდრიდა და ყველაზე მაღალი იყო პოსტნატალური სიერცეში¹. კიდევ უფრო შემზარავ მთაბეჭდილებას ტოვებს ეს ციფრები, თუ ბავშვთა მოკვდავობას ხანგრძლივ პერიოდში განვიხილავთ. კერძოდ, 1980-2004 წლებში ანუ 25 წლის განმავლობაში 43 940 ბავშვი გარდაიცვალა ერთი წლის ასაკში, თითქმის იმდენივე, რამდენი ბავშვიც ქვეყანაში დაიბადა 2004 წელს. სამწუხაროდ, ამით როდი მთავრდება ყველაფერი. ასევე მაღალია მკვდრად დაბადე-

¹ საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი, 2006, თბ., 2007, გვ. 319-320.

ბულთა რიცხვი. ამავე წელს 722 ბავშვი მკვდარი დაიბადა, ანუ ყოველ 1000 დაბადებულზე მკვდრადშობადობის მაჩვენებელი 15,3 ბავშვს უდრიდა. 1980-2004 წლებში კი მკვდარი დაიბადა თითქმის 16500 ბავშვი. ამრიგად, ამ პერიოდში ერთ წლამდე გარდაცვლილ ბავშვთა და მკვდრადშობილთა რაოდენობამ 60440 ბავშვი შეადგინა. სამედიცინო მომსახურების გაუმჯობესების, ბავშვთა უკეთ მოვლა-პატრონობისა და სათანადო ცოდნის გავრცელებისათვის დამატებითი ძალისხმევის პირობებში, თუ ჩვენ მივალწევდით განვითარებული ქვეყნების მაჩვენებლების ღონეს, მაშინ მხოლოდ 2004 წელს შეიძლება 1370-ზე მეტი ბავშვის სიცოცხლის გადარჩენა, სულ კი 1980-2004 წლებში დაახლოებით 48 ათას ბავშვს სიცოცხლეს შევუნარჩუნებდით ანუ იმაზე მეტს, რამდენი ბავშვიც დაიბადა ქვეყანაში 2005 წელს.

უკანასკნელ წლებში საქართველოში სულ უფრო მცირდება ქორწინებათა რიცხვი, რაც მნიშვნელოვნად აფერხებს ქვეყნის მოსახლეობის გამრავლებას. თუ 1979 წელს საქართველოში 52 ათასი წყვილი დაქორწინდა, 1989 წელს ამ მაჩვენებელმა 38,3 ათასი, ხოლო 2002 წელს მხოლოდ 12,5 ათასი შეადგინა. ამასთან, 1990-იანი წლების დასაწყისში მაღალი იყო განქორწინების ღონე, მეტად დიდია დაქვრივებულთა რიცხოვნობაც – კერძოდ, 15 წლისა და უფროსი ასაკის 57 ათასი მამაკაცი და 322 ათასი ქალი ქვრივია. განქორწინებისა და დაქვრივების შედეგად კი 8 პროცენტით მცირდება შობადობის ღონე.

უკანასკნელ ხანს დემოგრაფიული პროცესების შესწავლის დროს სულ უფრო ფართოდ გამოიყენება სოციოლოგიური მეთოდები. ყოველ ოჯახს, ყოველ ადამიანს თავისი აზრი და დამოკიდებულება აქვს შობადობის, ქორწინების, განქორწინების, მიგრაციისა და სხვა დემოგრაფიული პროცესების მიმართ. ეს აზრი და დამოკიდებულება ძირითადად გამოიხატება ეროვნული და ოჯახური ტრადიციების, რელიგიური მრწამსის, ცხოვრების კონკრეტული პირობების, განათლების

დონისა და იმ სოციალური გარემოს მეშვეობით, რომელშიაც ადამიანებს უზღუბა ცხოვრება და მოღვაწეობა. ასე რომ, ადამიანთა დემოგრაფიული ქცევა მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული და ამდენად გასაგებია დემოგრაფიული პრობლემების შესწავლას ამ ფაქტორებთან ურთიერთკავშირში რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. აქ ყველაზე მთავარი მაინც ის არის, რომ ადამიანთა შეხედულებები უაღრესად თანხვდება მათ რეალურ დემოგრაფიულ ქცევას და, მასმასაღამე, შობადობის, ქორწინების, განქორწინებისა და მიგრაციული პროცესების განვითარების საერთო ტენდენციის გარკვევისა და პროგნოზირების საშუალებაც იქმნება.

შობადობის პრობლემების შესწავლის მიზნით ჩვენ 1989 წელს ჩავატარეთ სოციოლოგიური გამოკვლევა თბილისსა და ათ რაონულ ცენტრში, როდესაც ქვეყანაში შედარებით სტაბილური მდგომარეობა იყო და ამდენად ამ გამოკვლევის მონაცემები საინტერესოა განსჯისათვის. გამოვიკითხეთ ძირითადად 40 წლამდე ასაკის 877 გათხოვილი ქალი. 1998 წელს კი თბილისში ჩავატარეთ გამოკვლევა. რესპონდენტთა რაოდენობა ასევე 40 წლამდე ასაკის 588 გათხოვილ ქალს უდრიდა. 2007 წელს ოქტომბერში თბილისში ჩავატარეთ ანალოგიური გამოკვლევა (500 რესპონდენტი). კვლევის შედეგად მიღებული მონაცემები უმნიშვნელოდ განსხვავდება 1998 წლის მონაცემებისაგან. ამიტომ ჩვენ ამ უკანასკნელი კვლევის შედეგებზე შევაჩერებთ ყურადღებას.

ანკეტა შეიცავდა კითხვებს ოჯახში ბავშვთა სასურველი, ფაქტობრივი და მოსალოდნელი რაოდენობის შესახებ. შესაბამისად შემდეგი კითხვები იყო დასმული: „პირადად სულ რამდენი ბავშვის ყოლა გსურთ?“, „რამდენი ბავშვი გყავთ ამჟამად?“ და „კიდევ რამდენი ბავშვის ყოლას აპირებთ?“ შეგნებული ბავშვთშობისა და განსაკუთრებით შობადობის დაბალი დონის პირობებში ამ მაჩვენებლების ცოდნას უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს. უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებას ის გარემოება იმსახურებს, რომ სასურველ ბავშვთა რიცხვი, რო-

გორც წესი, ყოველთვის მეტია მოსალოდნელ და ფაქტიურ ბავშვთა რიცხვზე. ეს ძირითადად იმითაა გამოწვეული, რომ სასურველი ბავშვთა რიცხვის დასახელებისას ქალი ბავშვთა იმ რაოდენობით ისაზღვრება, რომელიც უმჯობესად მიაჩნია იყოლიოს თავის ოჯახში პირადი მისწრაფებებიდან გამომდინარე. მაგრამ დემოგრაფიული ქცევა მარტოოდენ შეხედულებით როდი ყალიბდება. მოსალოდნელი და ფაქტიური ბავშვთა რიცხვი, უწინარესად, ცხოვრების კონკრეტულ პირობებზეა დამოკიდებული. და რადგან ეს ასეა, ის მიზეზებიც უნდა გავარკვიოთ, რომელიც ხელს უშლის ქალს იყოლიოს იმდენი ბავშვი რამდენიც მას სურს. სწორედ ასეთ შემთხვევაში შევძლებთ მიუვახლოვოთ მოსალოდნელი და ფაქტიური ბავშვთა რიცხვი სასურველ რიცხვს და, მაშასადამე, შობადობაც ავამაღლოთ.

1989 წელს ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებამ გავლენა მოახდინა ოჯახში სასურველ ბავშვთა რაოდენობაზე. როგორც ჩატარებულმა გამოკვლევამ გვიჩვენა, ოჯახში საშუალოდ 3,7 ბავშვი მიაჩნდათ სასურველად. ეს მაჩვენებელი თბილისისა და რაიონების მიხედვით ერთმანეთისაგან არ განსხვავდებოდა.

გამოკითხულ ქალებს საშუალოდ ფაქტობრივად ჰყავდათ 2 ბავშვი. რაიონებში ეს მაჩვენებელი ოდნავ მაღალი იყო (2,1 ბავშვი), ვიდრე თბილისში (1,9 ბავშვი). რა თქმა უნდა, გამოკითხულ ქალთა ნაწილი კიდევ აპირებდა ბავშვის ყოლას. გამოკითხულ ქალებს სურვილი ჰქონდათ კიდევ გაეჩინათ საშუალოდ 0,7 ბავშვი (თბილისში – 0,8 ბავშვი, რაიონებში – 0,6 ბავშვი). ასე რომ, ამ სურვილის რეალიზაციის შემთხვევაში მოსალოდნელი და ფაქტობრივი ბავშვთა რაოდენობა როგორც მთლიანად ქვეყანაში, ისე თბილისსა და რაიონებში, 2,7 ბავშვი იქნებოდა. ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ შობადობის დონე ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობას შორის თანაბრდება, რასაც ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემებიც ადასტურებენ.

2007 წელს ჩატარებულ გამოკვლევის შედეგად მნიშ-

ვნელოვნად განსხვავებული მონაცემები მივიღეთ. გამოკითხულ რესპონდენტებს უკვე ოჯახში ბავშვთა სასურველ რაოდენობად გაცილებით ნაკლები — 2,5 ბავშვი მიაჩნიათ. ფაქტობრივად მათ ყავთ მხოლოდ 1,4 ბავშვი, ხოლო სურვილი აქვთ კიდევ 0,6 ბავშვი იყოლიონ. ამ სურვილის რეალიზაციის შემთხვევაში მოსალოდნელ და ფაქტობრივ ბავშვთა რაოდენობა თბილისში 2,0 ბავშვი იქნება. ამდენად, უკანასკნელი წლის მანძილზე თბილისში მნიშვნელოვნად შემცირდა როგორც სასურველი, ისე ფაქტობრივი და მოსალოდნელი ბავშვთა საშუალო რიცხვი. თბილისში ჩატარებული გამოკვლევის მონაცემები იმაზე მიუთითებენ, რომ ბავშვთა მოსალოდნელი და, მით უმეტეს, ფაქტობრივი რიცხვის მიხედვით დედაქალაქში შეუძლებელია მოსახლეობის თანაბარი გამრავლება ე. ი. თაობათა განახლება ერთი და იმავე რაოდენობით, ხოლო მონაცემები ბავშვთა სასურველი რიცხვის შესახებ იმაზე მეტყველებს, რომ გარკვეულ პირობებში შეიძლება შობადობის გაზრდა, ე. ი. არსებობს ზრდის გარკვეული რეზერვები.

თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ტრადიციული გაგებით მრავალშვილიანი ოჯახები მნიშვნელოვნად მცირდება, ხოლო საზოგადოებრივი აზრით ოჯახში ზოგ შემთხვევაში სამი და ოთხი ბავშვია სასურველი, ღონისძიებათა მთელი კომპლექსიც ამ მიმართულებით უნდა განვახორციელოთ. კერძოდ, უნდა მოვახდინოთ ამ განწყობის რეალიზაცია, ე. ი. ყოველ ოჯახში საშუალოდ ბავშვთა საბოლოო ფაქტობრივი რაოდენობა მივუახლოვოთ ბავშვთა სასურველ რაოდენობას. ეს მით უფრო საგულისხმოა, რომ როგორც სოციოლოგიურმა გამოკვლევამ გვიჩვენა, თუ ის მიზეზები და სირთულეები, რომელთა გამო ბავშვის ყოლას არ აპირებენ, მოწესრიგდება და გადაწყდება, თბილისში გამოკითხულ ქალთა 61 პროცენტი კიდევ აპირებს ბავშვის ყოლას. მათგან 80 პროცენტმა ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესება მიიჩნია საჭიროდ. სამწუხაროდ, გამოკვლევამ ისიც გვიჩვენა, რომ ერი უკვე ერევა დაბალი შობადობის პირობებში ცხოვრებას.

ამაზე მიუთითებს სწორედ გამოკვლევის შედეგები – 1989 წელს ოჯახში ბავშვების სასურველი რაოდენობა 3,7 ბავშვს უდრიდა, ხოლო 2007 წელს – 2,5 ბავშვს.

ცხრილი 4

ბავშვთა სასურველი, ფაქტობრივი და მოსალოდნელი რაოდენობა თბილისში 1989 და 2007 წლების გამოკვლევების მიხედვით

	ბავშვთა სა- სურველი რაოდენობა	ბავშვთა ფაქტობრივი რაოდენობა	ბავშვთა მო- სალოდნელი რაოდენობა	ბავშვთა ფაქ- ტობრივი და მოსალოდნელი რაოდენობა
1989 წლის გა- მოკვლევით	3,7	1,9	0,8	2,7
2007 წლის გა- მოკვლევით	2,5	1,4	0,6	2,0

მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონაცემთა საფუძველზე შობადობის მაჩვენებლები დამუშავდა დაბადებული, ფაქტობრივი და მოსალოდნელი ბავშვთა რიცხვის მიხედვით. ბავშვთა ფაქტობრივი რიცხვი ყოველთვის ნაკლებია დაბადებულ ბავშვთა რიცხვზე, რადგან ბავშვების ნაწილი იღუპება, განსაკუთრებით ერთ წლამდე ასაკში. ამასთან, ქალების ნაწილი, არსებული ბავშვების ჩათვლით, კიდევ აპირებენ ბავშვების ყოლას, რაც მოსალოდნელ ბავშვთა რიცხვს შეადგენს.

როგორც აღწერამ გვიჩვენა, დაბადებულ და ფაქტობრივ ბავშვთა მაჩვენებლები საქართველოში დაბალია. კერძოდ, ყოველ ათას დაქორწინებულ ქალს 2257 ბავშვი ჰყავს გაჩენილი, ხოლო 15 წლისა და უფროსი ასაკის ყოველ ათას ქალს ფაქტობრივად საშუალოდ 2111 ბავშვი ჰყავს. ამასთან, ყოველი ათასი დაქორწინებული ქალი საშუალოდ 864 ბავშვით მეტს აჩენს იმ ქალებთან შედარებით, რომლებიც არასოდეს ყოფილან დაქორწინებული და 617 ბავშვით მეტს – განქორწინებულ ქალებთან შედარებით. ეს გარემოება შემდეგი მიზეზითაც აიხსნება: ქალთა დიდ რაოდენობას პოტენციურად შეუძლია გახდეს დედა, მაგრამ სხვადასხვა გარემოებათა

გამო, ამის საშუალება არ ეძლევა. შედარებით მაღალი ასაკის ქალები თანდათანობით ურიგდებიან იმ აზრს, რომ შეიძლება ისინი ვეღარ გათხოვდნენ, მაგრამ ამავე დროს მეტისმეტად უჭირთ იმ აზრსაც შეეგუონ, რომ ვეღარ გახდებიან დედები, ვერ შეასრულებენ ბუნებისაგან მინიჭებულ ადამიანთა მოდგმისათვის ყველაზე მთავარ და ქალისათვის ყველაზე სასიხარულო დანიშნულებას. სიცოცხლის გაგრძელების მარადიული ინსტინქტი მაინც თავისას აკეთებს. ასეთ დროს, რა თქმა უნდა, არ შეიძლება გავაიგივოთ უპატიოსნობა, ქორწინების გარეშე დაბადებულ ბავშვთა შემთხვევებთან. უფრო მეტიც: საზოგადოებრივი აზრის თანადგომა და ყურადღება არ უნდა მოვაკლოთ მარტოხელა დედებს. ამავე დროს, ზნეობრივი, მორალური და სხვა პასუხისმგებლობის გავლენით ქორწინების გარეშე ქალები უმეტესად ერთ ბავშვს აჩენენ. მართლაც, იმ ქალებმა, რომლებიც არასოდეს ყოფილან დაქორწინებულნი, ძირითადად ერთი ბავშვი გააჩინეს (72,9 პროცენტი). ამის გამო კი მცირდება შობადობა.

განქორწინებაც უარყოფითად მოქმედებს შობადობაზე. საერთოდ, თუ დაქორწინების შემდეგ მეუღლეების ცხოვრება კონფლიქტურად წარიმართა, მაშინ მოსალოდნელი განქორწინების გამო ისინი ხშირად თავს იკავებენ შვილის გაჩენისაგან.

ახლა იმის შესახებაც უნდა ითქვას, რომ დაბადებულ ბავშვთა საშუალო მაჩვენებლის დონე ყველაზე მაღალია იმ რეგიონებში, სადაც ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლები ცხოვრობენ. მაგალითად, სამცხე-ჯავახეთში ყოველი ათასი ქალი 876 ბავშვით მეტს აჩენს, ვიდრე თბილისში და 465 ბავშვით მეტს, ვიდრე იმერეთში. ანალოგიურ ვითარებასთან გვაქვს საქმე ქვემო ქართლში. ამასთან, საქართველოში 15 წლისა და უფროსი ასაკის ყოველ ათას ქალს ფაქტორივად 2111 ბავშვი ჰყავდა, ყოველ ათას ქართველ ქალს კი — 2067 ბავშვი, რაც 632 ბავშვით ნაკლებია ქისტებისა და 583 ბავშვით ნაკლები — აზერბაიჯანელი ქალების შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით და ა. შ.

მოსალოდნელ ბავშვთა რიცხვი (არსებული ბავშვების ჩათვლით) ფერტილური ასაკის ყოველ ათასს გათხოვილ ქალზე საშუალოდ ქვეყანაში 2334 ბავშვს უდრიდა. ეთნიკური კუთვნილების მიხედვით ბავშვთა მოსალოდნელი რიცხვი მნიშვნელოვნად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. იგი საგრძნობლად დაბალია ქართველ მოსახლეობაში, მაგალითად, ქისტთა ეროვნების ყოველ ათასს გათხოვილ ქალთან შედარებით, ყოველ ათასს გათხოვილ ქართველ ქალს 1053 ბავშვით ნაკლები ეყოლება. ზემოთ აღნიშნული მაჩვენებლები ქართველი მოსახლეობის განვითარების მეტად არასახარბიელო პერსპექტივაზე მიგვანიშნებს.

საქართველოში 15 წლისა და უფროსი ასაკის 1864 ათასი ქალია. აქედან დაქორწინებულია 1059 ათასი (56,8 პროცენტი), არასოდეს ყოფილა ქორწინებაში 405 ათასი (21,7 პროცენტი), ქვრივია 323 ათასი (17,3 პროცენტი), ხოლო განქორწინებულია 76 ათასი (4,1 პროცენტი). ეს მაჩვენებლებიც მეტად არასახარბიელოა. კერძოდ, დაუქორწინებელთა დონე ჩვენთან შედარებით მაღალია, ვიდრე სხვა ქვეყნებში. ასევე მაღალია ქვეყანაში ქვრივობის მაჩვენებელი. 15 წლისა და უფროსი ასაკში მყოფი ქალების 17,3 პროცენტი ქვრივია. ანალოგიური მაჩვენებელი სომხეთში 2001 წელს 13,6-ს, ხოლო ყირგიზეთში 1999 წელს 11,9 პროცენტს უდრიდა. ასეთი მდგომარეობა ადამიანისა და მთლიანად საზოგადოებისათვის მეტად მწვავე სოციალური და ფსიქიკური პრობლემაა, მაგრამ კიდევ უფრო დამაფიქრებელი ხდება მოსახლეობის ამ კატეგორიაში მოკვდავობის მეტისმეტად მაღალი დონე. დადგენილია, რომ საქართველოშიც, დაქორწინებულ მამაკაცებთან შედარებით, იმ მამაკაცებში, რომლებიც არასოდეს ყოფილან დაქორწინებულნი, ორჯერ უფრო მაღალია მოკვდავობა. ეს განსხვავება გათხოვილი და გაუთხოვარი ქალების მოკვდავობის დონეებში შედარებით უმნიშვნელოა. ასევე მაღალია ქვრივი მოსახლეობის მოკვდავობის დონე. ამრიგად, ოჯახური ცხოვრების წესი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მოკვდავობის დონეზე. საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ ამერიკის შეერ-

თებულ შტატებში ერთ-ერთი გამოკვლევის შედეგები. ამ გამოკვლევის მიხედვითაც ოჯახური მდგომარეობა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მამაკაცთა მოკვდავობის დონეზე. კერძოდ, ზოგიერთი დაავადების მიხედვით განქორწინებული მამაკაცების მოკვდაობა 10-ჯერაც კი აღემატებოდა დაოჯახებულთა ანალოგიურ მაჩვენებლს. მაგალითად, გულის დაავადებებით 100 ათასი დაოჯახებული მამაკაციდან გარდაიცვალა 176, ხოლო 100 ათასი განქორწინებული მამაკაციდან – 382. შესაბამისი მაჩვენებლები ავტოკატასტროფებით გამოწვეული მოკვდაობის შემთხვევებში უდრიდა 35 და 128, ფილტვების კიბოთი – 28 და 65, თვითმკვლელობით – 17 და 73 და ა. შ.¹

აღწერის მონაცემების თანახმად ქვეყანაში 619 ათასი უმუშევარი იყო და ამათგან 220 ათასი უმუშევარი მზად იყო შედგომოდა მუშაობას, თუკი, რა თქმა უნდა, იშოვნიდა სამუშაოს. უმუშევართაგან მხოლოდ 37,3 პროცენტს ჰქონდა ადრე სამუშაო. ეს გარემოება მეტად უარყოფითად მოქმედებს დემოგრაფიულ მოვლენებსა და პროცესებზე. მეტად ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ უმუშევრობის დონე 2003 წელს საქართველოში დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებთან შედარებით ყველაზე მაღალი იყო და 12,6 პროცენტს უდრიდა. 2005 წელს ეს მაჩვენებელი კიდევ უფრო გაიზარდა და მან 13,8 პროცენტი შეადგინა, მაშინ როდესაც აზერბაიჯანში უმუშევრობის დონე 1,4 პროცენტია, სომხეთში – 8,1 პროცენტი, რუსეთში – 7,6 პროცენტი, ტაჯიკეთში – 2,1 პროცენტი და ა. შ.² მეტად ანგარიშგასაწევია ის ფაქტი, რომ უკანასკნელ წლებში თანამეგობრობის ყველა ქვეყანაში უმუშევრობის დონე მცირდება, საქართველოში კი იგი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება.

ქვეყანაში არააქტიური მოსახლეობის რაოდენობა 2499 ათას კაცს შეადგენს (მთელი მოსახლეობის 57,2 პროცენტი).

¹ Итоги науки и техники. Медицинская география, т. 16, М., 1989, с. 96.

² საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი, 2006, თბ., 2007, გვ. 322.

სხვა პირის კმაყოფაზეა 16 წლისა და უფროს ასაკში მყოფი 1172 ათასი ადამიანი. აქედან 16-29 წლის ასაკშია ნახევარ მილიონზე მეტი — 556 ათასი ახალგაზრდა, რომელთაგან, რა თქმა უნდა, ნაწილი სტუდენტია. ასეთი ვითარება მეტად უარყოფით გავლენას ახდენს ადამიანის ღირსებაზე, მის ფსიქიკაზე და ფერტილურ ასაკში მყოფ სხვისი ხელის შემყურეთა დემოგრაფიულ ქცევაზე.

უმუშევართა ღიდი ნაწილი — 251 ათასი კაცი (40,6 პროცენტი) — 60 წლამდეა, რომელთა უმრავლესობას — 230 ათას ახალგაზრდას (88,4 პროცენტი) — არასოდეს უმუშავია. მეტად დამაფიქრებელია ის ფაქტი, რომ იმ ახალგაზრდების არც თუ უმნიშვნელო ნაწილი, რომელსაც ადრე ჰქონდა სამუშაო, 10-12 წელია დაუსაქმებელია და ეძებს სამუშაოს. ასეთი ახალგაზრდები ზღებიან ინდიფერენტულნი, მათთვის თანდათანობით აზრს კარგავს ეროვნული და სულიერი ფასეულობები, უკეთესი მერმისის მოლოდინში თავს იკავებენ ოჯახის შექმნისაგან. ისინი ხშირად ვერ პოულობენ გამოსავალს შექმნილი მდგომარეობიდან, ადგებიან დანაშაულებრივ გზას და, რაც აგრეთვე მეტად მნიშვნელოვანია, დევალვაციას განიცდის მათ მიერ შეძენილი ცოდნა. ეს თაობა მორალურად განადგურებული და დაკარგულია. დღეს ჩვენ არ ვცხოვრობთ მეცხრამეტე საუკუნეში, როდესაც საუნივერსიტეტო განათლება კაცს მთელი სიცოცხლე ყოფნიდა. ამჟამად ყოველ 5-10 წელიწადში ცოდნა განახლებას საჭიროებს. საზოგადოების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ცოდნა გადაიქცა წარმოების მთავარ ფაქტორად. ახლა არავინ არ დაობს იმის შესახებ, რომ თვით ცოდნის წარმოებაში დაბანდებული კაპიტალი ყველაზე ეფექტიანი გახდა.

მოტანილი მონაცემების შემდეგ ნათელი ხდება, რომ ჩვენი მოსახლეობის, განსაკუთრებით ახალგაზრდების, ღიდი ნაწილი უმუშევარია ან არ მუშაობს შეძენილი ცოდნის მიხედვით. ისინი ლუკმა პურის საშოვნელად იძულებულნი არიან, თუკი იშოვეს სამუშაო, დასაქმდნენ მათთვის უინტერესო

სფეროში და ამდენად ველარ აზღენენ თავიანთი თავის გამოვლენას, ასე ვთქვათ, ერის სასიკეთოდ ბოლომდე ვერ „იხარჯებიან“, კერავითარ ფასეულს ვერ ქმნიან და ფუჭად იფლანგება მათი ეროვნული ენერგია. ამასთან, ფაქტობრივად წყალში იყრება სახელმწიფოსა და ოჯახის მიერ მათ სწავლაზე გაწეული უზარმაზარი ხარჯები. ადამიანის ცხოვრებაში მთავარია სამუშაო წარმოადგენდეს პიროვნების თვითგამოხატვის, მთელი სისრულით გამოვლენის საშუალებას, მას უნდა იზიდავდეს სამუშაოს შემოქმედებითი ხასიათი, პროფესიული ზრდისა და თანამდებობრივი წინსვლის შესაძლებლობები და სამუშაო არ უნდა გადაიქცეს მარტოოდენ არსებობის საშუალებათა მოპოვების წყაროდ. წინააღმდეგ შემთხვევაში ქვეყანაში კერავითარი ფასეული ვერ შეიქმნება.

დასასრულ, ერთხელ კიდევ გვინდა აღვნიშნოთ, რომ საქართველოდან 1989-2002 წლებში საზღვარგარეთის ქვეყნებში მილიონამდე კაცი წავიდა მუდმივ საცხოვრებლად. აღწერის მონაცემების თანახმად, 619 ათასი კაცი უმუშევარია, 732 ათასი – პენსიონერი, 380 ათასი – ქვრივი, 202 ათასი – მარტოხელა, სხვა პირის კმაყოფაზეა 1172 ათასი 16 წლისა და უფროსი ასაკის ადამიანი, მიღებული განათლების შესაბამისი სპეციალობით დასაქმებულია მხოლოდ 175 ათასი კაცი (14,4 პროცენტი), მაღალია ერთ წლამდე ასაკში ბავშვთა მოკვდავობის დონე. ამასთან იგი, ისე როგორც უმუშევრობის დონე, საგრძნობლად მაღალია თანამეგობრობის ქვეყნებთან შედარებით. მნიშვნელოვნად შემცირდა შობადობა, ერთი ქალი თავის სიცოცხლის განმავლობაში ერთზე ოდნავ მეტ ბავშვს აჩენს, ე. ი. ფაქტობრივად, ხდება ერთი მშობლის ანაზღაურება, გაიზარდა მოკვდავობა; მცირდება ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის წილი სამხრეთ კავკასიის რეგიონში. ამრიგად, ადამიანური რესურსები, რომლებიც მხოლოდ ფიზიკურ პირებს არ ნიშნავს, თითქმის ამოწურულია. ასეთ პირობებში, როდესაც რეალური საფრთხე დაეუქრა ერის გადამშენებას, აუცილებელია აქტიური დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება. ეკონომიკური სიძნელების პი-

რობებში, მისი განხორციელება დიდ სირთულეებს უკავშირდება, თუმცა ჯერ კიდევ არსებობს იმედი, რომ დემოგრაფიულ პრობლემებს აქტიური ყურადღება მიექცევა.

მოსახლეობის დაბერება: კარგია თუ ცუდი?

საქართველოში არსებული ტრადიციის მიხედვით ახალწელს ერთმანეთს გოზინაყით უმასპინძლდებიან და თან ლოცავენ: ასე ტკბილად დამიბერდიო. ესე იგი, დაბერება ადამიანის ყველაზე სანუკვარი ოცნებაა. მაგრამ სხვაგვარად დგას საკითხი მოსახლეობის დაბერების შემთხვევაში – ის შეიძლება კარგიც იყოს და ცუდიც.

განასხვავებენ მოსახლეობის დაბერების ორ სახეობას – „ქვემოდან დაბერებას“ და „ზემოდან დაბერებას“. დაბერების პირველი სახეობის დროს შობადობის შემცირების შედეგად იკლებს ბავშვების რაოდენობა და მთელ მოსახლეობაში იმატებს ხამდაზმულთა წილი, რაც არასასურველი მოვლენაა და შეიძლება უარყოფითად შეფასდეს. სწორედ ამ მოვლენას აქვს ადგილი საქართველოში. უკანასკნელ წლებში კრიზისულ ზღვრამდე შემცირდა შობადობა, ასიათასობით ნაკლები ბავშვი დაიბადა, ვიდრე წინა პერიოდში და ამის შედეგად ამჟღად მთელ მოსახლეობაში 60 წლისა და უხნესი მოსახლეობის წილი, რამაც მოსახლეობის დაბერება გამოიწვია. ეს მოვლენა საზოგადოებას მწვავე დემოგრაფიული პრობლემების წინაშე აყენებს. მეორე შემთხვევაში – ზემოდან დაბერების დროს – იზრდება ხანდაზმულთა რიცხვი ამ ასაკში მოკვდაობის შემცირების გამო, რაც განპირობებულია მთელ რიგ ქვეყნებში სამედიცინო მომსახურების არსებითი გაუმჯობესებით. ეს უკვე დადებითი მოვლენაა, მაგრამ ისიც საგულისხმოა, რომ დროის გარკვეული პერიოდის შემდეგ ეს პროცესი ძლიერდება შობადობის შემცირებისა და ახალგაზრდობის არასაკმარისი იმიგრაციის პირობებში. იშვიათი გამონაკლისის გარდა, დაბალი შობადობა პოსტინდუსტრიულ ეპოქაში ვერ უზრუნველყოფს მშობელთა თაობის თანაბარ გამრავლებას და ეს მოვლენა იძენს საერთო-ევროპულ ხასი-

ათს. ამავე დროს მთელ რიგ, ევროპის ქვეყნებში უკვე იმიგრაციისადმი ურთიერთსაწინააღმდეგო დამოკიდებულება გამოიკვეთა, რამდენადაც ამჟამად ძირითად როლს ასრულებს არა მიგრაციული ნაკადები თვით ევროპის ქვეყნებს შორის, არამედ სხვა, არაევროპული კულტურის მატარებელი იმიგრანტების მუდმივი მოზღვაება¹.

კაცობრიობას უძველესი დროიდან აღელვებდა სიცოცხლის გახანგრძლივების პრობლემა. თითქმის ხუთი ათას წელს ითვლის ადამიანის შემოქმედებითი გენიის, უძველესი ცივილიზაციის უბრწყინვალესი ძეგლი „გილგამეში“, სადაც სიკვდილ-სიცოცხლის მარადიული საკითხი იშვიათი სიძლიერითაა დასმული. სწორედ ამ პირველ ლიტერატურულ ძეგლშივე ადამიანი ცდილობს ცხოვრების აზრის გაგებას, მისი საიდუმლოების ახსნას. ამ ეპოსის გმირი გილგამეში „მარადიულ სიცოცხლეს ეძებს“. იგი შეშფოთებულია მისი მეგობრის ენქიდუს სიკვდილით, კაცთა მოდგმის სიცოცხლის საოცარი დასასრულით და შეძრწუნებული კითხულობს: „ნუთუ მის მსგავსად მეც დავიძინებ და ვერასოდეს ველარ აღვდგები?“ გილგამეში ვერ ურიგდება იმ აზრს, რომ მანაც უნდა „იძინოს უთვალავი წლები“ და გაეშურება უკვდავების საძებნელად. იგი ბევრ ტანჯვას გამოივლის, მაგრამ ამაოდ დაშვრება, რადგან, ერთი ბრძნული ანდაზისა არ იყოს, „სიკვდილიც ისე მოდის, როგორც სიცოცხლე“. გილგამეში საბოლოოდ რწმუნდება, რომ „საშველი სიკვდილისაგან არ არსებობს“.

მსოფლიოს ხალხთა მითების, ზღაპრების, ეპოსის გმირები თავდავიწყებით ეძებნენ უკვდავების ხეს, წყალს, ბალახს, მაგრამ ეს ძიება უშედეგოდ მთავრდება — მიწიერისათვის უკვდავება ყოველთვის მიუწვდომელი რჩება.

¹ И. Шмид. Старение населения: Динамика, социальные и экономические последствия для семьи, общин и общества в целом. მოხსენება მოსახლეობის რეგიონალურ თათბირზე ბუდაპეშტში, 7-9 დეკემბერი, 1998, (ხელნაწერი), გვ. 7.

ადამიანი გულს არასოდეს იტეხდა და სანუგეშოდ უკვე მითოლოგიურ გმირებს მოუხმობდა, რომლებმაც ვითომდა რამდენიმე საუკუნე იცოცხლეს. ის ამით ცდილობდა ხანგრძლივად სიცოცხლის შესაძლებლობა რეალურ სამოსელში გაეხვია, მოკვდავის ხვედრი შეემსუბუქებინა.

ისტორიამ მართლაც იცის იმის ცალკეული შემთხვევები, როდესაც ადამიანმა საკმაოდ დიდხანს იცოცხლა — საუკუნე-ნახევარი და ორი საუკუნეც. მაგალითად, ინგლისელმა თომას კარნიმ 207 წელი იცოცხლა¹. მაგრამ ასეთი შემთხვევები მხოლოდ გამონაკლისი იყო. კაცობრიობის არსებობის მანძილზე სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მხოლოდ რამდენიმე ათეულ წელს ითვლიდა. ამჟამად ეკონომიკური და სოციალური სფეროების, სამედიცინო მომსახურების შესაძენევი დაწინაურების პირობებში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა მსოფლიოში ნაწილობრივად აღწევს, ხოლო ასი წელი, შორეულ მომავალშიც კი ჯერჯერობით სანუკვარ ოცნებად რჩება.

თუ ისევ წარსულს დავუბრუნდებით, მეტად ხანმოკლე იყო ჩვენი წინაპრების სიცოცხლე. პირველყოფილი ადამიანების შესახებ, ცხადია, არავითარი სტატისტიკური მონაცემები არ მოგვეპოვება, მაგრამ პალეოდემოგრაფიული გამოკვლევების საფუძველზე ამ საკითხის თაობაზე გარკვეული წარმოდგენა მაინც შეგვიძლია ვიქონიოთ — მრავალრიცხოვანი არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ნაპოვნი ადამიანთა ჩონჩხის ანალიზი ამის საშუალებას იძლევა.

რა გვიჩვენა არქეოლოგიურმა გათხრებმა და რამდენ ხანს ცხოვრობდნენ ჩვენი წინაპრები? ადრეული პალეოლითის ეპოქაში პირველყოფილ ადამიანთა უმრავლესობა, ანთროპოლოგების მონაცემების მიხედვით, 14 წლამდე იღუპებოდა. გვიანი პალეოლითის პერიოდში კი, რომლისთვისაც დამახასათებელი იყო ბავშვთა ასევე ძალიან მაღალი მოკვდაობა,

¹ курс демографии. м. 1974. с.374.

50-60 წლამდე ერთეულები აღწევდნენ. პალეოლითის ეპოქაში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 15-20 წელს შეადგენდა, ხოლო ნეოლითის ეპოქაში — 22 წელს.¹

ამ პერიოდის მოსახლეობის გამრავლება განსაკუთრებული თავისებურებებით ხასიათდება. მიუხედავად იმისა, რომ ტომთა შიგნით ბატონობდა სრულიად შეუზღუდავი სქესობრივი ურთიერთობა — თითოეული ქალი თანაბრად ეკუთვნოდა თითოეულ მამაკაცს და თითოეული მამაკაცი თითოეულ ქალს — და ამავე დროს არ არსებობდა შობადობის ხელოვნური შეწყვეტის საშუალებანი, მოსახლეობა მაინც მეტად ნელა მრავლდებოდა. ამის მიზეზი იყო არსებობისათვის ბუნებასთან სამკდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა, სქესობრივად მოუმწიფებელი ქალიშვილების სქესობრივი კავშირი, რაც აბერებდა მათ დროზე ადრე და უკარგავდა ბავშვის დაბადების შესაძლებლობას, რაოდენობრივი დისპროპორცია სქესთა შორის, ბავშვთა უაღრესად მაღალი მოკვდაობა, ნორმაზე მეტი დაბადებული ბავშვებისა და რიტუალური მკვლელობა, თემთა შორის შეიარაღებული შეტაკებანი, კაციჭამიაობა და სხვ. ბუნებრივია, ასეთ პირობებში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა დაბალი იყო და ხანდაზმულობა კი იშვიათი. ამასთან პირველყოფილ ხალხში ნაყოფიერება მეტად მაღალია. მაგალითად, ავსტრალიის აბორიგენები, როდესაც ევროპელებმა პირველად ნახეს, ქვის ხანის პირობებში ცხოვრობდნენ და მაღალი ნაყოფიერებით გამოირჩეოდნენ. დედის საშუალო ასაკი პირველი ბავშვის დაბადებისას 14 წელს უდრიდა. ამ ტომებში ფართოდ იყო გავრცელებული შვილის მკვლელობა. მაგალითად, მე-19 საუკუნის გერმანელ მოგზაურს ობერლენდერს უჩვენეს ქალი, რომელმაც მოკლა თავისი 10 შვილი. ცენტრალურ ავსტრალიაში ქალთა დაახლოებით 60 პროცენტი შვილებს ხოცავდა. ზოგჯერ შვილებს გარკვეულ ასაკამდე აცოცხლებდნენ და შემდეგ ხოცავდნენ. ბრინჯა-

¹ Л. Гаврилов. Может ли человек жить дольше? М., 1985, с. 7-8.

ოს ხანაში ცხოვრების პირობების რამდენადმე გაუმჯობესების შედეგად ადამიანთა მცირე ნაწილი უკვე ცოცხლობდა 60-70 წლამდე, თუმცა სიცოცხლის ხანგრძლივობა ამ ეპოქაშიც 30 წელს არ აღემატებოდა.¹

მაგალითად, ერთ-ერთი ახალგაზრდა მამაკაცის აკლამაზე გაკეთებულ წარწერაში საკმაოდ გავცელებულ შემდეგ ცნობასაც ვხვდებით: „გამეღელო, აქ განისვენებს 18 წლის პელიოდორი.“ ანტიკური ხანის 48 სასაფლაოზე გაკეთებული 24848 ეპიტაფიის საფუძველზე უნგრელმა მეცნიერმა ი. შილადიმ გამოთვალა გარდაცვლილთა საშუალო ასაკი – სიცოცხლის ხანგრძლივობა 32.2 წელს უდრიდა. ეს მონაცემები მოსახლეობის მდიდარ, შეძლებულ ნაწილზე ვრცელდებოდა. ღარიბ მოსახლეობაში, სათანადო მონაცემების უქონლობის გამო, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ სიცოცხლის ხანგრძლივობა გაცილებით დაბალი იყო. ცნობილია მხოლოდ ის, რომ ღარიბებს გარდაცვალებისთანავე ყოველგვარ ცერემონიის გარეშე საერთო ორმოში ღამით ასაფლავებდნენ.

შუა საუკუნეებში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა თანდათანობით იზრდებოდა. მე-19 საუკუნის დასაწყისში ცივილიზებულ ქვეყნებში სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 35-40 წელს უდრიდა, საუკუნის შუა ხანებში 40 წელს, ხოლო რუსეთში 1896-1897 წლებში 32 წელს არ აღემატებოდა². მხოლოდ მე-20 საუკუნეში დაიწყო მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობის უპრეცედენტო გადიდება. ადამიანთა სულ უფრო მეტი რაოდენობა აღწევდა ხანშიშესულ ასაკს. 1950-1996 წლებში ეს მაჩვენებელი 21 წლით გაიზარდა განვითარებად და 8 წლით განვითარებულ ქვეყნებში.

ამჟამად მსოფლიოში მოსალოდნელი სიცოცხლის ხანგრძლივობა მამაკაცებისათვის 63,9 წელს, ხოლო ქალებისათვის 68,4 წელს შეადგენს. განსაკუთრებით მაღალია ეს

¹ იქვე, გვ. 8.

² Л. Говрилов. დასახ. ნაშრომი, გვ. 11.

მაჩვენებელი განვითარებულ ქვეყნებში. ქალების სიცოცხლის ხანგრძლივობამ მსოფლიოს 30 ქვეყანაში უკვე 80 წელს გადააჭარბა, კერძოდ, იაპონიაში (86,1 წელი), ჰონკონგში (85,0 წელი), ესპანეთში (83,6 წელი), შვეიცარიაში (83,6 წელი), იტალიაში (83,4 წელი), საფრანგეთში (83,3 წელი), ავსტრიასა (83,3 წელი) და სხვა ქვეყნებში. მამაკაცების სიცოცხლის ხანგრძლივობას კი 80 წლისთვის ჯერჯერობით მსოფლიოს არცერთ ქვეყანაში არ მიუღწევია. უფრო ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში სიცოცხლის ხანგრძლივობა გაცილებით დაბალია, კერძოდ, სვაზილენდში მამაკაცებისათვის 30,5, ზოლო ქალებისათვის 29,4 წელი, ბოცვანაში შესაბამისად 34,3 და 32,8 წელი და ა. შ.

ცნობილია, რომ ქალები, მამაკაცებთან შედარებით, გაცილებით მეტ ხანს ცოცხლობენ და ზოგიერთ შემთხვევაში ეს განსხვავება 10 წელსაც კი შეადგენს. მაგალითად, ამჟამად მსოფლიოში მამაკაცებისა და ქალების სიცოცხლის ხანგრძლივობას შორის ყველაზე დიდი განსხვავებაა რუსეთში – ქალები 13 წლით მეტს ცოცხლობენ მამაკაცებზე. ასევე დიდია განსხვავება უკრაინაში (12 წელი), ბელორუსიაში, ესტონეთში, ლიტვაში, ლატვიაში (11-11 წელი) და სხვა ქვეყნებში. საქართველოში 2006 წელს ქალების სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა 7,5 წლით მეტია მამაკაცების შესაბამის მაჩვენებელზე. ამასთან, მხოლოდ აფრიკის ზოგიერთ ქვეყანაში (კენია, ზამბია, ნამიბია, ბოცვანა, სვაზილენდი, ზიმბაბვე, მალავი) საწინააღმდეგო მოვლენას აქვს ადგილი – მამაკაცები ერთი-ორი წლით მეტს ცოცხლობენ ქალებთან შედარებით¹.

ყოველივე აღნიშნულის შემდეგ, ბუნებრივია, დაისვას კითხვა, თუ რატომ ცოცხლობენ ქალები უფრო დიდხანს. უპირველეს ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ ეს მოვლენა ქვეყნე-

¹ Народонаселение мира в 2006 году. Фонд Организации Объединенных Наций в области народонаселения. 2006, с. 106-109.

ბის ინდუსტრიალური განვითარების შედეგია. მაგრამ მაშინ შემდეგი კითხვის დასმაც სამართლიანია: ნუთუ ეკონომიკური და სოციალური პროგრესი, რასაც განვითარებულმა ქვეყნებმა მიაღწია, მამაკაცების საზიანოდ მოქმედებს? როგორც ჩანს, ეს გარკვეულწილად ასეც არის, მაგრამ ამ პროგრესის შედეგად მამაკაცების სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობაც მნიშვნელოვნად იზრდება, თუმცა საბოლოოდ მოგებული უფრო ქალები რჩებიან. პროგრესმა უაღრესად დაძაბა ცხოვრების რიტმი, უმეტესად მამაკაცებისათვის. შეიცვალა თანამედროვე ადამიანის ცხოვრების წესი. სულ უფრო ფართოდ იკიდებს ფეხს ცხოვრებაში მავნე ჩვევები — თამბაქოს, ალკოჰოლის და ნარკოტიკული ნივთიერებების მოხმარება, განსაკუთრებით მამაკაცებში, რაც უდიდეს ზიანს აყენებს მამაკაცების ჯანმრთელობას და მნიშვნელოვნად ზრდის მათ სიკვდილიანობას. მავნე ჩვევების ფართოდ გავრცელების საკითხი ფართო მსჯელობას მოითხოვს, ზოგადად კი აღვნიშნავთ, რომ მავნე ჩვევების ფართოდ გავრცელება, რაც უდიდესი მოგების წყაროა და კრიმინალური სამყაროს ინტერესებში შედის (მაგალითად, ნარკოტიკების მოხმარება), საკმაოდ დახვეწილი და მიზანმიმართული რეკლამები, თავის მიზანს აღწევს. დაბუთებული ცხოვრების რიტმისაგან განტვირთვაც გარკვეულწილად ხელს უწყობს მავნე ჩვევების გავრცელებას. იმის აღნიშვნაც საჭიროა, რომ ჯანმრთელობისათვის მავნე და აგრეთვე სახიფათო პროფესიებს უმეტესწილად ძლიერი სქესის წარმომადგენლები ფლობენ.

ცნობილია, რომ ვაჟები მეტნი იბადებიან, ვიდრე გოგონები — ყოველ 100 გოგონაზე 104-106 ვაჟი იბადება. მაგრამ მამაკაცების რაოდენობრივი უპირატესობა ქალებთან შედარებით ასაკის მატებასთან ერთად თვალსაჩინოდ მცირდება მამაკაცებში მაღალი მოკვდავობის დონის გამო. მოსახლეობის არასახარბიელო სქესობრივი შემადგენლობის შედეგად ქალებს უძნელდებათ დაქორწინება და, რაც ასევე მეტად მნიშვნელოვანია, უაღრესად მწვავედება ქალთა დაქვრივებისა და

მარტოხელათა პრობლემები. მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონაცემების მიხედვით საქართველოში მხოლოდ 15-39 წლის ასაკში 43842 ქალი იყო ქვრივი, რაც უარყოფით გავლენას ახდენს შობადობაზე და შესაბამისად მოსახლეობის გამრავლებაზე.

უკანასკნელ წლებში ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის შემოთავაზებით გაიანგარიშება ისეთი მაჩვენებელი, როგორიცაა ჯანმრთელი ცხოვრების მოსალოდნელი ხანგრძლივობა. 2002 წლის საქართველოში მოსალოდნელი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 71,7 წელს უდრიდა, ხოლო ჯანმრთელი ცხოვრების მოსალოდნელი ხანგრძლივობა 64,4 წელს. ეს იმას ნიშნავს, რომ საქართველოში 2002 წელს დაბადებული ადამიანი 7,3 წელს დაავადებების თანხლებით იცხოვრებს¹. სხვა გაანგარიშებით ეს მაჩვენებელი გაცილებით მაღალია – 13,5 წელი².

თანამედროვე მსოფლიოში იზრდება მოსახლეობის სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა. ხდება მოსახლეობის დაბერება. ადამიანთა სულ უფრო მეტი რაოდენობა აღწევს ხანში შესულ და მოხუცებულობის ასაკს. საქართველოში 1960-2005 წლებში სიცოცხლის ხანგრძლივობა არ გაზრდილა. უფრო მეტიც – 1960-იან წლებთან შედარებით ეს მაჩვენებელი 1990-იანი წლების დასაწყისში მნიშვნელოვნად შემცირდა კიდევ, თუმცა შემდეგ ისევ დაიწყო ზრდა და 1960 წლის დონეს მიაღწია. ანალოგიური ვითარება იყო ყოფილ საბჭოთა კავშირში. დროის ასეთ დიდ მონაკვეთში სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის შემცირებას ან ერთ დონეზე შეჩერებას მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანაში ადგილი არ ჰქონია. საქართველოში 2006 წელს სიცოცხლის

¹ Н. Музаффарли. Рейтинг Азербайджана. Баку, 2006, с. 17.

² ეროვნული მოხსენება საქართველოს მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ. 2002. საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო. თბ., 2003, გვ. 10.

მოსალოდნელი ხანგრძლივობა წინა წელთან შედარებით ერთბაშად 2,2 წლით გაიზარდა და მან 73,8 წელი შეადგინა¹, რაც უპრეცედენტო შემთხვევაა. ეს მოვლენა არ არის გამოწვეული ეკონომიკური და სამედიცინო მომსახურების პირობების გაუმჯობესებით, ან ბავშვთა მოკვდავობის შემცირებით, რაც გავლენას ახდენს სიცოცხლის ხანგრძლივობაზე. ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი როლი სხვა ფაქტორმა ითამაშა. კერძოდ, სიცოცხლის ხანგრძლივობა ძირითადად გაიზარდა იმ ეროვნებების ემიგრირების შედეგად, რომლებიც ქართველებთან შედარებით, მაღალი მოკვდავობის დონით და დაბალი სიცოცხლის ხანგრძლივობით გამოირჩეოდნენ. მოსახლეობის მთელ რაოდენობაში ამალღდა ქართველების წილი, რომელთათვისაც ტრადიციულად დამახასიათებელია მაღალი სიცოცხლის ხანგრძლივობა, რამაც განაპირობა მთლიანად ქვეყანაში ამ მაჩვენებლის ამალღება. როგორც აღენიშნეთ, მოსახლეობის დაბერების პროცესს შობადობის შემცირება და ხანში შესულ ადამიანთა სიცოცხლის ხანგრძლივობა განაპირობებს. მოსახლეობის დაბერების ტემპი საქართველოში მომავალში გაიზარდება ხანგრძლივი დროის განმავლობაში შობადობის თანდათანობით შემცირების პარალელურად.

მამაკაცებისა და ქალების სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობაში საგრძნობი განსხვავების მიზეზები ბოლომდე გარკვეული არ არის. მხოლოდ ცნობილია, რომ ქალების უფრო ხანგრძლივი სიცოცხლე ბუნებამაც დააპროგრამა. საგულისხმოა, რომ მეცნიერთა გამოკვლევის მიხედვით მამრი ცხოველები უფრო მცირე ხანს ცოცხლობენ.

საზოგადოების განვითარებასთან ერთად ხდება მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილება, რაც განსაკუთრებით XX საუკუნეში გამოიკვეთა. საქართველოს მოსახლეობის ასაკობრივმა სტრუქტურამაც მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა 100 წლის განმავლობაში. კერძოდ, 1897 წელს მთელი მო-

¹ ჯანმრთელობის დაცვა. სტატისტიკური კრებული, თბ., 2007, გვ. 14.

სახლეობის 40,5 პროცენტს 15 წლამდე ასაკის პირები შეადგენდნენ, ხოლო 60 წლისა და უზნეს ადამიანთა წილი მხოლოდ 7,1 პროცენტს უდრიდა და დემოგრაფიულად მოსახლეობა ახალგაზრდა იყო. მოსახლეობის სტრუქტურაში საგრძნობი ცვლილებებია მომხდარი უკვე 1989 წელს (იხ. ცხრილი) და განსაკუთრებით უკანასკნელ წლებში. კერძოდ, 2007 წელს მთელ მოსახლეობაში 0-14 ასაკის მოზარდები 17,7 პროცენტს უდრიდა, ხოლო 60 და მეტი წლისანი – 17,9 პროცენტს და ამ წელს პირველად გადააჭარბა ამ ასაკის მოსახლეობის რაოდენობამ 0-14 წლის ასაკის პირებს – 4,3 ათასი კაცით. დემოგრაფიული დაბერების შკალის მიხედვით საქართველოს მოსახლეობის დაბერების დონე ძალიან მაღალია. განსაკუთრებით დაბერებულია მოსახლეობის ქალთა ნაწილი, რაც მათი მაღალი სიცოცხლის ხანგრძლივობითაა განპირობებული. ამასთან, დემოგრაფიული დაბერების პროცესი ქალაქის მოსახლეობასთან შედარებით მკვეთრად გამოხატულია სოფლის მოსახლეობაში. სოფლად მოსახლეობის დაბერების მაღალი დონე გამოიწვია შიდა მიგრაციულმა პროცესებმა და ქალების მაღალი სიცოცხლის ხანგრძლივობამ. ამის შედეგად ქვეყნის ზოგიერთ ისტორიულ კუთხეში მოსახლეობის დაბერების პროცესი კიდევ უფრო გაღრმავდა. მაგალითად, მოსახლეობის 2002 წლის აღწერის მონაცემების მიხედვით რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთში 50969 კაცი ცხოვრობდა და 17277 კაცი (33,9 პროცენტი) ანუ ყოველი მესამე 60 წელს იყო გადაშორებული.

მოსახლეობის დაბერება, როდესაც ადამიანები დიდხანს ცოცხლობენ, დადებითი მოვლენაა, მაგრამ ამავე დროს მას თან ახლავს მეტად მწვავე სოციალური, სამედიცინო და ეკონომიკური პრობლემები. საზოგადოებამ ჯერ კიდევ ვერ უზრუნველყო მოხუცთათვის ნორმალური ცხოვრების პირობების შექმნა. მით უფრო ძნელია ამ ადამიანებისთვის იმ ტვირთის შემსუბუქება, რასაც ისინი ორგანიზმის დაძაბუნების, საზოგადოებაში თავისი როლისა და სტატუსის დაკარგვის გამო განიცდიან.

0-14 წლის ასაკისა და 60 წლის და უხნესი მოსახლეობის წილი საქართველოს მთელ მოსახლეობაში (პროცენტობით)

წლები	0-14			60 +		
	სულ	მათ შორის		სულ	მათ შორის	
		მამაკაცი	ქალი		მამაკაცი	ქალი
1897	40,5	39,0	42,2	7,1	7,0	7,3
1939	36,9	37,8	36,1	8,8	8,4	9,1
1989	24,8	26,6	23,1	14,4	11,3	17,2
2002	21,0	22,8	19,4	18,7	15,9	21,2
2007	17,7	19,5	16,1	17,9	14,9	20,5

წყარო: მოსახლეობის აღწერის მონაცემები; 2007 წელი – 1 იანვრის მდგომარეობით. ჯანმრთელობის დაცვა, სტატისტიკური ცნობარი, თბ., 2007, გვ. 6.

მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის დახასიათების დროს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხია შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის დატვირთვა არაშრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობით.

დატვირთვის დემოგრაფიული მაჩვენებლის სამი კოეფიციენტი გამოიყენება: 1) ბავშვებით დატვირთვის კოეფიციენტი; 2) მოზუცებით დატვირთვის კოეფიციენტი; 3) ბავშვებითა და მოზუცებით დატვირთვის ჯამობრივი კოეფიციენტი. ჩვენ შესადარისობის მიზნით შრომისუნარიან ასაკად 15-59 წელი ავიღეთ და არა მამაკაცებისათვის შრომისუნარიან ასაკად ამჟამად მიღებული 15-65 წელი. ეს დაშვება რეალურ შრომით ასაკთან ახლოსაა და არ ამახინჯებს თაობათა რეალური თანაფარდობის სოციალურ სურათს¹.

¹ მ. ტუხაშვილი. საქართველოს შრომითი პოტენციალის ფორმირება და განაწილება. დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, გვ. 78.

შრომისუნარიანი მოსახლეობის დატვირთვა არაშრომისუნარიანი მოსახლეობით საქართველოში 1989, 1998, 2002 და 2007 წლებში (ყოველ 1000 შრომისუნარიანზე)

	1989	1998	2002	2007
საერთო დატვირთვა მათ შორის	643	649	656	552
0-14 ასაკის პირებით	407	350	347	275
60 წელს გადაცილებული პირებით	236	299	309	277

1989-2007 წლებში შრომისუნარიანი მოსახლეობის საერთო დატვირთვა ჯერ უმნიშვნელოდ გაიზარდა, შემდეგ კი 2007 წლისათვის შემცირდა. შრომისუნარიანი მოსახლეობის ყოველ 1000 კაცზე განსაკუთრებით შემცირდა 0-14 ასაკის პირებით დატვირთვა, რაც ძირითადად, შობადობის შემცირებამ განაპირობა. სამაგიეროდ 1989-2007 წლებში გაიზარდა 60 წელს გადაცილებული პირებით დატვირთვა.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ნორმალურ სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში საპენსიო ასაკის პირები არავის არ „ტვირთავენ“. ყოველ შემთხვევაში, ის პენსიონერები, რომელთა პენსიის ოდენობა განსაზღვრულია საზოგადოებრივი სიმდიდრის დაგროვებაში მათ მიერ შეტანილი პირადი წვლილით, ჩვეულებრივ, უნდა განვიხილოთ არა კმაყოფაზე მყოფ პირებად, არამედ იმ კაპიტალის მომხმარებელ – „რანტიებად“, რომელიც დააგროვეს პენსიონერებმა პირადი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების გადამეტებით ეკონომიკური აქტიურობის პერიოდში. ამჟამად, დაბალი პენსიების გამო, საშუალო ასაკის თაობა ინახავს არა მარტო ბავშვებს, არამედ ხანდაზმულ ადამიანებსაც, რაც შობადობის შემცირების მნიშვნელოვანი ფაქტორი გახდა. მოსახლეობის დაბერებამ მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურაში

არსებული მოსახლეობის გამრავლების პოტენციალი მნიშვნელოვნად შეამცირა. ქვეყანაში ადგილი აქვს წინა თაობებში მაღალი შობადობის დროს დაგროვებული დემოგრაფიული „კაპიტალის“ დახარჯვას. ამასთან, სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით მოსახლეობის დაბერების პროცესის დროს ერთ-ერთ მთავარ საკითხად გვესახება ხანდაზმული ადამიანების დიდი ცხოვრებისეული გამოცდილების სრული და ეფექტური გამოყენება, ამ მიზნით სათანადო გზების ძიება და მექანიზმების შემუშავება. სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის გადიდებას თან უნდა ახლდეს ჯანმრთელობისა და შრომისუნარიანობის შენარჩუნება. ერთი მხრივ, უნდა გავაუმჯობესოთ ხანდაზმულთა ჯანმრთელობა, და, მეორე მხრივ, ხელი უნდა შევუწყოთ თაობათა ისეთ განვითარებას, რომ ადამიანის მორალური გაცვეთა წინ არ უსწრებდეს მის ფიზიკურ გაცვეთას. ამ კონტექსტში აქტუალურია ადამიანთა საკუთარი ჯანმრთელობისადმი ზრუნვის პრობლემა, ისეთი ქცევის ჩამოყალიბება, რომელიც შეესაბამება ხანგრძლივი ინდივიდუალური ცხოვრების რაციონალურად აგებულ იდეალებს¹. განსაკუთრებულ ზრუნვას მოითხოვს მარტოხელები, რადგან, როგორც წესი, ფიზიკურ მარტოობას თან ახლავს ფსიქოლოგიური მარტოობა².

დასასრულ, იმქვეყნიური ცხოვრების რწმენის მოუხედავად მაინც ყველა იმქვეყნიური ცხოვრების გაგრძელებაზე ოცნებობს, ადამიანთა მოდგმისთვის თავსდატეხილ უდიდეს უბედურებად მაინც გარდაცვალებას მიიჩნევს. სხვადასხვა ეპოქის მეცნიერები ადამიანის შესაძლო სიცოცხლის ხანგრძლივობად 300-400 და 600 წელსაც კი ასახელებდნენ. მაგრამ ერთი რამ ცხადია: დედამიწაზე არსებულ ბუბუმწო-

¹ В. С. Стешенко. Постарение населения Украины: современное состояние и перспективы. გვ. 7 (ხელნაწერი).

² Н. Лаказа-Сачук. Одиночество пожилых – социально-демографический аспект. В кн: Пожилые люди в нашей стране, М., 1977, с. 58.

ვართა ზრდის დამთავრებისათვის საჭირო პერიოდი 6-7-ჯერ მაინც ნაკლებია მათი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობაზე. და თუ ბიოლოგიურად ადამიანი ძუძუმწოვრებს მიეკუთვნება, მაშინ მან საშუალოდ 130-150 წელი უნდა იცოცხლოს. ეს ბევრი მეცნიერის გამოკვლევებითაც დასტურდება. ტვინი და გული შეიძლება ადამიანს 150 და მეტ წელსაც ემსახუროს. მართლაც, ადამიანთა უმრავლესობისათვის არა ფიზიოლოგიური, არამედ პათოლოგიური დაბერებაა ნიშანდობლივი. მათი უდიდესი ნაწილი არა მოხუცებულობის გამო იღუპება, არამედ ავადმყოფობით, რაც არასწორი, არაპიგიენური ცხოვრების წესის შედეგია.

რაზუა დამოკიდებული ჩვენი გამრავლება, ჯანმრთელი და ხანგრძლივი სიცოცხლე

დიდი რომაელი ფილოსოფოსი სენეკა ამბობდა: „სიცოცხლის გახანგრძლივების საუკეთესო საშუალებაა, არ შევამოკლოთ იგი“. როგორც ვხედავთ, შორეულ წარსულშიც კარგად იცოდნენ, რომ ადამიანის ჯანმრთელობა და მისი სიცოცხლის ხანგრძლივობა ძირითადად მისივე ცხოვრების წესზეა დამოკიდებული.

ქვეყნის მბიძე დემოგრაფიული სიტუაცია მარტოოდენ მოსახლეობის რაოდენობის ან შობადობის შემცირებას როდი გულისხმობს. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ რამდენად ჯანმრთელი მოსახლეობა გვყავს, რამდენად ჯანმრთელი ახალშობილი იბადება. თავისთავად ეს ფაქტორები მნიშვნელოვნად განაპირობებენ არა მარტო მოსახლეობის, არამედ მატერიალური დოვლათისა და ერის სულიერი ფასეულობების გამრავლებას. ეს კი ძირითადად დამოკიდებულია ჯანსაღი ცხოვრების წესის დანერგვაზე.

ცხოვრების წესი ფართო და მრავალმხრივი მოვლენაა. იგი მოიცავს ადამიანისა და საზოგადოების ყველა არსებით მხარეს – შრომას, ყოფაცხოვრებას, ქცევას, წეს-ჩვეულებებს, შეხედულებებს, გარე სამყაროსთან დამოკიდებულებას, თავისუფალ დროს, მატერიალურ და სულიერ მოთხოვნილებებს, ერთი სიტყვით, ფასეულობით ორიენტაციათა მთელ ერთობლიობას, რომელიც თავის გამოხატულებას ცხოვრების წესის ხარისხობრივ და რაოდენობრივ მახასიათებლებში პოულობს.

საზოგადოების ცნობიერებაში ჯანსაღი ცხოვრების წესის დამკვიდრებას, სამედიცინო და დემოგრაფიული ცოდნის ამალგებას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება. ეს მით უფრო აუცილებელია, რადგან, როგორც კომპლექსური სოციალურ-

ჰიგიენური და ეპიდემიოლოგიური გამოკვლევები გვიჩვენებს, მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობის განმსაზღვრელ ფაქტორთა 50 პროცენტზე მეტი ცხოვრების წესზე მოდის, დაახლოებით ოც-ოცი პროცენტი – გარემოსა და გენეტიკურ ფაქტორებზე, ხოლო საკუთრივ ჯანმრთელობის დაცვის წილი მხოლოდ 10 პროცენტს შეადგენს.

კიდევ უფრო დიდია ცხოვრების წესის გავლენა ზოგიერთი დაავადების ჩამოყალიბებაზე. მაგალითად, გულსისხლძარღვთა სისტემის დაავადებათა 54-55 პროცენტი გამოწვეულია ცხოვრების არაჯანსაღი წესით, მათ შორის, გულის იშემიური დაავადების 60 პროცენტი, ხოლო თავის ტვინის სისხლძარღვების დაზიანების 65 პროცენტი. ასევე, უბედურ შემთხვევათა 51-55 პროცენტი და საგზაო-სატრანსპორტო შემთხვევათა 65-70 პროცენტი განპირობებულია ცხოვრების წესით. ისეთ დაავადებასაც კი, როგორიცაა დიაბეტი, რომელიც თითქოსდა მთლიანად ბიოლოგიური (გენეტიკური) ფაქტორებითაა განპირობებული, 30-40 პროცენტით ისევ ცხოვრების წესი იწვევს. ერთ-ერთი გამოკვლევის თანახმად, ერთ წლამდე ასაკის ბავშვთა ჯანმრთელობას 55 პროცენტით განსაზღვრავს სოციალურ-ჰიგიენური და სამედიცინო-ორგანიზაციული ფაქტორები¹, ე. ი. ფაქტობრივად ცხოვრების წესი – დედის კულტურული განვითარების დონე, ოჯახის შემადგენლობა, ოჯახური კლიმატი, საბინაო პირობები, სამედიცინო დაწესებულებებით სარგებლობა და სხვ.

ცნობილია, რომ მოზარდების ჯანმრთელობაზე დიდ გავლენას ახდენს ოჯახური მდგომარეობა, შიდაოჯახური ურთიერთობები და კონფლიქტები. მაგალითად, სამ წლამდე ასაკის ბავშვები 2-ჯერ უფრო მეტად ავადდებიან უმამო, ხოლო 2.5-ჯერ მეტად – უდედო ოჯახებში, ვიდრე სრულ ოჯახებში. ბავშვთა პნევმონიით დაავადების სიხშირე 4-ჯერ მაღა-

¹ Ю. Лисицин, Н. Полунина. Образ жизни и здоровье детей. Жур. «Педиатрия», М., №7, 1990, с. 61-62.

ლია არასრულ ოჯახებში სრულ ოჯახებთან შედარებით. ოჯახში დაძაბული, კონფლიქტური სიტუაციები არა მარტო ბევრი დაავადების მიზეზი ხდება, არამედ მათ გართულებებსაც იწვევს. ასეთ ოჯახებში 2.5-ჯერ ხშირად ავადღებთან ბავშვები კუჭის წყლულით¹.

ოჯახში კონფლიქტური ურთიერთობები გავლენას ახდენს ბავშვთა ჯანმრთელობაზე სიცოცხლის პირველი დღეებიდანვე და მუცლად ყოფნის დროსაც. არც თუ იშვიათად აღგილი აქვს ნაადრევ მშობიარობას, განუვითარებელი, სუსტი ბავშვის დაბადებას. მათი მოკვდაობის მაჩვენებელი კი მაღალია პერინატალურ პერიოდში (ორსულობის 28 კვირიდან დაწყებული ახალშობილის სიცოცხლის მეშვიდე დღემდე პერიოდში). ამასთან, ისინი ხშირად ავადმყოფობენ, განსაკუთრებით – სიცოცხლის პირველ წელს, და, არც ისე იშვიათად, ფიზიკური განვითარებითაც ჩამორჩებიან თავიანთ თანატოლებს. როგორც გამოკვლევები ადასტურებს, ნაადრევი მშობიარობა 2-ჯერ უფრო ხშირია იმ ოჯახებში, სადაც გამწვავებული ურთიერთობაა ცოლ-ქმარს შორის, 2.5-ჯერ ხშირი – სადაც კონფლიქტია ნათესავებთან და 4-ჯერ ხშირი – იმ ქალთა შორის, რომლებიც ქორწინებისგარეშე აჩენენ შვილებს². ამასთან, ნაადრევი მშობიარობა მარტოოდენ ოჯახურ სიმშვიდეზე როდია დამოუკიდებელი. მთელი რიგი გამოკვლევებით ირკვევა, რომ ასეთი მშობიარობის ან მცირე წონის ბავშვის დაბადების შემთხვევები ხშირია იმ ქალებში, რომლებიც ქალთა კონსულტაციებს დაგვიანებით აკითხავენ. თუ ქალები პირველ კონსულტაციას დროულად იღებენ და რეგულარულად აკონტროლებენ ორსულობის მიმდინარეობას, ბავშვთა პერინატალური მოკვდაობა მინიმალურია. საპირისპირო ვითარებაში პერინატალური მოკვდაობა 5-ჯერ იზრდება და ყოველ ათას დაბადებულზე 51.6 ბავშვს შეადგენს.

¹ Ю. Лисицин, Н. Полунина. დასახ. ნაშრომი, გვ. 62.

² იქვე, გვ. 64.

ამდენად, ცხოვრების წესი მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს დემოგრაფიულ პროცესებს. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ ჯანსაღი ცხოვრების წესის დაცვა ქვეყანაში რთული დემოგრაფიული ვითარების გაჯანსაღების ერთ-ერთი უმთავრესი პირობაა. ეს მით უფრო არსებითია, რომ ქვეყნის მძიმე ეკონომიკურ პირობებში ცხოვრების ჯანსაღი წესის დაცვა რაიმე დამატებით სახსრებს თითქმის არ მოითხოვს, ეფექტი კი ძალზე დიდია. უპირველეს ყოვლისა, ჩვენმა მოსახლეობამ უნდა ისწავლოს საკუთარ ჯანმრთელობაზე ზრუნვა, პროფილაქტიკის მიზნით დროულად მიმართოს ექიმს, ახალგაზრდობა არ უნდა დაქორწინდეს ადრეულ ასაკში, ორსულმა ქალებმა თავის დროზე უნდა ისარგებლონ ქალთა კონსულტაციებით, მშობიარობათაშორის დაიცვან გარკვეული ინტერვალი, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციონ სანიტარულ-ჰიგიენური განათლების დონის ამაღლებას და სხვ.

სამედიცინო-დემოგრაფიული მეცნიერების თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ქალის დაქორწინებას სპეციალისტთა მიერ რეკომენდებულ ასაკში. ასეთი ასაკის დასაწყისად 18 წელია მიჩნეული. უფრო ადრეულ ასაკში სქესობრივი ცხოვრების დაწყება და ნაადრევი ორსულობა საზიანოა არა მარტო ქალისათვის, არამედ შთამომავლობისთვისაც. ამასთანავე, ქალი ადრე ბერდება და სხვ.

როგორც ნაადრევ (18 წლამდე), ისე დაგვიანებულ (35 წელს ზევით) პირველ ორსულობას და მშობიარობას, აგრეთვე, ხშირ მშობიარობას (2-2.5 წელზე ნაკლები ინტერვალით) ხშირად თან ახლავს ახალ დაბადებულებში სხვადასხვა სახის გართულებები, გაზრდილი პათოლოგიური მშობიარობისა და დაბადებულთა პათოლოგიური შემთხვევები. ერთ წელზე ნაკლები ინტერვალით დაბადებული ბავშვების მოკვდაობის მაჩვენებელი ორჯერ აღემატება ორი და მეტი წლის ინტერვალით დაბადებული ბავშვების შესაბამის მონაცემს. 40 და მეტი წლის ასაკის ქალებში დედათა მოკვდაო-

ბის მაჩვენებელი 5-ჯერ აღემატება 20-28 წლის ასაკის ქალების შესაბამის მონაცემს, ხოლო ზემოაღნიშნული ასაკის ქალების პირველად მშობიარობისას – 15-ჯერ. არანაკლებ საგულისხმოა ისიც, რომ ქალების 25 წლამდე ასაკში ფეხმძიმობა ხელს უწყობს ონკოლოგიური დაავადებების თავიდან აცილებას. დამტკიცებულია პირდაპირი კავშირი 19 წლამდე ასაკში სქესობრივი ცხოვრების დაწყებასა (განსაკუთრებით ბევრ პარტნიორთან) და საშვილოსნოს ყელის კიბოთი დაავადების რისკის ზრდას შორის. დადგენილია, აგრეთვე, ისიც, რომ ქალები, რომლებიც ნაადრევად წყვეტენ ან, საერთოდ, უარს ამბობენ ბავშვის ძუძუთი კვებაზე, უფრო ხშირად ავადდებიან სარძევე ჯირკვლის კიბოთი ან იმყოფებიან ამ დაავადების მომეტებული რისკის ქვეშ. რაც მთავარია, ერთ წელზე ნაკლები ინტერვალით დაავადებული ბავშვების მოკვდაობის მაჩვენებელი ორჯერ აღემატება ორი და მეტი წლის ინტერვალით დაბადებული ბავშვების შესაბამის მონაცემებს, ნაადრევი ქორწინება შესამჩნევად ამცირებს ქალთა ნაყოფიერი ბას და, მაშასადამე, – შობადობას.

ადრეულ ასაკში ქალის ორგანიზმი არ არის მზად ბავშვის დაბადებისათვის, რაც ხშირად მეტად მძიმე შედეგებით მთავრდება. არცთუ იშვიათად მშობიარობისას საფრთხე ექმნება ახალგაზრდა ქალის სიცოცხლეს, იზრდება უნაყოფოების შემთხვევები და ბავშვთა მოკვდაობა. ნაადრევი ქორწინების აკრძალვამ არა მარტო უაღრესად შეამცირა ბავშვთა მოკვდაობა, არამედ შეუნარჩუნა ქალს დიდი ხნის განმავლობაში მშობიარობის უნარი და, ამდენად, საბოლოო ჯამში, ხელი შეუწყო შობადობის გაზრდას. 20 წლამდე ასაკის ქალებში ხშირია უდღეური და წონანაკლული ბავშვების დაბადების შემთხვევები. ასეთ ბავშვებში მოკვდაობა 20-ჯერ მაღალია სიცოცხლის პირველ კვირაში, თანდაყოლილი გულის მანკის განვითარების ალბათობა კი – 3-ჯერ, ხოლო ერთ წლამდე სიცოცხლისა – 5-ჯერ დაბალი, ვიდრე დროულად დაბადებულ და ნორმალური წონის ბავშვებში. დღენაკლული

ბავშვების მესამედზე მეტი პირველ კვირაში იღუპება. ამასთან, წონანაკლული ბავშვის დაბადების დროს იზრდება ეპილეფსიის, ცერებლარული დამბლის შემთხვევები, ფერხდება ბავშვის გონებრივი და ნერვიულ-ფსიქიკური განვითარება, რაც თავს იჩენს შემდგომ პერიოდში. ამავე დროს, ცნობილია, რომ დღენაკლული და წონანაკლული ბავშვები უფრო ხშირად იბადებიან მაშინ, როდესაც დაბადებათაშორის ძალიან ხანმოკლე ან ძალიან დიდი ინტერვალია. ნაადრევი ქორწინებისას შობადობის პერიოდში ინტერვალი კი უმეტესად მცირეა. მაგალითად, 2006 წელს 17 წლის ასაკში 1091 გოგონამ იმშობიარა, აქედან 5 გოგონამ მესამე შვილი გააჩინა, ხოლო 111-მა მეორე.

ნაადრევი ასაკში ორსულობა და მშობიარობა ხშირად განაპირობებს მძიმე გართულებებს, რის გამოც ქალს ერთ ბავშვზე მეტი აღარ უჩნდება.

ნაადრევი ქორწინების გამო არც თუ იშვიათია ახალგაზრდა ოჯახების ნგრევის შემთხვევებიც. რომ არაფერი ეთქვამთ, ახალგაზრდა მეუღლეთა და მათი შვილების ადამიანურ ტრაგედიებზე, განქორწინება უარყოფით გავლენას ახდენს დემოგრაფიულ პროცესებზე და, უპირველეს ყოვლისა, შობადობაზე. 1988 წელს საქართველოში განქორწინებულ მეუღლეთა 61 პროცენტს არ ჰყავდა არც ერთი შვილი. ამასთან ქალები, განსაკუთრებით ბავშვიანები, შემდგომში ვეღარ ქორწინდებიან, ან განმეორებითი ქორწინების დაგვიანების გამო ვეღარ აჩენენ ბავშვებს სასურველი რაოდენობით. მაგალითად, საქართველოში ყოველი ათასი განქორწინებული ან დაქვრივებული ქალიდან ათ წელიწადში განმეორებით მხოლოდ 43 ქალი ქორწინდებოდა. ეს ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი იყო საბჭოთა კავშირში შემავალ რესპუბლიკებს შორის. განქორწინებისა და დაქვრივების შედეგად კი რვა პროცენტით მცირდება შობადობის დონე.

ამდენად, ნაადრევი ქორწინება მნიშვნელოვნად ამცირებს შობადობას. ასეთი ქორწინება ზოგჯერ ქალის უნაყოფობის,

შთამომავლობის წარმოშობის უნარობის მიზეზიც ხდება, რაც ოჯახისათვის უდიდესი ტრაგედიაა. ამასთან, შობადობის შემცირება მოსახლეობის კლებასაც იწვევს. ნაადრევი ქორწინება, განსაკუთრებით 1991 წლიდან, როდესაც საქორწინო ასაკი 18-დან 16 წლამდე შემცირდა, მნიშვნელოვნად გაიზარდა, რაც მხოლოდ და მხოლოდ უარყოფითად შეიძლება შეფასდეს. საგრძნობლად გადიდდა ახალგაზრდა დელების რიცხვი. თუ 1989 წელს 16 წლამდე ასაკის 47 ქალმა გააჩინა ბავშვი, 1994 წელს უკვე ამ ასაკში 528 ქალს შეეძინა შვილი. 16 წლის ასაკის ქალებში ეს მაჩვენებელი, შესაბამისად 520-სა და 1281-ს უდრიდა. შემდეგ წლებში ეს მაჩვენებელი, საქორწინო ასაკის ისევ 18 წლამდე გადიდების შედეგად, მართალია, შემცირდა, მაგრამ მაინც მაღალი დარჩა. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ნაადრევი ქორწინების შედეგად მცირდება შობადობა, იზრდება ქალის უნაყოფოება, დედათა მოკვდაობა, პათოლოგიური მშობიარობა, დაბადებულთა პათოლოგიური შემთხვევები და სხვ., უდაოა, ნაადრევ ასაკში დაქორწინება და შვილის გაჩენა აუარესებს ქვეყანაში ისედაც მძიმე დემოგრაფიულ ვითარებას.

მეტად ყურადღასაღებია ის გარემოება, რომ დედის ასაკის ზრდასთან ერთად იზრდება ნაადრევი დაბერების სინდრომით დაავადებულ ბავშვთა დაბადების სიხშირე.

ადამიანის ჯანმრთელობაზე, მუცლადმყოფი ნაყოფის ზრდა-განვითარებაზე, ახალშობილთა მოკვდაობაზე უარყოფით გავლენას ახდენს მავნე ჩვევები, კერძოდ, თამბაქოს, ალკოჰოლისა და ნარკოტიკების მოხმარება. სამწუხაროდ, უკანასკნელ წლებში არაჯანსაღი ჩვევები სულ უფრო ფართოდ იკიდებს ფეხს ჩვენს მოსახლეობაში, რაც განაპირობა მძიმე პოლიტიკურმა და სოციალურ-ეკონომიკურმა ვითარებამ, უხარისხო ალკოჰოლური სასმელების დაბალ ფასებში გასაღებად, ფიზიკური არსებობისათვის ყოველდღიურმა ფიჭრმა, უცხო, იაფფასიანი სულიერი კულტურის მოძალებამ, უმიჯობამ და ახალგაზრდების ტოტალურმა უმუშევრობამ.

ტრადიციების გავლენით საქართველოში ალკოჰოლურ სასმელებს ყოველთვის ზომიერად მოიხმარდნენ. ჯერ კიდევ მე-10 საუკუნეში ეპისკოპოსმა იოანე ბოლნელმა დაწერა ქადაგება „ღვინის მსმელთა და მომთვრალეთათვის“, სადაც ყურადღებას იპყრობს მისი მამხილებელი ტონი მთვრალი კაცის შესახებ. აკაკი წერეთელი კი, თავის ავტობიოგრაფიულ ნაწარმოებში „ჩემი თავგადასავალი“, იგონებს: „სუფრაზე ღვინოს არავის არ აძლავდნენ, მხოლოდ მერაქიფეებს ეჭირათ ხელში ღვინით სავსე ღოჭები და, დაიცლებოდა თუ არა ვისიმე ჭიქა, მაშინვე აავსებდნენ... იმდენსა სვამდნენ, რამდენიც უნდოდათ“¹.

ალკოჰოლიანი სასმელების მოხმარება უაღრესად მავნე გავლენას ახდენს ორსულობის პერიოდში ნაყოფის განვითარებაზე და შთამომავლობაზე — ნაყოფში იზრდება თანდაყოლილი დეფექტების განვითარების ალბათობა, ხშირად გონებრივად ჩამორჩენილი და ფიზიკური ანომალიების მქონე ბავშვები იბადებიან. მეცნიერულად დამტკიცებულია, რომ ლოთს ბავშვი ნაკლებად უჩნდება, ანდა უმეტეს წილად არასრულყოფილი-ფიზიკურად და სულიერად ავადმყოფი ბავშვი ებადება. ამერიკის შეერთებულ შტატებში ჩატარებული გამოკვლევის მიხედვით, ავადმყოფ ბავშვთა (ზედმეტი თითები ხელებზე, დამახინჯებული ყურები, თანდაყოლილი გულის მანკი, სუსტი გონება და სხვ.) მხოლოდ ორი პროცენტის დედები სრულებით არ სვამდნენ ალკოჰოლიან სასმელებს ან მცირე რაოდენობით მოიხმარდნენ მას. ასეთ ბავშვთა 74 პროცენტის დედები კი ალკოჰოლს ზომაზე მეტად ეტანებოდნენ. დემოგრაფმა ნ.ჭანტურიამ შეისწავლა ალკოჰოლის, თამბაქოსა და ნარკოტიკების გავლენა მოსახლეობის ჯანმრთელობასა და მუცლადმყოფი ნაყოფის განვითარებაზე და მეტად სავალალო შედეგები მიიღო. მისი გამოკვლევით, ოთხ ახალშობილს ფეხზე მუქქეს თითი ან თითები შეხორცებული ჰქონდა და ოთხივეს დედა ორსულობის პერიოდში მოიხმარდა ალკოჰოლს. გამოკვლევამ დაადასტურა

¹ ა. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული. ტ. VII, თბ., 1958, გვ. 23.

კავშირი ალკოჰოლის მიღებასა და ახალშობილის სხვა თანდაყოლილ ანომალიებს შორის. ამავე გამოკვლევით, გამოკითხულ რესპოდენტთა 25.0 პროცენტი ორსულობის პერიოდში ეწეოდა სიგარეტს, რაც გავლენას ახდენს ახალშობილებში სხვადასხვა პათოლოგიის ჩამოყალიბებაზე. აღმოჩნდა, რომ დედების 24.2 პროცენტი, რომელთა შვილებს დაბადებისას რაიმე პათოლოგია აღმოაჩნდათ, ეწეოდა სიგარეტს, ხოლო რომელთა შვილებს არ აღმოაჩნდათ დაბადებისას რაიმე პათოლოგია, სიგარეტს ეწეოდა დედების მხოლოდ 9.9 პროცენტი. ¹ ამრიგად, თამბაქოს წვეა არა მარტო ქალების ჯანმრთელობაზე ახდენს გავლენას, არამედ მუცლადმყოფი ნაყოფის ზრდაგანვითარებაზე. ორსულობის პერიოდში თამბაქოს მოხმარება იწვევს ნაადრევ შობიარობას, იბადება მცირე წონის ბავშვები, იზრდება მეძკვიდრული გენეტიკური პათოლოგიების რისკი და სხვ.

ალკოჰოლსა და თამბაქოს მოხმარებასთან ერთად, ადამიანის ორგანიზმზე განსაკუთრებით დამანგრეველ გავლენას ახდენს ნარკოტიკული ნივთიერებების მიღება. ნარკოტიკების ხშირად მოხმარების შედეგად ადამიანი სულიერად კვდება, მისთვის უცხო ხდება ადამიანური ფასეულობები და იგი თანდათან ეშვება აზროვნების დაქვეითების, ფსიქიკური აშლილობის, თვითკონტროლის დაკარგვის უძირო ჭაობში. ნარკომანი საზოგადოებისათვის სახიფათოა – იგი ცდილობს სხვაც ჩაითროს ამ ჭაობში და უმძიმესი დანაშაულიც შეუძლია ჩაიდინოს ნარკოტიკის შესაძენი თანხისათვის. საზოგადოებისათვის მეტად სახიფათოა ისიც, რომ ნარკომანები შიდსის და C ჰეპატიტის გავრცელების ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა. საკმარისია აღინიშნოს, რომ ქვეყანაში ოფიციალური მონაცემებით აივ-ინფიცირებულთა და შიდსით დაავადებულთა 72.8 პროცენტი ნარკომანია.

დემოგრაფიული თვალსაზრისით, ზემოთ აღნიშნული ფაქტორების გარდა, ნარკოტიკების მოხმარება იმ მხრივაც არის მეტად სახიფათო, რომ იგი შეიძლება უშვილობის მიზეზიც

გახდეს, შეაფერხოს ნაყოფის განვითარება და გამოიწვიოს სხვადასხვა ანომალიები ახალშობილებში.

მოსახლეობის ჯანმრთელობასა და დემოგრაფიულ პროცესებზე საგრძნობ უარყოფით გავლენას ახდენს სქესობრივი გზით გადამდები დაავადებები. ერთ-ერთი გამოკვლევით რესპოდენტთა 15.8 პროცენტს გადატანილი ჰქონდა სქესობრივი ცხოვრების გზით გადამდები ინფექციური დაავადებები. დადგინდა ამ დაავადებებსა და ახალშობილთა პათოლოგიას შორის მაღალი კავშირი¹.

ამ საკითხთან დაკავშირებით ისიც უდაოდ აღსანიშნავია, რომ ისინი, ვინც ალკოჰოლს მოიხმარენ, თამბაქოს წვევსაც უფრო მეტად ეტანებიან. სპირტიანი სასმელებისა და თამბაქოს ერთად მოხმარება გამანადგურებელ გავლენას ახდენს ორგანიზმზე – ავადდება გულსისხლძარღვთა სისტემა, ღვიძლი, სუნთქვისა და საჭმლისმომწელებელი ორგანოები. ეს მავნე ჩვევები მკვეთრად გამოხატულია „ძლიერ სქესში“, რაც ამოკლებს მამაკაცთა სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობას².

არაჯანსაღი ცხოვრების წესი, მავნე ჩვევები იწვევენ მუცლადმოყოფი ნაყოფის განვითარების შეფერხებას და მცირე წონის ბავშვი იბადება. ცნობილია, რომ დროული ახალშობილი ვაჟის წონაა 2500-4000 გრამი, გოგონების წონა შეიძლება 100-200 გრამით ნაკლები იყოს. რაც უფრო ცილდება ახალშობილის წონა ნორმალური წონის ქვედა ან ზედა ზღვარს, მით უფრო მეტი და მწვავე პრობლემები იჩენს თავს ახალშობილის ჯანმრთელობის თვალსაზრისით.

ახალშობილთა წონა მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული, რომელთაგან თავისი მნიშვნელობით შეიძლება გამოვყოთ ცხოვრების წესი, მშობლების ინდივიდუალური თავისებურებები, მათი ჯანმრთელობის მდგომარეობა, დედის ასაკი ბავ-

¹ ნ. ჭანტურია. ცხოვრების წესის გავლენა დემოგრაფიულ პროცესებზე. ავტორეფერატი. თბ., 2006, გვ. 20.

² იქვე, გვ. 21.

შვის გაჩენისას, მისი საყოფაცხოვრებო პირობები, ნერვული სისტემა, პროფესია, ფიზიკური დატვირთვა, განსაკუთრებით ორსულობის უკანასკნელ პერიოდში, გადატანილი დაავადებები, რაციონალური კვება და სხვ.

ურთულესი დემოგრაფიული ვითარების პირობებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რაც შეიძლება მაქსიმალურად შევამციროთ აღნიშნული ფაქტორების უარყოფითი გავლენა ახალშობილთა წონაზე, რათა თავიდან ავიცილოთ ამ მიზეზებით გამოწვეული ბავშვთა ავადმყოფობა და მოკვდაობა და შევძლოთ ფიზიკურად და სულიერად ჯანსაღი თაობის აღზრდა. ეს განსაკუთრებით საგულისხმოა, რადგან ზოგიერთი დაავადება ახალგაზრდობის ასაკში, პიროვნების სოციალიზაციის პროცესში იჩენს თავს. ამიტომ მშობლების მიერ ჯანსაღი ცხოვრების წესის დაცვას უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება უარყოფითი გენეტიკური „ტვირთის“ გავრცელების, მაგალითად, სხვადასხვა ფსიქიკური დაავადებების მქონე პირთა შესამცირებლად. ეს კი მეტად არსებითია ჩვენი ქვეყნისათვის, სადაც უაღრესად მძიმე ეკონომიკური პირობებია, არსებობის სახსარი ყოველდღიური საზრუნავია და მეტად ძნელად მოსაპოვებელი, დარღვეულია ტერიტორიული მთლიანობა. ყოველივე ამის შედეგად მოსახლეობაში საგრძნობლად მატულობს ფსიქოემოციური სტრესები. ასეთ მდგომარეობაში მყოფი მშობლების მიერ დაბადებული ბავშვები სხვადასხვა მძიმე ფორმის ფსიქიკური აშლილობის მატარებელ შთამომავლობას წარმოშობს. როგორც გამოკვლევები გვიჩვენებს, ავადმყოფი ბავშვების მშობელთა დიდი ნაწილი თავად იტანჯება ფსიქიკური დაავადებებისაგან.

მდგომარეობას კიდევ უფრო მეტად ართულებს ის, რომ ვერ ხერხდება ორსული ქალებისა და ჩვილი ბავშვების რაციონალური კვება, მათთვის საჭირო მიკროელემენტებითა და ვიტამინებით უზრუნველყოფა. ყოველივე ეს მეტად უარყოფითად მოქმედებს დედათა და ბავშვთა ჯანმრთელობაზე. დაბალია ახალშობილთა წონა, რის გამოც, ზოგიერთ შემთხვევა-

ში, შეუძლებელი ხდება ბავშვის გადარჩენა. მაგრამ ეს ერთადერთი უარყოფითი ფაქტორი როდია. ქვეყანაში შექმნილი რთული პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა, გარდამავალი პერიოდისათვის დამახასიათებელი ფსიქიური სტრესები, პიროვნების სოციალური გაურკვევლობა, ქალებისა და ახალშობილთა ავადობის თანამედროვე ტენდენციებთან ერთად, როგორც აღნიშნავენ, განაპირობებს ჩაკეტილ ციკლს – ავადმყოფი ნაყოფი – ავადმყოფი ბავშვი – ავადმყოფი მოზარდი – ავადმყოფი მშობლები. ციკლის ხანგრძლივობა 20-25 წელს უდრის. ყოველი ახალი ციკლის დაწყებასთან ერთად იზრდება ახალშობილის პათოლოგიური შემთხვევების რაოდენობა. საკმარისია აღინიშნოს, რომ 2006 წელს საქართველოში სამშობიარო სახლებში ცოცხლად დაბადებულთაგან 5002 ბავშვი ანუ ყოველი მეცხრე ავადმყოფი დაიბადა ან ავად გახდა. მათ შორის, 4645 შემთხვევა პერინატალურ პერიოდში წარმოქმნილი მდგომარეობებისა და 318 შემთხვევა თანდაყოლილი ანომალიების გამო¹. ეს მაჩვენებლები განვითარებული ქვეყნების მონაცემებს ბევრად აღემატება.

ახალშობილთა წონაზე დიდ გავლენას ახდენს დედის ასაკი, განსაკუთრებით ადრეულ ასაკში მშობიარობა. ადრეულ ასაკში ქალის ორგანიზმში არ არის მზად ბავშვის დაბადებისათვის, ბავშვი მცირე წონის იბადება, რაც ხშირად მეტად მძიმე შედეგებით მთავრდება. არც ისე იშვიათად მშობიარობისას საფრთხე ექმნება ახალგაზრდა ქალის სიცოცხლეს, იზრდება უნაყოფობის შემთხვევები და ბავშვთა მოკვდაობა. სპეციალურ ლიტერატურაში სამართლიანად აღნიშნავენ იმის შესახებ, რომ ნაადრევ ქორწინების (18 წლამდე) აკრძალვამ არა მარტო უაღრესად შეამცირა ბავშვთა მოკვდაობა, არამედ შეუნარჩუნა ქალს დიდი ხნის მანძილზე მშობიარობის უნარი და ამდენად მთლიანობაში ხელი შეუწყო შობადობის გაზ-

¹ ჯანმრთელობის დაცვა. სტატისტიკური ცნობარი. თბ., 2007, გვ.46.

რდას¹. ერთი-ერთი გამოკვლევით, რომელიც ჩატარდა ლათინური ამერიკის, ამერიკის შეერთებული შტატებისა და კანადის 13 რეგიონში, სამი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი გამოვლინდა, რომელიც განსაზღვრავს ერთ წლამდე ასაკში ბავშვთა მოკვდაობის მიზეზებს: დედის ასაკი, მშობიარობის რაოდენობა და დაბადებისას ბავშვთა წონა.

ნაადრევ ასაკში ორსულობისა და მშობიარობის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ამ ასაკში მაღალია გართულებული ორსულობის, მშობიარობისა და პერინატალური პათოლოგიის შემთხვევები. ხშირად, 16-17 წლის გოგონების მენჯი აღწევს ისეთ ზომებს, როდესაც შესაძლებელია საშუალო ზომის ნაყოფის დაბადება, მაგრამ მთავარი ეს როდია. ორსულობა და მშობიარობა, არც ისე იშვიათად, მნიშვნელოვან ძვრებსა და ცვლილებებს იწვევს ფიზიკური და ფსიქიკური განვითარების მხრივ და ასეთ დროს, მენჯის დამაკმაყოფილებელი სიდიდის შემთხვევაშიც კი, ჯანმრთელობის საფასურად, არ უნდა დავუშვათ 14-16 წლის გოგონების ორსულობა და მშობიარობა. საქართველოში კი 2006 წელს 15 წლის ასაკამდე 25 გოგონამ იმშობიარა, მათგან ერთს მეორე შვილი შეეძინა; 15 წლის ასაკში ბავშვი ეყოლა 112 გოგონას, აქედან სამს მეორე შვილი; 16 წლის ასაკში ბავშვი შეეძინა 49 გოგონას, მათგან 29-ს მეორე, ხოლო ერთს მესამე შვილი გაუჩნდა; 17 წლის ასაკში უკვე ბავშვი შეეძინა 1091 გოგონას და მათგან 111 მეორე, ხოლო ხუთი მესამე შვილი იყო².

ახალგაზრდა დედების მიერ დაბადებულ ბავშვთა უმრავლესობა ჯანმრთელობის მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება. მათი რაოდენობა სიცოცხლის პირველ წელს 87.5 პროცენტს შეადგენს. მეორე წელს – 84.3 პროცენტს, ხოლო მესამე წელს – 80.8 პროცენტს. ნაადრევი ქორწინების შედეგად და-

¹ Что такое демография. М., 1985, с.99.

² საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემები.

ბადებულ ბავშვებში პათოლოგიური მოვლენები ზოგჯერ მთელი ძალით პიროვნების ჩამოყალიბების პროცესში იჩენს თავს. ეს მით უფრო საგულისხმოა, რომ 80-იან წლებში მსოფლიოში დამთავრდა აქსელერაციის პროცესი, ე.ი. ბავშვობისა და ახალგაზრდობის დაჩქარებული ფიზიკური განვითარება, რაც 60-70-იან წლებში დაიწყო. ახლა სულ უფრო მეტად ლაპარაკობენ „საუკუნის ახალ გამოცანაზე“. თანამედროვე ახალგაზრდებში ფართოდ გავრცელდა ინფანტილიზმი, რაც ძირითადად ახალგაზრდის სოციალურ, ზნეობრივ და მოქალაქეობრივ განუვითარებლობაში ვლინდება.

ახალშობილთა წონის და საერთოდ ჯანსაღი თაობის აღზრდის თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა აქვს ბავშვების დაბადებათა შორის ოპტიმალური ინტერვალის დაცვას. სპეციალური გამოკვლევების საფუძველზე ასეთ ინტერვალად მიჩნეულია ორი წელი. ნაადრევ ასაკში ქორწინებისას ნაკლებად იცავენ დაბადებათა შორის ორწლიან ინტერვალს, რის გამოც, სხვა უარყოფით მოვლენებთან ერთად, აღვილი აქვს მცირეწონიანი ბავშვების დაბადებას. დაბადებათა შორის ორი წლის ინტერვალის დაცვა უზრუნველყოფს როგორც დედის ფიზიოლოგიური შესაძლებლობების სრულ აღდგენას, ისე ნაყოფისა და ახალშობილის ნორმალურ განვითარებას. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ ერთ წელზე ნაკლები ინტერვალით დაბადებული ბავშვების მოკვდაობის მაჩვენებელი ორჯერ აღემატება ორი და მეტი წლის ინტერვალით დაბადებული ბავშვების შესაბამის მონაცემს.

ჩვენ 2003 წელს ახალშობილთა წონის დამოკიდებულება დედის ასაკთან, ახალშობილთა მოკვდაობასა და მკვდრადშობადობასთან მიმართებაში შევისწავლეთ კ. ჩაჩავას სახელობის თბილისის მეანობა-გინეკოლოგიის სამეცნიერო კვლევით ინსტიტუტში. ამ წელს იქ ცოცხლადდაბადებულთა რაოდენობა 4152 ბავშვს უდრიდა. აქედან ფიზიოლოგიური შობადობა იყო 3212, ზოლო პათოლოგიური — 940. მკვდრადშობილთა რიცხვმა 166 ბავშვი შეადგინა, ზოლო 0-6 დღის

ასაკში 44 ახალშობილი გარდაიცვალა. აღსანიშნავია, რომ 0-6 დღის ასაკში გარდაცვლილთა 38.7 პროცენტი 500-დან 1000 გრამამდე წონისა იყო.

გამოკვლევით დადგინდა, რომ ახალშობილის წონა დაბადების მომენტში მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია დედის ასაკზე, განსაკუთრებით პათოლოგიური მშობიარობის დროს. კერძოდ, ნაადრევ ასაკში მშობიარობისას (18 წლამდე) 500-დან 1000 გრამამდე წონის ახალშობილს ბაღებს დედების 7.9 პროცენტი, მაშინ როდესაც ეს მაჩვენებელი 18-24 წლის ასაკის დედებისათვის მხოლოდ 1.7 პროცენტს უდრის ანუ 6.2 პროცენტული პუნქტით ნაკლებს. თავის მხრივ, ახალშობილთა მცირე წონა გავლენას ახდენს პერინატალურ პერიოდში ბავშვთა მოკვდაობის დონეზე. გამოკვლევის მიხედვით ადრეულ ნეონატალურ პერიოდში გარდაცვლილ ახალშობილთა საშუალო წონა მხოლოდ 1259 გრამს უდრიდა, ხოლო მკვდრადშობილებისა – 938 გრამს. ძირითადად აღნიშნული მიზეზის გამო ქვეყნის სამშობიარო სახლებში 2003 წელს სიცოცხლის პირველ 6 დღეში 500-დან 1000 გრამამდე წონის ყოველ 1000 დაბადებულზე 450 ახალშობილი გარდაიცვალა, ხოლო 2500-დან 4000 გრამამდე წონის ყოველ 1000 დაბადებულზე – მხოლოდ ერთი ახალშობილი. ამასთან, მცირე წონის ახალშობილები ხშირად ავადმყოფები იბადებიან და ავად ხდებიან. საერთოდ კი ადრეულ ნეონატალურ პერიოდში ახალშობილთა მოკვდაობის დონეზე არსებით გავლენას ახდენს დაბადებისას მათი წონა.

ჯანსაღი ცხოვრების წესის ფორმირებისათვის უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს პირადი ჰიგიენის დაცვას, რომლის გარეშე შეუძლებელია შვეინარჩუნოთ ჯანმრთელობა საზოგადოებრივი ჰიგიენის მაღალი დონის პირობებშიც კი. ეს საკითხი კიდევ უფრო აქტუალურია იმის გამოც, რომ ერთი ადამიანის მიერ პირადი ჰიგიენის დაუცველობა სხვა ადამიანების ჯანმრთელობის გაუარესების მიზეზი ხდება. ასეთ შემთხვევაში, შეიძლება, მასობრივად გავრცელდეს გრიპი, დი-

ზენტერია, ტუბერკულოზი და სხვა დაავადებები. ამრიგად, პირადი ჰიგიენის წესების დაცვა სოციალურ მნიშვნელობას იძენს.

სამწუხაროდ, ჩვენი მოსახლეობა ნაკლებად ზრუნავს საკუთარ ჯანმრთელობაზე. ჩვენი გამოკვლევის მიხედვით, მიუხედავად იმისა, რომ გამოკითხულ ქალთა მხოლოდ 37 პროცენტი თვლის თავს ჯანმრთელად, პროფილაქტიკის მიზნით ექიმს საერთოდ არ მიმართავს ქალთა 68 პროცენტი, ხოლო 21 პროცენტი წელიწადში ამ მიზნით ექიმს მხოლოდ ერთხელ აკითხავს. კიდევ უფრო დამაფიქრებელია ის გარემოება, რომ ავადმყოფობის შემთხვევაში მხოლოდ 39 პროცენტი მიმართავს ექიმს ჯანმრთელობის გაუარესების შემჩნევისთანავე, 29 პროცენტი კი – ჯანმრთელობის საგრძნობლად გაუარესების, 13 პროცენტი კი – ჯანმრთელობის იმდენად გაუარესების შემთხვევაში, როდესაც საფრთხე ექმნება მის სიცოცხლეს, ხოლო 19 პროცენტი ავადმყოფობის შემთხვევაში თვითმკურნალობას ეწევა. მართალია, ყოველივე ამას მძიმე ეკონომიკური პირობებიც განაპირობებს, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ დაბალია მოსახლეობის სამედიცინო განათლების დონე, გაუცნობიერებელი – თვითშენახვითი ქცევა.

ჯანსაღი ცხოვრების წესი, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს მკნე ჩვევებზე – ალკოჰოლიანი სასმელების ზედმეტად მიღებაზე, ნარკოტიკებისა და თამბაქოს მოხმარებაზე უარის თქმას. ეს მეტად არსებითია, რადგან ჩვენს ქვეყანაში და საერთოდ პოსტსაბჭოთა სივრცეში გაიზარდა ვენერიული დაავადებების, თამბაქოს, ალკოჰოლისა და ნარკოტიკების მოხმარება.

უკანასკნელ წლებში დიდი საშიშროება იქმნება თვითმყოფადი ეროვნული კულტურის შევიწროების ხარჯზე ფსევდოკულტურების ადვილად მიღებისათვის, რაც ძირითადად ინფორმაციის მასობრივი საშუალებებისა და, უპირველეს ყოვლისა, ტელევიზიის საშუალებით ხორციელდება. სწორედ ამის შესახებ მიგვითითებს უწმინდესი და უნეტარესი, სრუ-

ლიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II საშობაო და სააღდგომო ეპისტოლეებში. 2007 წლის საშობაო ეპისტოლეში ერის მოძღვარი აღნიშნავდა: „მასმედიის საშუალებებით (სერიალებით, მდარე პროდუქციით) ხდება ზემოქმედება ჩვენი საზოგადოების, განსაკუთრებით კი მომავალი თაობის ცნობიერებაზე, რათა მათში დაინერგოს არაეროვნული, არაქრისტიანული მსოფლმხედველობა, რაც შედეგად გამოიწვევს ჩვენი ეთნოფსიქიკის შეცვლას და ერთიანი ქართველი ერის დაშლასა და გადაგვარებას.

უნდა გავაცნობიეროთ, რომ შეტევა ზორციელდება თითოეული ადამიანის აზროვნებაზე, ამიტომაცაა ყოველი ჩვენთაგანის გული და გონება ამ ბრძოლის ასპარეზი. ესა თუ ის პიროვნება ან რჩება ქართველად, ან თავისი შინაგანი სისუსტისა და მიმბაძველობის გამო, იცვლის ღირებულებათა სისტემას.

ეს ისეთივე მნიშვნელობის ომია, როგორც ჩვენ მამა-პაპათ გამოუვლიათ“¹. ამრიგად, მართალია, საგრძნობლად გაუარესდა დემოგრაფიული მაჩვენებლები, მნიშვნელოვნად შემცირდა საქართველოს მოსახლეობის რაოდენობა და ქვეყანაში უმძიმესი დემოგრაფიული ვითარებაა, მაგრამ ქართველი ერის გადაგვარების, მისი ეროვნული ნიშან-თვისებების მატარებელი გენოფონდის შეცვლისათვის არანაკლებ საშიშია ქართული ცნობიერების წაშლა, ქართული სულიერების გენოციდი, ქართული ცხოვრების წესზე უარის თქმა. იქნება იმის საშიშროება, რომ ქართველი ქართველად დარჩეს.

მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი ექცევა ჭეშმარიტი ხელოვნებისაგან დაცლილი, ე.წ. მასობრივი, კონვეიერული კულტურის გავლენის ქვეშ. ეს კულტურა ნაყოფიერ ნიადაგს განსაკუთრებით ახალგაზრდებში პოულობს. იგი მეტასტაზით აღწევს მათ შეგნებაში, მთლიანად იპყრობს ცნობიერებას და განსაზღვრავს მათი ქცევისა და მოქმედების ხასიათს. ამასთანავე, ეს ყველაფერი ისე, თავისთავად, კი არ არსებობს ცნობიე-

¹ საპატრიარქოს უწყებანი, №1, 2007, გვ. 3.

რებაში, არამედ ზღვა მათი რეალიზაცია ქმედებებში, ადამიანურ ურთიერთობებში, ზნეობრივი კრიტერიუმების გადაფასებაში. ამრიგად ინერგება არაჯანსაღი ცხოვრების წესი. გარკვეულწილად ამის გამოხატულებაა ის მკვლევარები, ძარცვა-ჩაღობა, ნარკომანია, ოჯახის შექმნისადმი ზერელე დამოკიდებულება და სხვა მასობრივი კულტურის თანამდევნი ატრიბუტები, რასაც ადგილი ჰქონდა ჩვენს ცხოვრებაში და რისთვისაც ჯერ კიდევ თავი ვერ დაგვიღწევია. ყველაფერი ეს დამღუპველ გავლენას ახდენს ერის ხასიათზე, ნიშან-თვისებებზე, მის გენოფონდზე და, რაც მთავარია, მოსახლეობის გამრავლებაზე.

თავისთავად მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები უდიდეს როლს ასრულებენ საზოგადოების ცხოვრებაში, მის განვითარებაში, დემოკრატიული პრინციპების დამკვიდრებასა და ჯანსაღი საზოგადოებრივი აზრის შექმნაში. ცხადია, კომუნიკაციის თვალსაზრისით დღეს განსაკუთრებულად მომგებიანი სახეობაა ტელევიზია, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ცალკეულ შემთხვევებში ტელევიზია და საერთოდ მასმედია უნდა განთავისუფლდეს ვისიმე თავსმოხვეული იდეოლოგიური და პოლიტიკური შეკვეთებისაგან.

ახალგაზრდობის აღზრდისათვის არანაკლებ საშიშროებას წარმოადგენს მოძალადე, უშინაარსო და დამაჩლუნგებელი რეკლამები, რომლებიც თავისებური სტერეოტიპების ჩამოყალიბებას უწყობენ ხელს. ისინი საძიებელს აღარ უტოვებენ ახალგაზრდობას და მისაბამად მზამზარეულ, დაღვჯილ, ყოველგვარი სულიერებისაგან დაცლილ პიროვნებას სთავაზობენ. ყოველივე ეს იმაზე მიუთითებს, რომ ამ სფეროშიც ბევრი რამაა გასაკეთებელი ცხოვრების ჯანსაღი წესის დასამკვიდრებლად.

დასასრულს, კიდევ ერთხელ გვინდა ავლნიშნოთ, რომ დემოგრაფიული განვითარების სფეროში დასახულ ღონისძიებათა სისტემაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ჯანსაღი ცხოვრების წესის დამკვიდრებას, რომელიც არ მოითხოვს დიდ ფინანსურ რესურსებს, მაგრამ სამაგიეროდ მისი შედეგები განუზომელია.

რას ფიქრობენ ახალგაზრდები ოჯახის შექმნასა და ბავშვების ყოლაზე

„ნარკომანია ჩვენი დიდი ტკივილია, რომელიც ერის
სულიერ და ფიზიკურად გენოციდს იწვევს“

უნმინდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართვე-
ლოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II.

ახალგაზრდობა საზოგადოების დიდ ჯგუფს შეადგენს და მასზეა დამოკიდებული ჩვენი ეროვნული ორგანიზმის სი-
ჯანსაღე, ის თუ ჩვენი ერი როგორ გამრავლდება და როგო-
რი სულიერი და ეროვნულ-კულტურული ფასეულობების
მატარებელი იქნება. ამიტომ არ არის შემთხვევითი, რომ
ჩვენს მრავალსაუკუნოვან ლიტერატურულ და ისტორიულ
ძეგლებში, ზეპირსიტყვიერებაში მთავარი ყურადღება ეთმობა
ახალგაზრდების ეროვნული სულისკვეთებით აღზრდის, მათი
გამრავლების პრობლემებს. XI საუკუნის ცნობილი მოღვაწე
გიორგი მცირე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა „სწავლითა
სრულყვნას,, ხოლო წმინდა წიგნად მიჩნეულ „ქართლის
ცხოვრებას“, რომელიც შეიცავდა ქართველთა ცხოვრების მი-
მოხილვას, ახალგაზრდობა მაღალი მორალის მცნებებზე უნ-
და აღეზარდა¹.

ორიგინალურად იწყება მე-18 საუკუნის პირველი ნა-
ხევრის გამოჩენილი მოღვაწის ვახუშტი ბატონიშვილის ფუნ-
დამენტური ნაშრომი „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“:
„ყოველი ჟამი იგი წარწყმდეს, რომელიცა სწავლასა ზედა
არა სახმარ ვყოთ“. სახელოვანი წინაპარი მოუწოდებს ახალ-
გაზრდებს გამოიყენონ დრო ცოდნის შესაძენად, რადგან „არა
ჯერ არს, რათა უქმ ვჰყოთ ჟამი და განუტევოთ ჩვენგან, და

¹ ს.ყაუხჩიშვილი. ქართლის ცხოვრების მეორე ტომის შედგენილობა. იხ.
„ქართლის ცხოვრება,, ტ. II, თბ., 1959, გვ.055.

ღაგრჩეთ ურგებნი მის მიერ¹.

ეს სიტყვები ყველა ეპოქის ახალგაზრდობას მიესადაგება. უხსოვარი დროიდან, კაცობრიობის განვითარების მთელი ისტორიის განმავლობაში მოზარდი თაობის აღზრდა საზოგადოების ერთ-ერთი საჭირობოროტო პრობლემათაგანი იყო. უფროს თაობებს ყოველთვის აწუხებდათ თავიანთი შვილების ბედი, მათი მომავალი. მამები ზოგჯერ ეჭვის თვალთ უყურებენ შვილების საქმიანობას, აღელვებთ მათი თამამი იდეები და ზოგჯერ სრულიად ხელჩაქნეულებს აღარც სჯერათ, რომ „რაიმე გამოდნეს მათგან“.

ოთხი ათას წელსა და შესაძლოა მეტსაც ითვლის ერთი შუპერული თიხის ფირფიტაზე ჩაწერილი მამა-შვილის ამბავი, რომელიც ძნელია აუღელვებლად წაიკითხო. ამ უაღრესად ადამიანურ ზრახვათა და სურვილების ამსახველ დოკუმენტში მამა არიგებს შვილს: „ყური მიგდე! კაცი არა ხარ? ნუ დაეყუდები მოედანზე, ნუ იხეტიალებ ბაღებში... ხალხმრავალ მოედნებზე უსაქმოდ ხეტიალით გინდა მიაღწიო წარმატებას? აბა, თვალი გადაავლე წინა თაობებს. გირჩევ, სკოლაში იარო. ეს შენ სიკეთეს მოგიტანს... სხვები, შენოდენები, მუშაობენ, მშობლებს ეხმარებიან... მათ მოამრავლეს თავიანთი მამების მოსავალი, მოიმარაგეს ქერი და მატყლი. შენ კი, შენ კაცი ხარ მარტო მაშინ, სიჯიუტეზე რომ მიდგება საქმე...

დღედაღამ შენზე ფიქრი მტანჯავს, შენ კი მთელ დღეებს სიამოვნებათა ძიებაში ფლანგავ... გასუქდი, გასქელდი, ბეჭები გაგიგანიერდა, ღონიერი და მედიდური შეიქენი. მაგრამ მთელი შენი სანათესაო მოთმინებით ელის, როდის დაგატყდება თავს უბედურება, გაუხარდება კიდეც, ვინაიდან არ ინდობე, ადამიანი გამოსულიყავი“².

¹ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, იხ. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 1.

² სემუელ ნ. კრამერი. ისტორია იწყება შუპერიდან. თბ., 1988, გვ. 23-24.

უფროსი თაობა ხშირად მეტად მტკივნეულად განიცდის შეილების მათ მიერ გაკვალულ გზიდან გადახვევას და ამავე დროს, მეტწილად სამართლიანადაც, მოითხოვს მეტი პატივი სცენ მამების ნაამაგარსა და გაკეთებულს, მეტი გულისყურით მოეკიდონ წარსულს, ზედმიწევნით შეითვისონ დაგროვილი და აპრობირებული ცოდნა. ამ ასპექტში უფროსი თაობის ზრუნვა და დარიგება უმცროსი თაობისადმი საუკუნეების განმავლობაში უცვლელი რჩება, რადგან ადამიანი ყოველთვის მიზნად ისახავს სრულყოფილად გააგრძელოს სიცოცხლე თავის ნაშეიერში. სწორედ ამიტომ ჩვენთვის არ არის უცხო ერეკლე მეორის მღივნის იესე ბარათაშვილის მიერ შეილების დარიგების ამბავი, რომელიც ზემოთ მოტანილ შუშერულ მონათხრობს 45 საუკუნითაა დაცილებული, მაგრამ თითქმის მთლიანად მისი მსგავსია: „შვილნო, გაწყენ თავს და მოგახსენებ: ჩემის ცოდვით ასეთი ხომ არავინ გამოხვედით, რომ მეცნიერება მიგელოთ, მაგრამ ეს ხომ ბუნების წესია: იცოდეთ, სიტყვიერნი დავიბადენით და სიტყვიერს გონებაც უნდა ჰქონდეს...

წიგნი არ ისწავლეთ, წერა და გალობა. სოფელში დაგაყენეთ, არა ჰხანით, არ იმუშავეთ. ქალაქი გიყვარსო, სმა და ჭამა. სანამ ცოცხალ ვარ, ღმერთმან ინებოს, არ მოგაკლოთ, არც შემდგომად, მაგრამ ბოლო არა აქვს ამ თქვენ ცხოვრებას დაგლაზავების მეტი. სმას ეწყობით და ვენახს არ მუშაობთ... ხარჯი გიყვარსო, გუთანს არ ეწყობით, მუშაობას. ამის დასასრული სიგლაზაკეა... თუ ღმერთი გამოგაბრუნებსო, სასწაული იქნება“¹.

შეუძლებელია ამ ფრიად ადამიანური დოკუმენტის გულგრილად წაკითხვა. მასში უდიდესი განცდით გადმოცემულია თავისი მოდემისა და ჯილაგის მომავალი ცხოვრების ბედით შეწუხებული ქართველი კაცის გულისტკივილი. ეს

¹ ი. ბარათაშვილი. ცხოვრება-ანდერძი. იხ. ქართული პროზა, ტ. 5, თბ., 1983, გვ. 682.

დოკუმენტი უშუალოდ ეხმიანება დღევანდელობას, რამეთუ ამ ასპექტში უფროსი თაობის დამოუკიდებულება უმცროსი თაობისადმი მარადიული და უწყვეტი პროცესია.

ჩვენი ახალგაზრდობა ამჟამად ურთულეს ვითარებაში აღმოჩნდა. ასრულდა ქართველი კაცის საუკუნოვანი ოცნება – ერთიანი საქართველო თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის, თვითდამკვიდრების დიდ გზას დაადგა. მაგრამ ახალგაზრდების თვალწინ საფრთხე დაემუქრა მის მთლიანობას, საკუთარ მიწა-წყალზე შუა საუკუნეების ბარბაროსული მეთოდებით დაბოცეს ქართველები, ფეხქვეშ გათელეს მათი ადამიანური ღირსება, თავის ქვეყანაში ათიათასობით ქართველი იძულებული შეიქმნა თავშესაფარი ეძებნა. სისხლი დაიღვარა ძმათა შორის. ასეთ ქაოსსა და განუკითხაობაში მთელი ძალით იჩინა თავი დაფარულმა ეროვნულმა მანკიერებამ. ყოველივე ის, რაც ახალგაზრდობას მხოლოდ ისტორიის კუთვნილება ეგონა, ახლა, მეორე და მესამე ათასწლეულების მიჯნაზე გამეორდა. ამას კი ახალგაზრდობა არ მოელოდა და გაუჭირდა ამ მძიმე სიტუაციიდან გამოსავალი გზების პოვნა.

ვერ გაამართლა ახალი საზოგადოებრივი ცხოვრების აშენების – სოციალისტური წყობის მოდელმა. ეპოქის დიდი ექსპერიმენტი კრახით დასრულდა და მან თან გაიყოლა თაობათა დიდი ტკივილები და განცდები. ძველთან გამოთხოვება არც ისე იოლი აღმოჩნდა, როგორც ეს ერთი შეხედვით თავიდან ჩანდა. უფროსი თაობა, რომელსაც უნდა დაერიგებინა ახალგაზრდობა და მისთვის სწორი გზა ეჩვენებინა, ამ მეტად სწრაფად ცვალებად ვითარებაში, ყოველთვის სწორად როდი აფასებდა საზოგადოებაში მიმდინარე მოვლენებსა და პროცესებს. ე.ი. უფროს თაობას ზოგჯერ თვითონვე გაუჭირდა იმ სიტუაციებში გარკვევა, რაშიდაც უნდა გაერკვია ახალგაზრდობა.

მაგრამ აღნიშნული ერთადერთი უბედურება როდია. მოიშალა ქვეყნის ეკონომიკა, ინფლაციისა და ფასების არნახულმა ზრდამ ყოველგვარი რეალური საფუძველი გამოაცა-

ლა ახალგაზრდების ელემენტარულ სურვილებსა და ზრახვებს, თუნდაც ქართულ ტრადიციასთან მიმართებაში. ახალგაზრდებმა მასობრივად თავი შეიკავეს ოჯახის შექმნისა და ბავშვის ყოლისაგან უკეთესი მერმისის, ცხოვრების უკეთესი პირობების მოლოდინში. თუ 1989 წელს 15 წლისა და უფროსი ასაკის მთელ მოსახლეობაში არასოდეს ყოფილა დაქორწინებული ყველაზე ფერტილური, 20-29 წლის ასაკის ახალგაზრდების 40.5 პროცენტი, 2002 წელს ეს მაჩვენებელი უკვე 52.2 პროცენტს უდრიდა¹.

ახალგაზრდებისათვის თანდათანობით უცხო ხდება ქართული ოჯახის ეროვნული ტრადიციები, ბავშვთა ყოლისა და ეროვნულ ნიადაგზე აღზრდის ფასეულობა. ფიზიკურად, მორალურად და ფსიქიკურად ჯანსაღი თაობის აღზრდაში, მისი ინტელექტის ფორმირებასა და ეროვნული ნიშან-თვისებების მატარებელ პიროვნებად ჩამოყალიბებაში ინფორმაციის მასობრივ საშუალებებს და, უპირველეს ყოვლისა, ტელევიზიას დიდი როლი აკისრია. ამიტომ, შემთხვევითი არ არის, რომ ჩვენი საზოგადოება ასე გაზრდილ მოთხოვნებს უყენებს სატელევიზიო გადაცემებს. მატერიალური კეთილდღეობის საბაზით დაუშვებელია ეთერში გადიოდეს ყოვლად უხამსი გადაცემები, რომელიც ახალგაზრდების სულიერ დეგრადაციას, სულიერ გენოციდს იწვევს. ამასთან, მასმედია, უპირველესად ტელევიზია, უცერემონიოდ იჭრება ადამიანთა პირად და ინტიმურ ცხოვრებაში. სამაგიეროდ, ნაკლებად გვხვდება გადაცემები სახელმწიფოებრივ პრობლემებზე. სწორედ ასეთი პრობლემების განხილვა უნდა ხდებოდეს საჯაროდ. ჯერ კიდევ ნიკო ნიკოლაძე აღნიშნავდა: „ყველასათვის მნიშვნელოვანია... საზოგადოებრივი საქმეები, ჩვენში წყდებოდეს წინასწარ და ყველას მიერ საჯაროდ განხილვის შემდეგ პრესის ფურცლებზე, რათა საზოგადოებამ იცოდეს... რატომ გამოაქვს

¹ საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყოველთაო აღწერის შედეგები. ტ. I, თბ., 2003, გვ.135.

მას ესა თუ ის გადაწყვეტილება და არა სხვა რომელიმე¹. ეს მით უფრო საჭიროა, რომ სატელევიზიო გადაცემებში აშკარად იგრძნობა სახელმწიფოებრივი აზროვნების დაბალი დონე, სანაცვლოდ ჭარბობს უკბილო და უხამსი იუმორი, ალვირაჩსნილი სექსის პროპაგანდა და სხვ.

ადამიანის ყოველმხრივი, ჰარმონიული განვითარება მხოლოდ და მხოლოდ თავისუფალ დროშია შესაძლებელი. თავისუფალი დროის უდიდესი ნაწილი კი სატელევიზიო გადაცემებს ეთმობა და ნათელი ხდება თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ხარისხიან და შინაარსიან ტელეგადაცემათა მომზადებასა და ჩვენებას. გამოკვლევებით ახალგაზრდები დღეში საშუალოდ (შაბათ-კვირის ჩათვლით) სატელევიზიო გადაცემებს 5 საათზე მეტ დროს უთმობენ. ტელევიზიის ეკრანიდან კი დაუსრულებლად იღვრება მოძალებული სექსისა და დამახინჯებული სქესობრივი ურთიერთობების, გაუთავებელი ზოცვა-ჟღერის ამსახველი კადრები, უადრესად პრიმიტიული შოუები. ყოველივე ეს არა მარტო ოჯახის კრიზისს იწვევს და, მაშასადამე, ამცირებს შობადობას, არამედ იწვევს ჩვენი გენოფონდის ცვლილებას, რაც არანაკლებ საშიშია დემოგრაფიული თვალსაზრისით. ამან შეიძლება ახალგაზრდობა მიიყვანოს სიცარიელემდე, პრიმიტიულ აზროვნებამდე, იმ მდგომარეობამდე, როცა ინგრევა და მახინჯდება ახალგაზრდის ფსიქიკა, როცა მას აღარ აინტერესებს ეროვნული ღირებულებები, ოჯახი და ხდება რაღაც ამღვრეული სულიერების მატარებელი, ზნეობრივად გაღარიბებულ სამყაროში მცხოვრები პიროვნება, ყოველგვარი ადამიანური ფასეულობებისაგან დაცლილი კოსმოპოლიტი.

ამ პრობლემების არსებობას ნათლად გვიჩვენებს ახალგაზრდობის პრობლემებზე ჩვენს მიერ სხვადასხვა დროს (1975, 2003 და 2007 წლებში) ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგები. ამ გამოკვლევების მიხედვით

¹ ნ. ნიკოლაძე. თხზულებანი, ტ. VII, თბ., 1985, გვ.365.

ახალგაზრდებს ოჯახში იდეალურად და სასურველად თანდათანობით ბავშვების სულ უფრო მცირე რაოდენობა მიაჩნიათ.

გავეცნოთ თბილისის უმაღლეს სასწავლებლებსა და საშუალო სკოლების დამამთავრებელი კლასების მოსწავლეებთან 2003 წელს ჩატარებული სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგებს. სულ გამოიკითხა 508 რესპოდენტი, მათ შორის 200 მოსწავლე (84 ვაჟი და 116 ქალი) და 308 სტუდენტი (118 ვაჟი და 190 ქალი). გამოკვლევა ნათლად გვიჩვენებს უკანასკნელ წლებში ცხოვრების ფასეულობებისადმი ახალგაზრდების ზერელე დამოკიდებულებას, რაც გამოიწვია საზოგადოებაში მიმდინარე კატაკლიზმებმა და მათ შორის, ალბათ, მასმედიის, განსაკუთრებით ტელევიზიის გადაცემებმა. უწმინდესი და უნეტარესი, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II თავის საშობაო და სააღდგომო ეპისტოლეებში განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს მასმედიის პრობლემებზე და დიდ საშიშროებას გამოთქვამს იმის შესახებ, რომ მასმედიის საშუალებით ხდება ზემოქმედება მომავალი თაობის ცნობიერებაზე არაეროვნული მსოფლმხედველობის დასანერგად, ქართული გენოფონდის შესაცვლელად. გენოფონდშეცვლილი ქართველი კი ქართველი აღარ არის.

სოციოლოგიური გამოკვლევის მონაცემები თვალნათლივ ცხადყოფენ, რომ ხდება სქესობრივი ცხოვრების ლიბერალიზაცია. სტუდენტი გოგონების 11.6 პროცენტს ჰქონდა ქორწინებისგარეშე სქესობრივი კავშირი, რომელთაგან ნახევარზე მეტი ეწევა რეგულარულ სქესობრივ ცხოვრებას. ზოგიერთმა მათგანმა ოთხი და ხუთი პარტნიორიც კი გამოიცვალა. გამოკვლევით გაახალგაზრდავებულია პირველი სქესობრივი დებიუტი. მეტად დამაფიქრებელია ის გარემოება, რომ სტუდენტი გოგონების საკმაოდ დიდ ნაწილს პირველი სქესობრივი კავშირი ჰქონდა შემთხვევით პირთან. საინტერესოა იმის აღნიშვნა, რომ ერთ-ერთი გამოკვლევით, ფრანგი ქალების 33 პროცენტს პირველი სქესობრივი კავშირი ყოველგვარი სიყვარულის გარეშე ჰქონდათ და პირველი რეგუ-

ლარული პარტნიორი, არც ისე იშვიათად, შემთხვევითი მამაკაცი იყო.

სულ უფრო სუსტდება ქალიშვილობის ინსტიტუტი. მეტად დამაფიქრებელია ის გარემოება, რომ ახალგაზრდა ვაჟების მხოლოდ 65.3 პროცენტს მიაჩნია სქესობრივი კავშირისაგან თავის შეკავება დაქორწინებამდე აუცილებლად და საჭიროდ გოგონებისათვის, თუმცა ამ საკითხზე თავად გოგონები შედარებით საღად მსჯელობენ. მათი უმრავლესობის აზრით (75.8 პროცენტი) დაქორწინებამდე აუცილებელია გოგონებმა თავი შეიკავონ სქესობრივი კავშირისაგან. მოსწავლე ვაჟების 19.1 და სტუდენტი ვაჟების 22.0 პროცენტისათვის არსებითი მნიშვნელობა არ აქვს, მათ მომავალ მეუღლეს დაქორწინებამდე სხვასთან ჰქონდა თუ არა სქესობრივი კავშირი. ზოგიერთები ცდილობენ ყოველივე ამას გამართლება მოუძებნონ და აღნიშნავენ, რომ ქორწინებამდე სქესობრივი კავშირები პარტნიორებს შორის სქესობრივი შეთავსებადობის აუცილებელი პირობაა, რაც მყარი ოჯახების შექმნის გარანტიაა. საერთოდ კი, ქორწინებამდელ კავშირებს და თითქოს სქესობრივ შეთავსებას არავითარი კავშირი არ აქვს მყარი ოჯახების შექმნასთან. შეიძლება მეტიც ითქვას – ქორწინებამდე ერთობლივი ცხოვრების პირობებში იზრდება განქორწინების რისკი. უამრავი გამოკვლევა გვიჩვენებს, რომ იმ წყვილებში, რომლებიც ქორწინებამდე ერთად ცხოვრობდნენ, იმ წყვილებთან შედარებით, რომლებიც ქორწინებამდე ერთად არ ცხოვრობდნენ, გაცილებით ხშირია განქორწინება. აშშ-ში 13 ათასი მოზრდილი ადამიანის გამოკითხვამ აჩვენა, რომ წყვილებს, რომლებიც ერთად ცხოვრობდნენ ქორწინებამდე, აქვთ ერთი მესამედით მეტი ალბათობა 10 წლის განმავლობაში დაშორდნენ ერთმანეთს. გელაპის ინსტიტუტის მონაცემებით, ადამიანთა 21.0 პროცენტმა, რომლებიც ქორწინებამდე ერთად არ ცხოვრობდნენ და 40 პროცენტმა, რომლებიც ქორწინებამდე ერთად ცხოვრობდნენ, განაცხადეს, რომ შეიძლება განქორწინდნენ. ამ სფეროში მოღვაწე ცნობილი მეცნი-

ერების აზრით, ქორწინებამდე ერთად ცხოვრება მოსწონთ არასერიოზულ ადამიანებს. სიყვარულს ისინი უყურებენ როგორც პირობითობას და არა როგორც მოვალეობას ერთმანეთის მიმართ. თუ რომელიმე პარტნიორს გაუჩნდება უკმაყოფილების გრძნობა, მას შეუძლია ეძებოს ბედნიერება სხვაგან. ამიტომ მათთვის განქორწინება სავსებით დასაშვები მოვლენაა. საერთოდ, სქესობრივი ცხოვრება უნდა განვიხილოთ ადამიანთა ფასეულობების კონტექსტში. ახალგაზრდამ უნდა გაიცნობიეროს, რომ სქესობრივი კავშირი ცხოვრებაში არ არის ძირითადი და თავისი ენერგიის კონცენტრაცია არ უნდა მოახდინოს ამ პრობლემის გარშემო. ზოგიერთ ადამიანს და განსაკუთრებით ახალგაზრდას უჩნდება წარმოდგენა, რომ სქესობრივი აქტი არის რაღაც გასართობი საშუალება, რაც მთელ მის ცხოვრებაზე მეტად უარყოფით დაღს ასვამს.

სქესობრივი ურთიერთობის სფეროში, როგორც წესი, ბევრი პრობლემა ახალგაზრდებს მეტად გამარტივებულად ეჩვენებათ. „იდეოლოგიური აბურღულობისა“ და ფასეულობათა გადაფასების პირობებში არც თუ სასიკეთოდ იცვლება ქორწინებისა და ოჯახური ყოფიერების ტრადიციული გაგების მორალური პრინციპი, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ოჯახისა და სიყვარულის მორალური ასპექტები თანდათანობით სწორ ფორმასა და შინაარსს იძენს. ჩვენს ცხოვრებაში მომხდარი დიდი სიღრმისეული ძვრების მიუხედავად, ახალგაზრდობა შეძლებს ნორმალურ თაობათშორის ვითარებაში ენერგიულად იბრძოლოს უკეთესი მომავლისათვის. იგი შეძლებს სქესობრივი ურთიერთობებისა და ოჯახური სიმტკიცის სფეროში შეინარჩუნოს და განავითაროს ის ფასეულობები, რომლებიც ჩვენს ხალხს შეუქმნია. დღეს მეტად საგანგაშოდ მიგვაჩნია ის ვითარება, რომ გამოკითხული მოსწავლე ვაჟების 16.7 და სტუდენტი ვაჟების 13.6 პროცენტს დასაშვებად მიაჩნია ერთი და იგივე სქესის წარმომადგენლებს შორის სქესობრივი ურთიერთობები. კიდევ უფრო დამაფიქრებელია ის გარემოება, რომ მოსწავლე და სტუდენტი გოგონებთან ეს მაჩვენებელი

შესაბამისად 19.0 და 12.6 პროცენტს უდრის, რომ თავისივე სქესის წარმომადგენლებთან სქესობრივი კავშირი ჰქონდათ გამოკითხული მოსწავლე ვაჟების 4.7 და მოსწავლე გოგონების 5.2 პროცენტს, სტუდენტი ვაჟების 1.7 და სტუდენტი გოგონების 1.1 პროცენტს.

ცნობილია, რომ ქორწინებისგარეშე სქესობრივი კავშირები და პირველი სქესობრივი დებიუტის გაახალგაზრდაება ამცირებს შობადობას. მაგრამ ჩვენს პირობებში სხვა ფაქტორებიც ამცირებენ შობადობას. როგორც გამოკვლევამ გვიჩვენა, სამწუხაროდ, სულ უფრო იზრდება ახალგაზრდებში ალკოჰოლური სასმელებისა და ნარკოტიკების მოხმარება. მართალია, გამოკითხული ვაჟების მცირე ნაწილი სისტემატურად მოიხმარს ალკოჰოლურ სასმელებს, მაგრამ სამაგიეროდ როგორც ვაჟების, ასევე ქალების უმრავლესობა იშვიათად, მაგრამ მაინც სპირტიან სასმელებს ეტანება. მეტად საგანგაშოა ის მდგომარეობა, რომ გამოკითხული მოსწავლე ვაჟების 21.4 და სტუდენტი ვაჟების 18.6 პროცენტი ზოგჯერ ხმარობს ნარკოტიკულ ნივთიერებებს, ხოლო გოგონების – შესაბამისად 5.2 და 3.2 პროცენტი. უკანასკნელ ხანს როგორც ჩვენს ქვეყანაში, ისე პოსტსაბჭოთა სივრცეში გაიზარდა ალკოჰოლისა და ნარკოტიკების მოხმარება. როგორც პრესა აღნიშნავს, ბევრი მოსკოველი მოსწავლე ამაყობს „სან-სანიჩთან“ მეგობრობით. ვინ არის ეს ტიპი? „ს-სიფილისი, ა-ალკოჰოლი, ნ-ნარკოტიკი“¹. ასეთ ახალგაზრდებთან სრულიად ზედმეტია საუბარი ოჯახის სიწმინდეზე, ოჯახურ ტრადიციებზე, ბავშვების ყოლაზე. სამწუხაროდ, დღეს საქართველოში 350 ათასამდე ნარკომანი და ნარკოტიკული ნივთიერების მომხმარებელია, რომელთა დიდი უმრავლესობა ახალგაზრდა ასაკში იმყოფება. სამწუხაროდ, ნაკლებ მოსალოდნელია, რომ მათი რაოდენობა უახლოეს მომავალში შემცირდეს და ამდენად ამ უარყოფითი ფაქტორის გავლენა მო-

¹ Газ. «Комсомольская Правда». 1.03.1997

ბაღობაზე კიდევ უფრო საგრძნობი გახდება.

გამოკითხული სტუდენტები შობადობის შემცირების უმთავრეს ფაქტორად ერთხმად მძიმე ეკონომიკურ პირობებს ასახელებენ. მათ მიაჩნიათ, რომ „ეკონომიკური სიდუხჭირე ხელს უშლის როგორც ოჯახის შექმნას, ისე ბავშვების ყო-
ლას, რადგან ხშირ შემთხვევაში არ აქვთ შესაძლებლობა იყოლიონ ერთ-ორ ბავშვზე მეტი“. ამავე დროს სტუდენტები, ასევე თითქმის ერთხმად, ადანაშაულებენ მასმედიასა და გან-
საკუთრებით ტელევიზიას (უპირატესად „რუსთავი 2“-ის არხს), რომლებიც მატერიალურ მხარეს ანაცვლებენ ერის სასიცოცხლო ინტერესებს და ისეთ გადაცემებს სთავაზობენ ტელემაყურებლებს, რომლებიც იწვევენ ქართული ოჯახური ტრადიციების რღვევასა და შობადობის კრიზისულ ზღვრამდე შემცირებას. მათი აზრით, „როდესაც ახალგაზრდები უყურებენ ისეთ გადაცემებს, როგორიცაა „ჯეობარი“ და სხვა ანა-
ლოგიური შოუები, ტელესერიალები ახალგაზრდებისათვის, თანდათანობით უფასურდება ღირებულებები, მათში ისაღვ-
რებს ტრადიციებისა და ადამიანური უპატივცემულობა“. ისინი თვლიან, რომ ასეთი გადაცემები „საკმაო გავლენას ახ-
დენს ახალგაზრდობის ფსიქიკაზე, მათთვის ოჯახი აღარ არ-
სებობს, როგორც ეროვნული ღირებულება, რაც დიდ გავლენას ახდენს შობადობაზე“. ასეთი მოსაზრებების მოტანა მრავ-
ლად შეიძლება. ახალგაზრდა რესპოდენტები მძიმე დემოგრა-
ფიული ვითარებიდან გამოსავალს დემოგრაფიული პოლიტი-
კის გატარებაში ხედავენ. ისინი თვლიან, რომ ქართველმა ბიზნესმენებმა უფრო მეტად უნდა „გახსნან ქისა ეროვნული საქმისათვის“ (ვაჟა-ფშაველა) და პირველ რიგში ჩვენს ერის გამრავლებისათვის, მათ აწუხებთ იმის შეგრძნება, რომ ამ მიმართულებით თითქმის არაფერი კეთდება და სამართლიანად მიაჩნიათ, რომ „მრავალშვილიან ოჯახებზე უნდა იყოს შეღავათები არამარტო „ავერსისაგან“, არამედ სხვა ფირმები-
საგანაც“. მართლაც, დღეს საქართველოში შპს „ავერსი-ფარ-
მა“ ერთადერთი ფირმაა, რომელიც დახმარებას უწევს არა-

მართო მრავალშვილიან ოჯახებს, არამედ ასევე თავის თანამშრომლებს.

ის, რაც ზემოთ ითქვა, უშუალოდ მოქმედებს ახალგაზრდების დემოგრაფიულ ქცევაზე, რომელიც მთლიანად განსაზღვრავს პერსპექტივაში ჩვენი ერის რაოდენობას და ამ ასპექტში მის სიცოცხლისუნარიანობას. ამიტომ დაგროვებული უმწვავესი პრობლემების ვითარებაში უაღრესად მნიშვნელოვანია გავიგოთ რას ფიქრობენ ახალგაზრდები ბავშვების ყოლაზე, როგორია მათი წარმოდგენა ოჯახში ბავშვების იდეალურ რაოდენობაზე და პირადი მისწრაფებებიდან გამომდინარე, რამდენი ბავშვის ყოლას ამჯობინებენ ოჯახში, ე.ი. გავიგოთ როგორია მათი თვალსაზრისით ბავშვების იდეალური და სასურველი რაოდენობა, როგორია ჩვენი ხვედრი – მართლაც, გადაშენება გვიწერია თუ მარადიული სიცოცხლე ღვთისმშობლის წილხვედრ ქვეყანაში, რათა არ დაიკარგოს ის მშვენიერება, რაც ჩვენ შეგვიქმნია და რისთვისაც ღირს ერის სიცოცხლე. თუ შექსპირს დავესესხებით „მთამომავლობის გამრავლებით მიწა მშვენიდება“, ხოლო „მშვენიერებას უნდა დარჩეს მემკვიდრეობა“.

ახალგაზრდებში შობადობის პრობლემის, მათ შორის ოჯახში ბავშვთა იდეალური და სასურველი რაოდენობის შესასწავლად თბილისში ორჯერ ჩავატარეთ დემოსოციოლოგიური გამოკვლევა – პირველი ჯერ კიდევ 1973 წელს, ხოლო მეორე სულ ახლახანს – 2007 წლის ოქტომბერში. გამოკვლევის დროს გამოიკითხა 1928 ახალგაზრდა, მათ შორის თანაბარი რაოდენობის ვაჟი და ქალი, ხოლო მეორე შემთხვევაში – უმაღლესი სასწავლებლის 328 ახალგაზრდა, აქედან – 152 ვაჟი და 176 ქალი. გამოკვლევამ გვიჩვენა, რომ ორივე შემთხვევაში ახალგაზრდები ორ-სამ ბავშვიან ოჯახებს აძლევენ უპირატესობას. კერძოდ, 1973 წელს ორი ბავშვი ოჯახში სასურველად მიაჩნდა რესპოდენტთა 40.1 პროცენტს, ხოლო სამი ბავშვი 37.1 პროცენტს. ანალოგიური მაჩვენებელი 2007 წელს შესაბამისად 45.1-45.1 პროცენტს უდრიდა. გან-

სხვაგვება ამ ორ გამოკვლევაში, და თანაც არსებითი, ის არის, რომ თუ ადრე ერთი ბავშვი სასურველად ოჯახში რესპოდენტთა მხოლოდ 1.5 პროცენტს მიაჩნდა, ამჟამად ეს მაჩვენებელი გაიზარდა და 4.9 პროცენტს მიაღწია. სამაგიეროდ თუ ადრე ოთხი და მეტი ბავშვი ოჯახში სასურველი იყო ახალგაზრდების 20.5 პროცენტისათვის, ამჟამად ეს მაჩვენებელი 4.3 პროცენტამდე შემცირდა, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ უფრო ფასეული ხდება მცირეშვილიანი ოჯახი (ცხრილი 7).

ცხრილი 7

ახალგაზრდების აზრი ოჯახში ბავშვთა იდეალური და სასურველი რაოდენობის შესახებ

	1973 წელი				2007 წელი			
	იდეალი	%	სასურველი	%	იდეალი	%	სასურველი	%
არც ერთი	-	-	-	-	-	-	2	0.6
1 ბავშვი	29	1.5	29	1.5	-	-	16	4.9
2 ბავშვი	720	37.2	793	40.1	18	5.5	148	45.1
3 ბავშვი	720	37.2	719	37.1	206	62.8	148	45.1
4 და მეტი ბავშვი	468	24.1	396	20.5	104	31.7	14	4.3
სულ გამოკითხულები	1938	100.0	1938	100.0	328	100.0	328	100.0

მეტად საინტერესო მაჩვენებლებით ხასიათდება ახალგაზრდების აზრი ოჯახში საშუალოდ ბავშვთა იდეალური და სასურველი რაოდენობის შესახებ დინამიკაში (ცხრილი 8). კერძოდ, საშუალოდ ბავშვთა იდეალურმა რაოდენობამ 1973 წელს 2.96 ბავშვი შეადგინა, ხოლო სასურველმა – 2.86 ბავშვი. ანალოგიური მაჩვენებელი 2007 წელს 3.31 და 2.48 ბავშვს უდრიდა. ამასთან 1973 წელს ჩატარებული გამოკვლევით საშუალო იდეალურ და სასურველ რაოდენობას შორის ვაუებისა და ქალების მიხედვით განსხვავება მეტად მცირეა, მაშინ როდესაც ეს განსხვავება ამჟამად საგრძნობია –

თითქმის სასურველი იდეალზე ერთი ბავშვით ნაკლებია. როგორც ჩანს, ქვეყანაში შექმნილი მძიმე დემოგრაფიული ვითარების გამო, რესპოდენტები ამჟამად საერთოდ ოჯახში უფრო მეტი ბავშვის ყოლას თვლიან საჭიროდ, ვიდრე ამას თვლიდნენ 30 წლის წინათ, პირადად მათ კი ნაკლები ბავშვის ყოლა აქვთ გადაწყვეტილი.

ცხრილი 8

ახალგაზრდების აზრი ოჯახში საშუალოდ ბავშვთა
იდეალური და სასურველი რაოდენობის შესახებ

	ს უ ლ		მ ა თ შ ო რ ი ს			
	იდეალური	სასურველი	კ ა ჟ ი		ქ ა ლ ი	
			იდეალური	სასურველი	იდეალური	სასურველი
1973 წელი	2.96	2.86	3.08	2.97	2.83	2.75
2007 წელი	3.31	2.48	3.26	2.56	3.35	2.41

2007 წელს ახალგაზრდა რესპოდენტთა გამოკითხვის შედეგები საიმედოს არაფერს იძლევა. კიდევაც რომ სასურველი რეალობად იქცეს და ერთმა ქალმა საშუალოდ 2.41 ბავშვი იყოლიოს, თაობათა განახლებას ერთი და იმავე რაოდენობით ადგილი არ ექნება, რადგან მოსახლეობის თანაბარი რაოდენობით გამრავლებისათვის საჭიროა ერთმა დაოჯახებულმა ქალმა თავისი სიცოცხლის განმავლობაში 2.6 ბავშვი მაინც გააჩინოს. მაგრამ ვითარება გაცილებით რთულია. ბავშვთა სასურველი რაოდენობის რეალიზაცია ხშირად ვერ ხერხდება. ცხოვრების კონკრეტულ პირობებს კორექტირება შეაქვს მასში და ბავშვების ფაქტობრივი რაოდენობა, რომელიც ადამიანს ჰყავს საბოლოოდ – ოჯახების ფორმირების დასასრულს – საშუალოდ გაცილებით ნაკლებია სასურველზე. ამრიგად ახალგაზრდა რესპოდენტების გამოკითხვის შედეგების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ შეუძლებელია თაობათა ერთი და იმავე რაოდენობით განახლება და მომავალში, თუ ასე გაგრძელდა, მოსახლეობის თანდათანობით შემცირებას

ვერ ავცდებით. როგორც უკვე ითქვა, მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური პირობები, ახალგაზრდების სულიერი აღზრდის შემაფერხებელი ფაქტორები, რომლის შესახებ ერთხმად აღნიშნავდნენ სტუდენტები, იწვევს ახალგაზრდებში ფასეულობათა გადაფასებას, მათ შორის, ოჯახური ურთიერთობებისა და ბავშვის ყოლის სფეროში. ამიტომ მოზარდის პიროვნებად ჩამოყალიბების პროცესში ამ მხრივ განსაკუთრებული ყურადღება და სიფრთხილე გვმართებს. შემთხვევითი არ არის, რომ უწმინდესისა და უნეტარესის, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის საშობაო და სააღდგომო ეპისტოლეებში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ახალგაზრდების ეროვნული სულისკვეთებით აღზრდის პრობლემებს. ერთ-ერთ ეპისტოლეში იგი მიმართავს ახალგაზრდებს: „მოგმართავთ ყველას, განსაკუთრებით ახალგაზრდებს, შეინარჩუნეთ ჩვენი თვითმყოფადობა, ჩვენი ტრადიციული ქრისტიანული ცხოვრების წესი....

უნდა იცოდეთ, რომ ქართული იდეა ორ უმთავრეს სვეტს ეყრდნობა, ესაა სულიერი ღირებულებები (რაც გულისხმობს მართლმადიდებლურ სარწმუნოებას და მის წესჩვეულებებს) და ეროვნულ-კულტურული ფასეულობები, რითაც ასე მდიდარია ჩვენი ქვეყანა“¹.

¹ საპატრიარქოს უწყებანი. №1, 2007, გვ. 4.

რას მოგვიტანს გლობალიზაცია

„ძალიან რთულ დროში ვცხოვრობთ, როდესაც მიმდინარეობს გლობალიზაციისა და ინტეგრაციის პროცესი, მაგრამ ჩვენ უნდა გვახსოვდეს, რომ უნიკალური კულტურის მქონე ერი ვართ, რომ გაგვაჩნია 2000 წლის მართლმადიდებელი სარწმუნოება და ისეთი სულიერი საგანძური, რომლითაა შეუძლია იამაყოს მთელმა მსოფლიომ. გლობალიზაციის პერიოდში ჩვენ დავიწვავთ ჩვენს კულტურასა და სულიერ საუნჯეს“.

უნმინდესი და უნეტარესი, სრულიად
საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II

ადამიანებისთვის ეროვნული ინტერესები, ეროვნული თვითმყოფადობა მათი ცხოვრების, ადამიანური არსებობის მთავარი ღირებულება იყო და არის.

გლობალიზაციის პირობებში ქვეყანამ უნდა მონახოს თავისი ადგილი, ფუნქცია და დანიშნულება, უნდა მოვერგოთ გლობალიზაციის პროცესებს ეროვნული ინტერესების გათვალისწინებით. გლობალიზაციის პროცესში ეროვნული ინტერესების დაცვა, ამ პროცესის პოზიტიურად წარმართვა დამოკიდებულია ჩვენზე, ჩვენს ეროვნულ სახელმწიფოზე, მის პასუხისმგებლობაზე, რათა თავიდან ავიცილოთ ის ზიფათი, რაც გლობალიზაციის კანონზომიერი პროცესის თანმხლებია.

საქართველო მსოფლიო ან თუნდაც ევროპული ლიდერი სახელმწიფოს როლს ვერასოდეს იკისრებს, იგი ვერც ნელ-ნელისა და რესურსების მომწოდებელი რამდენადმე მიშენელოვანი ქვეყანა გახდება.

ამდენად, ბუდბივად ცელად და მობილურ საზოგადოებაში უნდა შევძლოთ ჩვენი საკუთარი თავის პოვნა, საკუთარი ინ-

ტერესების დაცვა, რასაც ძირითადად ჩვენი ინტელექტუალური, სულიერი და მატერიალური მზაობა განაპირობებს. მაგალითად, როგორც უწმინდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II მიუთითებს, მოწინავე ტექნოლოგიების ათვისებაში ჩვენს ქვეყანას გააჩნია ინტელექტუალური რესურსი და „ჩვენ უნდა მოვძებნოთ ჩვენი ადგილი მსოფლიო ეკონომიკურ სივრცეში“¹.

ჩვენვე უნდა გადაწყვიტოთ მოსახლეობის გამრავლების პრობლემა. ე.ი. გლობალიზაციის პროცესში მთავარია გავითვითცნობიეროთ საკუთარი პრობლემები და მოვნახოთ მათი გადაწყვეტის გზები ადეკვატური საშუალებებით. ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს, რომ გლობალურ ეკონომიკურ სივრცეში არავინ გველოდება, ჩვენთვის თავს არავინ შეიწუხებს და ილუზიებით არ უნდა ვისაზრდოთ.

დიდი ძალისხმევის შედეგად თანდათან ვიმკვიდრებთ გლობალიზაციის პროცესში საკუთარ ადგილს. 1990-იანი წლების ბოლოსთვის საქართველომ უკვე დაიმკვიდრა თავისი თვალსაჩინო ადგილი ევროპული დერეფნის ჩამოყალიბებაში. ამოქმედდა ტრასეკას პროექტი. საქართველოში განხორციელდა და ხორციელდება ნავთობისა და გაზსადენის უნიკალური საერთაშორისო პროექტები. ჩვენ შევიძინეთ ფუნქცია და საჭირო გავხდით მრავალი ქვეყნისათვის.

გლობალიზაციის პროცესი ერთიანობაში მოიცავს საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს – პოლიტიკასაც, ეკონომიკასაც და კულტურასაც. არსებობს მოსაზრება, რომ ისინი უნდა დაშორდნენ ერთმანეთს და მათი გავლენა უნდა განვიხილოთ ცალ-ცალკე: კულტურის გობალიზაცია, ეკონომიკის გლობალიზაცია, პოლიტიკური სფეროს გლობალიზაცია. მაგრამ ამ შემთხვევაში არსებობს ურთულესი ბარიერი, რომლის გადალახვა დიდ ძალისხმევას საჭიროებს.

პოლიტიკის გლობალიზაცია მაინც უდიდესი სახელმწი-

¹ საპატრიარქოს უწყებანი. №1, 2007, გვ. 4.

ფოების ინეტერესების გათვალისწინებით ფორმირდება. ბუნებრივია, მათ ინეტერესებს ვერც ეკონომიკის გლობალიზაციისას გამოვრიცხავთ და ძნელია ვირწმუნოთ, რომ იგი ყველასთვის ერთნაირად სიკეთის მომტანი იქნება. პოლიტიკური და ეკონომიკური გლობალიზაცია უდიდეს გავლენას ახდენს კულტურული გლობალიზაციის ფორმირების პროცესზე. ამასთან, თუ ეკონომიკური და პოლიტიკური გლობალიზაციის პროცესები დროში ძირითადად თანხვდება ერთმანეთს, კულტურული გლობალიზაციის ფორმირება მათ დროში აუცილებლად ჩამორჩება, უფრო გვიან მოხდება. მას გაცილებით მეტი წინააღმდეგობის გადალახვა მოუწევს, რადგან საუკუნეობით ადამიანის ცხოვრებაში გამჯდარი ეთნიკური, კულტურული თავისებურებანი გაცილებით ძნელად დაექვემდებარება საერთო გლობალურ პროცესს.

პოლიტიკურ და განსაკუთრებით ეკონომიკურ გლობალიზაციას, რაოდენ ერთფეროვანი სქემებით არ უნდა განხორციელდეს იგი, მაინც მეტი მზაობით მიიღებენ ადამიანები და ცივილიზაციები, თუკი ის საყოველთაო სიკეთეს მოიტანს. მართალია, კულტურული გლობალიზაციის დროს ხდება სხვადასხვა ცივილიზაციის ურთიერთშეღწევა და ურთიერთგავლენა, მაგრამ საეჭვოა ეს პროცესი ბუნებრივად წარიმართოს და, გაბატონებულ ცივილიზაციათა კარნახით, საერთო გლობალიზაციის პროცესს რაღაც დოზით მაინც არ ემსხვერპლოს ცალკეული ეთნოსისათვის სასიცოცხლო ფასეულობები. არსებობს კულტურათა გაერთფეროვნების არცთუ უსაფუძვლო საშიშროება. და თუ, მაგალითად, კეთილდღეობის მომტანი ეკონომიკური გლობალიზაცია, როგორი სტანდარტიზირებული, ერთფეროვანიც უნდა იყოს იგი, ადამიანებისათვის მისაღებია, კულტურული გლობალიზაცია მის გამოვლინებათა დიდ უმრავლესობაში, არათუ მისაღები, არამედ გარკვეულად საშიშიც ხდება კაცობრიობისათვის.

სწორედ ამ და სხვა მიზეზების გამო თუ ერთნი თვლიან, რომ გლობალიზაცია იწვევს ეკონომიკის დაჩქარებულ განვითა-

რებას, უზრუნველყოფს მშვიდობასა და დემოკრატიულ განვითარებას, კაცობრიობის ძალისხმევის გაერთიანებას, მეორეთა აზრით გლობალიზაციას მსოფლიო კონფლიქტამდე და ქაოსამდე მიყვავართ, საიდანაც მეტად ძნელი იქნება თავის დაღწევა.

დღეს უკვე არც ერთ ქვეყანას არ შეუძლია იცხოვროს ერთიანი მსოფლიო პროცესებიდან იზოლირებულად, მაგრამ ამავე დროს თითოეული მათგანი ისწრაფვის შეინარჩუნოს საპროტექციო თვისებები, უპირველეს ყოვლისა, ეროვნული ფასეულობების სახით. ამ მხრივ, მიუხედავად ოპტიმისტური ფონისა, გარკვეულწილად მაინც ჩანს ეროვნულ ფასეულობებზე უარის თქმის, იმ ნიშან-თვისებების თანდათანობით წაშლის საშიშროება, რისთვისაც ღირს ერის სიცოცხლე. ადამიანებს აწუხებთ იმის შეგრძნება, რომ თავიანთი ერის წარსულის ყველა დიდება, მათი სახელმწიფოებრივი ძლიერებისა და ეროვნული სიამაყის გამოვლინების პერიოდები თუ გამონათებები შეიძლება დავიწყებას მიეცეს. „ხსოვნის მქონე შთამომავლობა“ ვერ ურიგდება ამ საკმაოდ მტკივნეულ, მოსალოდნელ პროცესს, როდესაც ერის წარსული და თვითმყოფადობა, ფაქტობრივად, უპატრონოდ, უმემკვიდროდ დარჩენილი ისტორიის კუთვნილება ხდება. სხვა ერთიანი, გლობალური, ეროვნულობისაგან განმარცხული სულიერი ფასეულობები იკავებს ცხოვრების სცენას. ამ სფეროში მოსალოდნელი და, იქნებ, გარდაუვალი გლობალიზაციის პროცესი სულიერი, კულტურული ღირებულებებით ურთიერთგამდიდრების ნაცვლად, ეგებ საბოლოოდ ვერ შეძლებს თავის თავში დაიტოვოს სხვადასხვა ხალხის მიერ შექმნილი მეტნაკლებად ზოგადსაკაცობრიო ფასეულობები. უკვე ახლაც იგრძნობა სულიერი ცხოვრების გაერთიანება, რომლის აუცილებლობას, უფრო სწორად დამკვიდრებას, გლობალიზაციის პროცესი საბოლოოდ კიდევ უფრო მწვავედ წარმოაჩენს. ადამიანთა ცხოვრებაში დაისადგურებს ინფანტილიზმი და სხვა, შეიძლება ადამიანთა მოდგმისათვის უაღრესად საშიში განვითარების ტენდენციები.

არადა, გლობალიზაციის პროცესი გადაუვალია. ამიტომ

აუცილებელია ხალხსა და ქვეყნებს შორის ურთიერთობის, თანამშრომლობის, კონტაქტების ფორმებისა და მეთოდების ოპტიმალური მოდელების გამოჩენა, რათა თავიდან ავიცილოთ მოსალოდნელი უარყოფითი შედეგები. ბევრ კითხვაზე ახლა ძნელია ერთმნიშვნელოვანი პასუხის გაცემა და, შესაბამისად, სამოქმედო პროგრამის შემუშავება, მაგრამ ცხოვრება მაინც წინსვლაა, ოღონდ, თუ ამ რთულ საუკუნეში მოვლენებს ბრმა არ მივყვებით.

ასეთ პირობებში იქმნება იმის საშიშროება, რომ შეიძლება ადამიანი მორალს იმდენად დასცილდეს, რომ მისთვის მთავარი გახდეს პრინციპი „ყველაფერი ნებადართულია“. ამ შემთხვევაში მას მიაჩნია, რომ საზოგადოების წინაშე პასუხისმგებლობის ყოველგვარი ტვირთი მოხსნილი აქვს და თავისუფლებას იგი ხშირად იღებს უფლებისა და მოვალეობის გარეშე. დიდი ამერიკელი მწერალი უილიამ ფოლკნერი აღნიშნავდა: „თავისუფლება ადამიანს ეძლევა არა როგორც საჩუქარი, არამედ როგორც უფლება და მოვალეობა“. თითოეულმა ერმა თავად უნდა იზრუნოს, თავად უნდა მონახოს ძალა თავისი წეს-ჩვეულებების, ტრადიციების, სულიერების დასაცავად და განსავითარებლად. მოსაზრება, რომ თანამედროვე ადამიანი ინტერნეტის მეშვეობით ამყარებს მთელ სამყაროსთან კავშირს და სულ უფრო მეტად ითვისებს მსოფლიო ყოფის ნიშუშებს, ფასეულობებსა და სტანდარტებს, სადავო არ არის. მაგრამ კულტურის უნიფიკაციის საშიშროება რომ არსებობს და ეს პროცესი არა მარტო ინტერნეტის მეშვეობით ხდება, ესეც ცხადია. მთავარია ამ პროცესში საკუთარი თავი, საკუთარი ზნეობრივი ღირებულებები არ დაეკარგოთ და მხოლოდ გლობალიზაციის უარყოფითი მხარე არ შეგვრჩეს ხელში. ეს, რა თქმა უნდა, იმას არ ნიშნავს, რომ საკუთარ ნაჭუჭში ჩავიკეტოთ და მხოლოდ წარსულის იდეალიზება გავიხადოთ თვითმიზნად.

გლობალიზაციის პროცესში მეტად მწვავედ დგება დემოგრაფიული პრობლემები, მით უმეტეს მცირერიცხოვანი

ერისთვის. ის რაც ზემოთ ავლნიშნეთ მეტწილად დემოგრაფიულ პრობლემებსაც უკავშირდება. თითოეულმა ქვეყანამ უნდა შეიმუშაოს თავისი დემოგრაფიული უსაფრთხოების კონცეფცია, უზრუნველყოს გლობალიზაციისა და ეროვნული ინტერესების შეხამება. ეს თანამედროვე მსოფლიოში ურთულესი პრობლემაა. ქვეყნის დემოგრაფიული განვითარება უაღრესად არათანაბარზომიერად მიმდინარეობს და ცალკეული სახელმწიფოები საკმაოდ შემოფოთებულიც არიან თავიანთი დემოგრაფიული მომავლით. უკვე ცალკეული ერების გულისტკივილი გაისმის იმაზეც, რომ რეალური საფრთხის წინაშე დგას მათი გადაგვარება და ფიზიკური უწყვეტობა. თუკი მსოფლიოსათვის საინტერესოა სხვადასხვა კულტურა, მაშინ უნდა შევინარჩუნოთ ამ კულტურის მატარებელი ეთნოსები. კულტურის გლობალიზაციას არ უნდა ემსხვერპლოს კაცობრიობის ეთნიკური მრავალფეროვნება. უფალმა „ჩვენ კაცთა მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერითა“ და ჩვენც მოვალენი ვართ გლობალიზაციის პროცესში შევინარჩუნოთ ეს ჰარმონია, რაც ასე ალამაზებს და აზრს აძლევს თითოეული ადამიანისა და მთლიანად ერის ცხოვრებას.

გლობალიზაცია სულ უფრო მზარდ ზეგავლენას ახდენს მსოფლიო ეთნოდემოგრაფიულ პროცესებზე. კერძოდ, სულ უფრო ნიველირდება შობადობის დონე, მთელ რიგ ქვეყნებში მკვეთრად მცირდება განსხვავება მოკვდაობის დონეებს შორის და იზრდება მოსალოდნელი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა, მოსახლეობის სტრუქტურაში მატულობს ხანდაზმულთა წილი. მიუხედავად ამ ზოგადი კანონზომიერებისა, შეინიშნება მკვეთრი დემოგრაფიული კონტრასტები. მაგალითად, 2006 წელს, უფრო მეტად განვითარებულ ქვეყნებში, ყოველ ათას ახალშობილზე ერთ წლამდე ასაკში 7 ბავშვი გარდაიცვალა, ხოლო უფრო ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში – 93 ბავშვი. კიდევ უფრო კატასტროფული იყო განსხვავება რეპროდუქციული ჯანმრთელობის მაჩვენებლების მიხედვით. კერძოდ, აფრიკის ბევრ ქვეყანაში ადამიანის იმუ-

ნოდუფიციტის სინდრომით (შიდსით) დაავადებულია 15-24 წლის 30 პროცენტამდე მამაკაცები და 40 პროცენტამდე ქალები, მაშინ როდესაც ეს მაჩვენებელი ევროპის ქვეყნებში 0.3-0.2 პროცენტს იშვიათად აღემატება¹.

თუ გვინდა შევინარჩუნოთ კულტურათა მრავალფეროვნება, მაშინ აუცილებლად უნდა შევინარჩუნოთ ეთნოდემოგრაფიული მრავალფეროვნება. ამ მხრივ კი მსოფლიოში უაღრესად მძიმე მდგომარეობაა: სულ უფრო სწრაფად ირღვევა დემოგრაფიული ბალანსი ცალკეულ ქვეყნებსა და ერებს შორის. საკმარისია აღინიშნოს, რომ 2006 წელს მხოლოდ თერთმეტი ქვეყნის მოსახლეობა, რომელიც თითოეულ ქვეყანაში 100 მილიონს აჭარბებს, მსოფლიო მოსახლეობის 60.8 პროცენტს შეადგენდა, მხოლოდ ჩინეთისა და ინდოეთისა კი – 37.4 პროცენტს. სამწუხაროდ, ეს ტენდენცია სულ უფრო მკვეთრად იჩენს თავს, მაშინ როდესაც ევროპისა და ზოგ სხვა ქვეყანაში დაიწყო მოსახლეობის დეპოპულაცია. ამრიგად, მსოფლიოს ქვეყნებში დემოგრაფიული განვითარება მეტად უთანაბროა. ეკონომიკურად განვითარებულ ქვეყნებში მოსახლეობის გამრავლების ტემპები საგრძნობლად ჩამორჩება განვითარებადი ქვეყნების შესაბამის მაჩვენებლებს. ბევრი ქვეყანა თვლის, რომ მათი ეკონომიკური სიდუხჭირის ძირითადი მიზეზია მოსახლეობის მატების უაღრესად მაღალი დონე.

მსოფლიო გლობალიზაციას არ აინტერესებს ცალკეულ ქვეყნებში მკვიდრი მოსახლეობის განვითარების პერსპექტივები და, მით უმეტეს, მათი ეთნოკულტურული მემკვიდრეობის პრობლემები. მისთვის მთავარია გლობალური პროცესებით განპირობებული საბოლოო შედეგები, რაც კიდევ უფრო ართულებს ცალკეული ქვეყნების ისედაც უმძიმესი დემოგრაფიული ვითარების სასურველი მიმართულებით განვითარებას. ცალკეულ ქვეყნებში, თუ საგანგებო ღონისძიებები არ გა-

¹ Народонаселение Мира в 2006 году, Фонд Организации Объединенных Наций в области народонаселения. с. 106.

ტარდა, მათი ფიზიკური არსებობის რეალური საფრთხე დგება. მნიშვნელოვნად კლებულობს ყოველი მომდევნო დემოგრაფიული თაობის რაოდენობა. ცნობილია, რომ თუ ფერტილობის კოეფიციენტი (მთელი სიცოცხლის განმავლობაში საშუალოდ ერთი ქალის მიერ გაჩენილი ბავშვების რაოდენობა) 2.10-ზე ნაკლებია, ეს დემოპულაციის დაწყების მაუწყებელია. გაეროს მიერ 155 ქვეყნის შესახებ მოყვანილი მონაცემების მიხედვით, 2006 წელს 55 ქვეყანაში ეს მაჩვენებელი სწორედ 2.1-ზე ნაკლებია, ხოლო 18 ქვეყანაში – 1.3-ზე მცირეც. ე.ი. ერთი ქალი თავისი სიცოცხლის განმავლობაში ერთზე ოდნავ მეტ ბავშვს აჩენს და ფაქტობრივად ზდება ერთი მშობლის ანაზღაურება. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაა ევროპაში, სადაც ალბანეთის გარდა, ყველა ქვეყანაში გამოიკვეთა მოსახლეობის დემოპულაციის პროცესი. სრულიად საწინააღმდეგო ვითარებაა აფრიკის ქვეყნებში, სადაც 25 ქვეყანაში ერთი ქალი თავის სიცოცხლეში საშუალოდ 5 ბავშვზე მეტს აჩენს. მკვეთრი სხვაობა შეინიშნება განვითარებულ, ნაკლებად განვითარებულ და ყველაზე ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებს შორის, სადაც შესაბამისი მაჩვენებელი 1.6; 2.8 და 4.8 ბავშვს უდრის.

მსოფლიო გლობალიზაციას უწინარესად ის აინტერესებს, რომ მსოფლიო ეკონომიკურ „ლანდშაფტში“ ესა თუ ის სივრცე უკაცრიელი, აუთვისებელი არ იყოს. ამასთან, მისთვის მთავარია სამუშაო ძალის არა ეთნიკური კუთვნილება, მისი ეროვნული ნიშან-თვისებები, არამედ სამუშაო ძალა როგორ ასეთი, მისი პროფესიული, საქმიანი თვისებები. ასეთ პირობებში, ბუნებრივია, მოსახლეობის გამრავლების რეჟიმი მას იმდენად აინტერესებს, რამდენადაც უზრუნველყოფს მოსახლეობის ესა თუ ის რაოდენობა ამ ეკონომიკური სივრცის ათვისებას, ამ ეკონომიკურ სივრცეში არსებული მისთვის საჭირო რესურსების მოძრაობაში მოყვანას. შეიძლება უფრო მეტიც ითქვას – ეთნიკური წარმომავლობა გლობალიზაციას საერთოდ არ აინტერესებს. სამაგიეროდ ეროვნული სახელ-

მწიფოები ამ პრობლემას სასიცოცხლო მნიშვნელობას ანიჭებენ. გლობალიზაციის პროცესში ეროვნულმა სახელმწიფოებმა თავიანთი ეროვნული და დემოგრაფიული პრობლემები გლობალისტიკის მიერ წამოჭრილ ურთულეს პრობლემებს უნდა შეუხამონ. თუ ეროვნულმა სახელმწიფოებმა არ იზრუნეს თავიანთი თვითმყოფადობის, ეროვნული სულიერების შენარჩუნებასა და განვითარებაზე, თავიანთ დემოგრაფიულ პრობლემებზე, გლობალიზაცია ამაზე არ იფიქრებს. შეიძლება გაერთიანებული ერების პირობებში უფრო უმტკივნეულოდაც მოხდეს მსოფლიო გლობალიზაციის პროცესების საბოლოო დასრულება, რომელსაც ართულებს მრავალ ქვეყანაში და განსაკუთრებით ინდოეთსა და ჩინეთში მოსახლეობის გამრავლება, ეროვნული ნიშან-თვისებების შენარჩუნებისათვის ბრძოლა, სხვადასხვა რელიგიური აღმსარებლობა. ერთფეროვნების დასადგურების შემდეგ ძნელია სხვა რამე ახლის დანახვა, ეს კი ეკონომიკური საერთო სიუხვის პირობებშიც კი, მეტად მოსაწყენს გახდის ადამიანთა ცხოვრებას თუ საერთოდ გადაგვარებით არ დაეშუქრა მოაზროვნე ადამიანს. ამის გარკვეული ნიშნები უკვე შეინიშნება ადამიანთა ქცევაში და ცივილიზაციის შედეგად მოტანილი თავისუფლების არასწორ გაგებაში. ყველაფერ ამას ართულებს ის გარემოებაც, რომ დემოგრაფიული გადასვლა მეტად უთანაბროდ ხდება სხვადასხვა ქვეყანაში.

ახლა ისიც უნდა ითქვას, რომ დემოგრაფიული აფეთქების შედეგად, რომელიც ბევრ ქვეყანაში ახლაც გრძელდება, საგრძნობლად გაიზარდა მოსახლეობა. მომავალში ბუნებასთან ნორმალური ურთიერთობა, ასეთი დიდი რაოდენობის მოსახლეობის პირობებში, კიდევ უფრო გაძნელდება. ადამიანთა მიერ მოხმარებული უზარმაზარი ბუნებრივი რესურსების აღდგენა თანდათანობით სულ უფრო გაჭირდება, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში შეუძლებელი გახდება. როგორც ცალკეული ქვეყნების სამთავრობო დონეზე, ისე მსოფლიო მასშტაბით სერიოზული მცდელობის მიუხედავად, მაინც გარდაუვა-

ლი იქნება ეკოლოგიური კატასტროფები. ასე რომ, როგორც აღნიშნავენ, საერთო მიზანი რჩება არა მოსახლეობის რაოდენობის სტაბილიზაცია, არამედ სტაბილიზაციის შემდეგ გარკვეულ დონემდე მისი ისეთი შემცირება, რომელიც სავსებით მისაღები იქნება ცალკეული ქვეყნებისათვის, საერთოდ ცივილიზებული სამყაროსათვის. მიუთითებენ იმის შესახებ, რომ ბუნებასა და ადამიანებს შორის ნორმალური ურთიერთობისათვის მსოფლიო მოსახლეობა დაახლოებით 1.5 მილიარდს უნდა უდრიდეს. მხედველობაში უნდა მივიღოთ ის გარემოება, რომ თანამედროვე განათლებულ საზოგადოებაში მთავარი ყურადღება ექცევა შვილების აღზრდის ხარისხს და არა შვილების ყოლის რაოდენობრივ მხარეს. თავისთავად ეს იმასაც გულისხმობს, რომ ძირითადი ხდება ცხოვრების დონე, ცხოვრების ხარისხი. დიდი ვაჟა-ფშაველა აღნიშნავდა: „ეს არის ჩემი საფიქრალი: ან გავნათლდეთ და ან გაემრავლდეთ, და ორივე თუ ერთად მოხერხდება, ის უკეთესია“¹. მომავალში ცხოვრების ხარისხის პრიორიტეტი გლობალური მასშტაბით საგრძნობლად გამოიკვეთება და გარდაუვალი გახდება. მანამდე კი საჭიროა მოსახლეობის არსებული რაოდენობრივი ბალანსის შენარჩუნება, ხოლო შემდეგ მოსახლეობის შემცირების კვალობაზე შესაბამისი რაოდენობრივი თანაფარდობის დაცვა ქვეყნებს შორის. თუ როგორ მოახერხებენ ამას ცალკეული ქვეყნები, ამაზე იქნება დამოკიდებული მათი ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება. გლობალიზაციის პირობებში ყოველივე ეს ურთულესი საქმეა, მით უმეტეს მაშინ, როდესაც ზოგიერთი ქვეყნის მოსახლეობა წელიწადში მილიონობით იმატებს, ხოლო ზოგიერთი ქვეყნისა კიდევ ასეულათასეებით იკლებს. შესაბამისი გაანგარიშების მიხედვით, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ახლანდელი ცხოვრების დონის შესანარჩუნებლად საჭიროა 20-25 წელიწადი და თითქმის 159 მილიონი მიგრანტის შეყვანა. ვარაუდი იმის შესახებ,

¹ ვაჟა-ფშაველა. თხზულებათა სრული კრებული, ტ.V, თბ., 1961, გვ.183.

რომ შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების შედეგად ეს პრობლემა მოიხსნებოდა, არ გამართლდა. ამრიგად, ევროპის ქვეყნებში შედის სხვა კულტურა და სხვა რელიგია, რაც გარკვეული წინააღმდეგობებისა და მოსალოდნელი ეთნიკური კონფლიქტების წყარო ხდება. ეს ქვეყნები ამის გამოც აწესებენ მიგრანტთა გარკვეულ კვოტებს, მაგრამ ეს პრობლემებს ვერ ხსნის.

კვლავ მძიმე რჩება დემოგრაფიული ვითარება საქართველოშიც. ჩვენ ზემოთ ვისაუბრეთ ქვეყანაში შექმნილ უმძიმეს დემოგრაფიულ ვითარებაზე. მიუეთითებთ მხოლოდ, რომ გლობალიზაციის პირობებში ამ პრობლემის მოსაგვარებლად კიდევ უფრო მეტი ძალისხმევა გვმართებს. დამატებით გვინდა ავღნიშნოთ შემდეგი. ერთშვილიანი ოჯახების ზრდის კვალობაზე არა მარტო შობადობა მცირდება, არამედ საკმაოდ მყარი ნიადაგი ექმნება ჩვენი ეროვნული სულიერების მსხვრევას, ქართული სულიერი სამყაროს გადაგვარებას. ცხოვრება ლხინისა და ჭირის მონაცვლეობაა და ოჯახში ერთი შვილის ყოლის პირობებში ჩვენ მარტოსულს ვზრდით, მას არავინ ჰყავს ლხინისა და ჭირის გამზიარებელი ახლო ნათესავი, უჭირს ცხოვრების ტვირთის ზიდვა, პირადი ოჯახური პრობლემების გადაწყვეტასთან ერთად მოხუცი მშობლების მოვლა-პატრონობა. ქართული ტრადიციული ოჯახი, რომელიც არა მარტო რამდენიმე თაობის ერთად ცხოვრებას გულისხმობს, არამედ იმ ურთიერთობებსაც, რომელმაც ქართველი ხალხის სულიერი სამყარო გაამდიდრა და ეროვნული ტრადიციები, წეს-ჩვეულებები და ნიშან-თვისებები შემოგვინახა, სულ უფრო კრიზისს განიცდის. შობადობის შემცირების პირობებში იზრდება დედისერთათა რიცხვი, და, მაშასადამე, იმ ადამიანების რაოდენობაც, რომლებსაც არ ჰყავთ დედამიშვილები, დეიდაშვილები, ბიძაშვილები, მამიდაშვილები და ზედმეტად ნათქვამი არ იქნება, რომ ამის შედეგად ისპობა ქართული სულიერი სამყარო, ჩვენი თვითმყოფადობა.

კომუნიკაციის თანამედროვე საშუალებებმა მსოფლიო

თითქოს დააპატარავა. გლობალიზაციის პროცესში თუ არ შენარჩუნდა ეროვნული ფასეულობები, ადამიანი დაპატარავდება, დაჩიავდება და მარადიული კითხვა ადამიანის არსის, რაობისა და დანიშნულების შესახებ სულიერი და ზნეობრივი დაცემის სფეროში ჰპოვებს პასუხს. არაფერს არ ექნება ფასი, თუ გაქრებიან ეთნოსების ნიშან-თვისებების მატარებელი ადამიანები, ხოლო ჩვენ თუ სწორი გზა ვერ მოვნახეთ, თუ მხოლოდ პირად კეთილდღეობას დავუქვემდებარეთ ჩვენი აზრები და მოქმედება, მაშინ ზედმეტია ფიქრი ეროვნული საზღვრმწიფოს აშენების, ქართველი ერის გამრავლების, ქართული სულიერების დაცვისა და შენარჩუნების შესახებ.

გლობალიზაციის, ისე როგორც საბაზრო ეკონომიკის, კანონები დაუნდობელია. ისე არ უნდა გავიხადოთ საქმე, რომ გეოპოლიტიკური თვალსაზრისით საქართველო, როგორც მხოლოდ ტერიტორია, როგორც მხოლოდ მოგების წყარო ისე აინტერესებდეთ. ჩვენ უნდა შევძლოთ ამ მეტად ცვალებად სამყაროში ეროვნულობა შენივარჩუნოთ, გლობალიზაციიდან ავიღოთ ის, რაც ჩვენს ქვეყანასა და ხალხს გამოადგება.

ქვეყნის დემოგრაფიული უსაფრთხოება

ქვეყანაში თანამედროვე დემოგრაფიულ სიტუაციას აქვს სისტემური კრიზისის ხასიათი. ამ სისტემის შემადგენელი ნაწილებია: შობადობის კრიზისულ ზღვრამდე შემცირება, მოკვდაობის ზრდა, ზოგიერთ რაიონში მოსახლეობის შემცირებული გამრავლება ანუ როდესაც მომდევნო თაობა წინა თაობაზე ნაკლებია, დეფორმირებული სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა, მოსახლეობის ბუნებრივი მატებისა და სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის შემცირება, ჯანმრთელობის გაუარესება, გარე და შიდა მიგრაციის ფართო მასშტაბები, „ტვინების გაღინება“, დიდი რაოდენობით განდევნილი მოსახლეობა. მდგომარეობას ართულებს ისიც, რომ დაბალია დემოგრაფიული პროცესების მართვა. უადრესად შეზღუდულია სახელმწიფო რესურსები, ასევე სისტემური ეკონომიკური კრიზისის შედეგად.

ურთულესი დემოგრაფიული ვითარების პირობებში საფრთხე ექმნება ქვეყნის დემოგრაფიულ უსაფრთხოებას. ქვეყნის წინაშე დასახული ამოცანების გადაწყვეტა შეუძლებელია მოსახლეობის გარკვეული რაოდენობის გარეშე. ყველაზე უკეთეს შემთხვევაში ქვეყანას უნდა ყავდეს მოცემული პირობებისადმი ზუსტად შესატყვისი მოსახლეობის ოპტიმალური რაოდენობა, რომელიც ყველაზე უკეთ უზრუნველყოფს გარკვეული მიზნის მიღწევას. ფრანგ დემოგრაფს ა.სოვის მოყავს შემდეგი მაგალითი: ვთქვათ, ინგლისის ტერიტორიაზე ცხოვრობს 50 ან 100 კაცი. ისინი, რაოდენ მაღალი კულტურისა და ტექნიკური ცოდნის მქონენი არ უნდა იყვნენ, ვერ გაიყვანენ რკინიგზას, ვერ ააშენებენ ქარხნებს და ა.შ. მათ ექნებათ ძალიან დაბალი ცხოვრების დონე. მეორე მხრივ, თუ ამავე ტერიტორიაზე იცხოვრებს 200 ან 500 მილიონი ადამიანი, ისინი იძულებულნი იქნებიან გაიყონ და ხელით დაამუშაონ ყველაზე უნაყოფო მიწებიც კი, რათა მიიღონ უკეთესი მოსა-

ვალი ფართობის ერთეულიდან. ცხოვრების დონე ამ შემთხვევაშიც ძალიან დაბალი იქნება. ამ ორ უკიდურეს შემთხვევას შორის უნდა არსებობდეს უფრო მისაღები სიტუაციები, ყველაზე უკეთესს მათ შორის ოპტიმალური ეწოდება.

ოპტიმალურის ცნება ამ შემთხვევაში გაიგივებულია მოსახლეობის ოპტიმალურ რიცხოვნობასთან და მხედველობაში არ არის მიღებული ქვეყნის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, რაც გარკვეულ შემთხვევაში საშიშროების წინაშე აყენებს ერის, როგორც ფენომენის არსებობას, რადგან მკვიდრი ერის ბუნებრივი მატების მაჩვენებელი შეიძლება მნიშვნელოვნად დაბალი იყოს ბევრი ეროვნული უმცირესობის მაჩვენებელზე.

განვითარების თანამედროვე პირობებში სულ უფრო აუცილებელი ხდება თითოეულმა დამოუკიდებელმა, სუვერენულმა ქვეყანამ განსაზღვროს ქვეყნის მოსახლეობის ოპტიმალური როდენობა. მისი განსაზღვრისას ყოველმხრივ უნდა იქნეს გათვალისწინებული ისეთი მნიშვნელოვანი ფაქტორები, როგორიცაა: ტერიტორიის მოცულობა, გეოპოლიტიკური მდგომარეობა, ეკონომიკური და ბუნებრივი პირობები, არსებული რესურსები, ინტელექტუალური შესაძლებლობები, განვითარების დონე, ცხოვრების წესი, ისტორიულად ჩამოყალიბებული ტრადიციები და სხვ. ყოველივე ამან უნდა უზრუნველყოს ქვეყნის ეროვნული უსაფრთხოება, მისი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემის გამართული და შეუფერხებელი მუშაობა. მხოლოდ ასეთ პირობებში ხდება შესაძლებელი ქვეყნის ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული პოტენციალის სრულად ამოქმედება, არსებული მოსახლეობისა და მომავალი თაობების კეთილდღეობის უზრუნველყოფა. ამრიგად, როგორც დიდი ფრანგი განმანათლებელი ვოლტერი ამბობდა, „მთავარი მიზანია არა ის, რომ იყოს მეტი ადამიანები, არამედ ის, რომ უკვე არსებული ადამიანები გავხადოთ ნაკლებ უბედური“. მაგრამ ბედნიერება მეტად სუბიექტური ცნებაა. ამიტომ საჭიროა მოინახოს ადამიანურ

მისწრაფებათა საერთო მახასიათებლები: მოსახლეობის კეთილდღეობა, მისი მასშტაბები, დასაქმება, დღეგრძელობა, განათლება, კულტურა, მოსახლეობის რიცხვი. რაოდენ უხერხულიც არ უნდა მოეჩვენოს ვინმეს, არ შეიძლება ამ საერთო მახასიათებლებში არ შევიყვანოთ მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა – ოპტიმალური რაოდენობრივი თანაფარდობის, ბალანსის დაცვა მკვიდრ და ეროვნულ უმცირესობებს შორის იმ ქვეყანაში, სადაც ამის გადაუდებელი საჭიროება არსებობს. არ შეიძლება მკვიდრი ერის გენოფონდის გადაგვარება და ამოწურვა. იგივე შეიძლება ითქვას ქვეყანაში მცხოვრებ ზოგიერთი ეროვნული უმცირესობის შესახებ და, მაშასადამე, როდესაც გამოსავალი აღარ რჩება, ცივილიზებული სამყაროსათვის არ უნდა იყოს უცხო მკვიდრი მოსახლეობისა და ქვეყანაში მცხოვრები მხოლოდ იმ ეროვნული უმცირესობებისათვის შობადობის სტიმულირების მექანიზმის შემუშავება, რომლებიც ამას საჭიროებენ. ზოგ შემთხვევაში ეს საკითხი შეიძლება რეგიონულ დონეზეც გადაწყდეს. ამ ეტაპზე საქართველოს მოსახლეობის ოპტიმალური რაოდენობის განსაზღვრა არ არის მისაღები. ასეთი გაანგარიშება ქვეყნის სტაბილური განვითარების პირობებში უნდა მოხდეს საერთო მახასიათებლებთან ერთად ქვეყანაში მცხოვრები ეროვნებების ბუნებრივი მოძრაობის მაჩვენებლებისა და სამხრეთ კავკასიის რეგიონში მოსახლეობის რაოდენობრივი ბალანსის დაცვის გათვალისწინებით.

ამჟამად, განსაკუთრებით განვითარებადი ქვეყნები, ყურადღების მიღმა ტოვებენ ოპტიმალური მოსახლეობის გაანგარიშებას და მითუმეტეს ოპტიმალური მოსახლეობის რაოდენობის პირობებში ცხოვრებისათვის პრაქტიკული ღონისძიებების განხორციელებას. თუ ჩვენი ქვეყნის მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას, უადრესად არასტაბილურ პოლიტიკურ ვითარებას მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ ჯერჯერობით რაც იბადება ისიც ზედმეტია – ასეულ ათასობით ადამიანი უმუშევარია, ხოლო მილიონამდე მოქალაქე საზღვარგარეთ

წავიდა ლუკმაპურის საშოვნელად. აქ დარჩენილებსაც უკეთესი დღე არ ადგიათ. ხელფასები, საარსებო პირობების უაღრესად გაძვირების გამო, კიდევ უფრო სიმბოლური გახდა. ადამიანებმა ამ 17 წლის განმავლობაში რაც ებადათ ყველაფერი გაყიდეს ფიზიკური არსებობის შესანარჩუნებლად. როგორც ჩანს, უამრავი ძვირფასეულობაც გაიყიდა და ქვეყნიდან გავიდა. მიუხედავად ამისა, ეს არ გვაძლევს უფლებას არ ვიზრუნოთ შობადობის გაზრდისათვის. წინააღმდეგ შემთხვევაში კატასტროფულად შეემცირდებით როგორც საკუთარ ქვეყანაში, ისე სამხრეთ კავკასიის რეგიონში, რისი გამოსწორებაც მომავალში შეუძლებელი გახდება. აზრი იმის შესახებ, რომ დაველოდოთ ეკონომიკის აღმავლობას, ცხოვრების პირობების არსებით გაუმჯობესებას და შობადობაც ამაღლდება, აზრი იმის შესახებ, რომ შობადობაზე ზემოქმედება რთულია და არ ღირს დემოგრაფიული პოლიტიკის გატარება, დამლუპველია ქართველი ერისათვის.

მძიმე დემოგრაფიული ვითარება ქვეყანას დიდი საფრთხის წინაშე აყენებს. თუ დემოგრაფიული პროცესები ასე გაგრძელდა არც ისე დიდი დრო დაჭირდება ქართველი ხალხის გადაშენებას. ზოგიერთი განვითარებული ქვეყანაც ანალოგიური საფრთხის წინაშე დგას.

დემოგრაფიული ვითარებით შეშფოთებულია თვით ხალხმრავალი რუსეთიც. რუსეთის ცნობილ დემოგრაფებს მიაჩნიათ, რომ „შემდეგში შობადობა რომც აღარ შემცირდეს, რაც საეჭვოა რომ სერიოზულად ვივარაუდოთ, ქვეყანაში ამჟამად არსებული დემოგრაფიული განათლებისა და რუსეთის ერის გადაშენებისაგან გადარჩენის საზოგადოებრივი მოძრაობის არარსებობის პირობებში, დეპოპულაცია გაგრძელდება განუსაზღვრელად დიდ ხანს, შეიძლება რუსეთის პოლიტიკური რუკიდან სრულ გაქრობამდეც კი. მაგრამ ქვეყნის დაღუპვა შეიძლება ადრეც მოხდეს, როცა მოსახლეობის რაოდენობა იმდენად შემცირდება, რომ იგი დასუსტდება და ვინმე დიდი

მეზობელი მას თავისთან მიიერთებს¹. ამის თქმის უფლებას მათ აძლევთ, უპირველეს ყოვლისა, მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის მეტად არასახარბიელო მაჩვენებლები. უკანასკნელ წლებში მოკვდაობამ მილიონობით გადააჭარბა შობადობას. საკმარისია ითქვას, რომ საბჭოთა კავშირის გაუქმების შემდეგ, სულ რაღაც 14 წლის განმავლობაში – 1992-2005 წლებში – რუსეთში 11 237 ათასი კაცით მეტი გარდაიცვალა, ვიდრე დაიბადა². კიდევ უფრო მძიმეა დემოგრაფიული ვითარება იმ რეგიონებში, სადაც ძირითადად რუსები ცხოვრობენ. მაგალითად, ტულის, ტვერის, იაროსლავის, ივანოვოს, სმოლენსკის, ნოვგოროდის, ფსკოვის, რიაზანის, კოსტრომისა და რიგ სხვა ოლქებში უკვე რამოდენიმე წელია მოსახლეობის 1000 კაცზე გაანგარიშებით 12-15 კაცით მეტი კვდება, ვიდრე იბადება. ამ ოლქებში კი ათეულ მილიონობით რუსი ცხოვრობს. ასეთი უარყოფითი დემოგრაფიული მაჩვენებლები მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანაში არ გვხვდება. სხვა დემოგრაფიული მაჩვენებლების გაანალიზების გარეშეც ცხადია, რომ რუსეთი მეტად დიდი დემოგრაფიული საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. ასეთივე საფრთხე დაემუქრა ზოგიერთ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს. არახელსაყრელი დემოგრაფიული ვითარება გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან ეროვნებათმორისი ურთიერთობების მნიშვნელოვანი გამწვავების საბაბიც გახდა.

საქართველოს ზოგიერთი ისტორიული კუთხე (თუშეთი, ხევსურეთი, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი) თითქმის დაიცალა მოსახლეობისაგან. ზოგიერთ რეგიონში კიდევ შემცირდა ქართველი მოსახლეობის წილი მთელ მოსახლეობაში, ასევე

¹ ვ. ბორისოვი. დემოგრაფია. რუსულიდან თარგმნა ა.სახვაძემ. თბ., 2001, გვ. 344.

² Демографический ежегодник России. М., 1995, с. 39; Российский статистический ежегодник 2005, М., 2006, с.105. Социально-экономические положения стран содружества независимых государств в 2006 году. М., 2007, с. 12.

შემცირდა შობადობის დონე ქართველებში, მაშინ როდესაც საქართველოში მცხოვრებ სხვა ეროვნებებში შობადობის მაღალი ინტენსიურობა განაპირობებდა მათი ბუნებრივი მატების ასევე მაღალ დონეს. მაგალითად, 1989 წელს ყოველათას ქართველზე ბუნებრივი მატება 7.6 კაცს შეადგენდა, მაშინ როდესაც შესაბამისმა მაჩვენებელმა საქართველოში მცხოვრებ ზოგიერთ ეროვნებებში 23 კაცს გადააჭარბა, ამასთან, კომუნისტური მმართველობის ბოლო წლებში აშკარად დაიწყო საუბარი იმის შესახებ, რომ მაღალი შობადობის მქონე რესპუბლიკებსა და ზოგჯერ მათ ცალკეულ რეგიონებში, შესაბამისად იზრდებოდა სახსრები მოზარდი თაობის შესანახად. ყოფილ საბჭოთა კავშირში მოსახლეობის ერთი პროცენტით ზრდის პირობებში საჭირო იყო დემოგრაფიული ინვესტიცია ეროვნული შემოსავლის ოთხი პროცენტის რაოდენობით. როდესაც მოსახლეობა იზრდება 2.5-3 პროცენტით (ასეთი ზრდა აღინიშნებოდა საქართველოში მცხოვრებ ზოგიერთ რეგიონში) საჭირო იყო დამატებით ყოველწლიურად ეროვნული შემოსავლის 10-12 პროცენტი მოზარდი თაობის სამუშაო ადგილებით, სკოლებით, საავადმყოფოებით, კვებით, ტანსაცმლით დაკმაყოფილებისათვის. ამრიგად დემოგრაფიული ინვესტიციის მნიშვნელოვნად გაზრდის შედეგად მცირდებოდა ეკონომიკური ინვესტიცია და, მაშასადამე, მოსახლეობის მატერიალური უზრუნველყოფა. ეს პრობლემა წყდებოდა რესპუბლიკებს შორის და თვით რესპუბლიკაშიდაც შემოსავლების გადანაწილებით.

პირველები, რომლებიც ოფიციალურად გამოეხმაურნენ ამ პრობლემას რუსი მეცნიერები იყვნენ. მაგალითად, ჟურნალ „მოსკვაში“ (№5, 1990) დაბეჭდილ სტატიაში უშუალოდ იყო მითითებული იმის შესახებ, რომ „ჩინეთის, ინდოეთის, აფრიკის სახელმწიფოების მთავრობებისაგან განსხვავებით, რომლებიც იღებენ საგანგებო და მკაცრ ღონისძიებებს შობადობის შემცირებისათვის.... ჩვენი სამხრეთ რესპუბლიკების ხელმძღვანელებს კვლავ მიაჩნიათ, რომ ბევრი ბავშვი — ეს

სიძლიერე და სიკეთეა და ხარჯავენ სახსრებს (რომლებსაც ართმევენ ღარიბ რუსეთს) სოციალურ პროგრამებზე, რაც კიდევ უფრო უწყობს ხელს მოსახლეობის მაღალ მატებას.... რას იზამ, ეს სუვერენული რესპუბლიკის მთავრობის კანონიერი უფლებაა, მაგრამ რუს ხალხს ნაკლები უფლება როდი აქვს იმისათვის, რომ იარსებოს და ყავდეს საკუთარი ახალგაზრდა თაობა. იგივე საკითხი დააყენა სახალხო დეპუტატთა მეორე ყრილობაზე ესტონელმა დელეგატმა: შეუძლებელია ავანაზღაუროთ უზბეკეთში ძალიან მაღალი შობადობით გამოწვეული დამატებითი ხარჯებით. ჟურნალ „მოსკვაში“ აღნიშნულია იმის შესახებაც, რომ „რუსმა ხალხმა უკანასკნელი პერანგიც რომ გაიხადოს და ცრუინტერნაციონალიზმის სახელით უარი თქვას საკუთარი შვილების გაჩენაზე, არ ეყოფა არავითარი ძალა, რომ დააფინანსოს იმ რესპუბლიკებში ბავშვების აღზრდა, განათლება და კეთილდღეობა, სადაც შობადობა ახლოსაა ბუნებრივ, ანუ ფიზიოლოგიურ ნაყოფიერებასთან. რუსებმა, უკრაინელებმა და ბელორუსებმა ყველაფერიც რომ გაიხადონ არ შეუძლიათ დაეხმარონ შუა აზიის ხალხებს მიიყვანონ ბავშვების აღზრდის ხარისხი იმ დონემდე, რომელსაც მოითხოვს თანამედროვე საზოგადოება. ხარისხის ზრდა შესაძლებელია მხოლოდ რაოდენობის შემცირების ხარჯზე“.

რუსი დემოგრაფების შეშფოთება მოსალოდნელი დემოგრაფიული პრობლემის შესახებ, რა თქმა უნდა, უსაფუძვლო არ იყო. მოსახლეობის 1989 წლის აღწერის მონაცემების თანახმად რეალურად გამოიკვეთა დემოგრაფიული საფრთხე მთელ რიგ რესპუბლიკებში.

ყოფილ საბჭოთა კავშირში ერთა შორის დამატულობის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო ის, რომ უგულებელყოფდნენ მკვიდრი ერების მოთხოვნას – ყოფილიყვნენ უმრავლესობა თავის ისტორიულ ტერიტორიაზე და ამ მხრივ რაიმე საფრთხე და გადაგვარება არც პერსპექტივაში დამუქრებოდათ, რადგან ყველა ერი ამაში ხელავს თავის სასიცოცხლო ინტე-

რესებს და ეს გასაგებიცაა. ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში მკვეთრად დაირღვა ერთა თანაცხოვრების ტრადიციულად ჩამოყალიბებული რაოდენობრივი ბალანსი. ისეთი პირობები შეიქმნა, რომ მიგრაციული პროცესების რეგულირებისათვის რესპუბლიკების ინტერესი საკვებით უზრუნველყოფილი იყო. მაგალითად, ლატვიაში, სხვა ხალხების ინტენსიური გადასახლების შედეგად, მნიშვნელოვნად შემცირდა მკვიდრი ეროვნების წილი. კერძოდ, თუ 1959 წელს ლატვიელები შეადგენდნენ რესპუბლიკის მთელი მოსახლეობის 62 პროცენტს, 1989 წელს მათი რაოდენობა მხოლოდ 52 პროცენტს უდრიდა. ამავე პერიოდში ლატვიელთა რიცხვი თავიანთ რესპუბლიკაში 90 ათასით გაიზარდა, ხოლო სხვა, ძირითადად რუსულენოვანი მოსახლეობა – 573 ათასით. ბუნებრივია, როდესაც კატასტროფულად მცირდება მკვიდრი ერების წილი, უკვე საფრთხე ემუქრება მათ ეროვნულ სახეს და გადაგვარების რეალობა აშკარა ხდება. ასეთ შემთხვევაში სხვა ერი თავს გახვევს თავის ტრადიციებს, წეს-ჩვეულებებს, ეროვნულ ღირებულებებს. ამასთან, ცხადია, მკვიდრ და არამკვიდრ ერებს შორის რაოდენობრივი დისბალანსი აუცილებლად იწვევს დაძაბულობას ერებს შორის. ყველა ერი ზრუნავს იყოს უმრავლესობა თავის ქვეყანაში და ეს თვითმყოფადობის შენარჩუნების ეროვნული გრძნობა არავეისთვის უცხო არ არის. საკმარისია აღინიშნოს, რომ იმავე 1989 წელს საქართველოს მოსახლეობის ბუნებრივი მატება 44 ათას კაცს შეადგენდა. აქედან ქართველების ბუნებრივი მატება მხოლოდ 28.8 ათას კაცს უდრიდა ანუ 65.3 პროცენტს, მაშინ როდესაც მთელ მოსახლეობაში ქართველების წილი 70.1 პროცენტს შეადგენდა. ლატვიაში მთელი ბუნებრივი მატების მხოლოდ 34.4 პროცენტი მოდიოდა ლატვიელებზე, ხოლო აზერბაიჯანელებისა და სომხებისათვის თავიანთ რესპუბლიკაში ეს მაჩვენებელი უაღრესად მაღალი იყო და შესაბამისად 97.4 და 95.4 პროცენტს უდრიდა. ცხრილიდან ნათლად ჩანს, რომ აზერბაიჯანის, ყაზახეთისა და შუა აზიის რესპუბ-

მოსახლეობის რაოდენობა და ბუნებრივი მატება მკვიდრ ეროვნებებში ყოფილ საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკებში 1989 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით

	მოსახლეობის რაოდენობა		ბუნებრივი მატება	
	absolutურად	%	absolutურად	%
რუსეთი	147 021 869	100.0	576 816	100.0
მათ შორის რუსები	119 865 946	81.5	289 686	50.2
უკრაინა	51 452 034	100.0	90 391	100.0
მათ შორის უკრაინელები	37 419 053	72.7	60 932	67.4
ბელორუსია	1 015 806	100.0	49 970	100.0
მათ შორის ბელორუსები	7 904 623	77.9	34 989	70.0
უზბეკეთი	19 810 077	100.0	541 945	100.0
მათ შორის უზბეკები	14 142 475	71.4	445 792	82.2
ყაზახეთი	16 464 464	100.0	255 891	100.0
მათ შორის ყაზახები	6 534 616	39.7	162 605	63.5
საქართველო	5 400 841	100.0	44 061	100.0
მათ შორის ქართველები	3 787 393	70.1	28 788	65.3
ზერბაიჯანი	7 021 178	100.0	137 615	100.0
მათ შორის აზერბაიჯანელები	5 804 980	82.7	134 050	97.4

ლიკებში მკვიდრი ეროვნებების წილი გაცილებით დაბალია მთელ მოსახლეობაში, ვიდრე მათი ბუნებრივი მატების წილი, რაც რელიგიური ფაქტორით აიხსნება. მაგალითად, ყაზახეთში 1989 წელს ცხოვრობდა 6 534 ათასი ყაზახი და ამდენივე რუსი (6 227 ათასი). ყაზახების წილი მთელ მოსახლეობაში 39.7 პროცენტს უდრიდა, ბუნებრივ მატებაში კი – 63.5 პროცენტს. ამ მხრივ უაღრესად მძიმე მდგომარეობა იყო რუსეთშიც. რუსები ქვეყნის მოსახლეობის 81.5 პროცენტს შეადგენენ, მთელ ბუნებრივ მატებაში კი მათი წილი მხოლოდ 50.2 პროცენტს უდრიდა. კიდევ უფრო დამაფიქრებელი იყო სოფლად რუსი მოსახლეობის ბუნებრივი მატების პრობლემა. კერძოდ, 1989 წელს რუსეთის სოფლის მოსახლეობის ბუნებრივმა მატებამ 145 ათასი კაცი შეადგინა აქედან რუსები მხოლოდ 3 500 კაცს უდრიდა, ანუ 2.4 პროცენტს. ეს მაჩვენებელი მეტად არასახარბიელო იყო ჩვენი ქვეყნისათვის. საქართველოს სოფლის მოსახლეობის ბუნებრივი მატება ამ წელს 18 681 კაცს შეადგენდა და აქედან მხოლოდ ნახევარი – 9 300 კაცი იყო ქართველი. ასეთი მაჩვენებელი, მით უფრო მცირერიცხოვანი ერისათვის, შეიძლება დამღუპველი აღმოჩნდეს – ქართულ მიწებს თანდათანობით სხვა ერი ეპატრონება. არცთუ შორეულ წარსულში ქართველთა კუთვნილი მიწების სხვის ხელში გადასვლის არაერთი მაგალითი მოგვეპოვება. ეს მტკივნეული ეროვნული პრობლემა არაერთხელ გამხდარა ქართველი საზოგადო მოღვაწეების მსჯელობის საგანი. ჯერ კიდევ 1909 წელს იაკობ გოგებაშვილი გულისტკივილით აღნიშნავდა: „შეუძლებელია უცრემლოდ, მწველი სევდისა და სასოწარკვეთილების გარეშე უმზირო საქართველოს აწინდელ მდგომარეობას. ყველაზე მომაკდინებელ დღეშია ქართველი გლეხობა, ქართველი ხალხის ყველაზე მრავალრიცხოვანი და საუკეთესო ნაწილი. ქართულ მიწას, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე ურიცხვი მტრების შემოსევებისაგან სამშობლოს დამცველთა მიერ დატოვებული ძელებისაგან შედგება მთლიანად, ბევრად უფრო

სიამოვნებით გადასცემდნენ და ახლაც გადასცემენ ჩამოთეს-
ლილ ელემენტებს, ვიდრე ისტორიულ მფლობელთ, აბორიგე-
ნებს, ქართველ გლეხობას. მოსახლეობის რიცხვთან შეფარ-
დებით ქართული მიწა ჩამოთესლილთა ხელში ოთხჯერ უფ-
რო მეტია, ვიდრე ადგილობრივ მცხოვრებთა ხელში¹.

ამჟამად, საქართველოში ბევრი სოფელი გაუკაცრიელდა –
გაცივდა უკანასკნელი კერა. დაცარიელებული სოფლები კი
უფრო საშიში სანახაობაა, ვიდრე უდაბნო. აკი დიდი ვაჟაც გუ-
ლისტიკივით აღნიშნავდა: „რა საშინელი, შემადრწუნებელი
სიტყვაა „ნასოფლარი“. მოსახლეობის აღწერათაშორის პერი-
ოდში (1989-2002წწ.) ბრავალი სოფელი გაუკაცრიელდა.
2002 წლის აღწერის მიხედვით 162 სოფელში უკვე მოსახ-
ლეობა აღარ ცხოვრობს. 10 კაცი და ნაკლები მოსახლეობაა
152 სოფელში. ზოლო 905 სოფელში ანუ ქვეყანაში არსებული
სოფლების 25 პროცენტში 100 კაცამდე ცხოვრობს². ამჟამად
ბევრ სოფელში, სადაც ადრე ასობით კაცი ცხოვრობდა, ათიო-
დე კაციღა დარჩა, ზოგან კი – ორი-სამი. განსაკუთრებით შემ-
ცირდა მოსახლეობა საქართველოს ისტორიულ კუთხეებში –
რაჭაში, ლეჩხუმსა და სვანეთში. მაგალითად, მოსახლეობის სა-
განგაშო კლებას აქვს ადგილი რაჭაში, სადაც 1939 წელს 67
ათასი, ზოლო 2006 წელს 24 ათასი კაცი ცხოვრობდა. ასე,
რომ მართოდენ მამაპაპური კერის სიყვარულის ლიტონი ქა-
დაგება მოსახლეობის ბარისაკენ ლტოლვას ვერ შეანელებს თუ
მთაში ხელისუფლებამ ეკონომიკისა და ინფრასტრუქტურის
განვითარების სპეციალური ღონისძიებები არ განახორციელა.
მეტად საგულისხმოა ის გარემოება, რომ ჩრდილოეთ კავკასიი-
დან გაუკაცრიელებული ქართული სოფლების დაკავების არა-
ერთ მცდელობას ჰქონია ადგილი. ამიტომ საჭიროა საქართვე-
ლოს მთიანეთის სამეურნეო ათვისების რეალური პროგრამის

¹ ი. გოგებაშვილი. თხზულებანი. ტ.4. თბ., 1955, გვ. 308.

² საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი ეროვნული საყო-
ველთაო აღწერის ძირითადი შედეგები. ტ. II, თბ., 2003, გვ. 14.

საქართველოს მუდმივი მოსახლეობის რაოდენობა და ქართველთა წილი მთელ მოსახლეობაში ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულებში მიხედვით 1989-2002 წლებში

ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულები	სულ მოსახლეობა				მათ შორის ქართველი			
	1989 წელი		2002 წელი		1989 წელი		2002 წელი	
	ასოლუ-ტური	%	ასოლუ-ტური	%	ასოლუ-ტური	%	ასოლუ-ტური	%
აფხაზეთის არ	522 811	100	180 000	100	237 642	45.5	60 000	33.3
კოდორის ხეობა	2 250	100	1 956	100	2 230	99.1	1 912	97.8
აჭარის არ	392 432	100	376 016	100	324 813	82.8	351 132	93.4
იმერეთი	767 707	100	699 666	100	726 221	94.6	689 490	98.5
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	424 746	100	466 100	100	397 749	93.6	459 614	98.6
გურია	158 053	100	143 357	100	147 496	93.3	138 942	96.9
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	59 757	100	50 969	100	58 070	97.3	50 565	99.2
დასავლეთ საქართველო - სულ	2 327 756	100	1 918 064	100	1 894 221	81.4	1 751 655	91.3
თბილისი	1 246 936	100	1 081 678	100	824 412	66.1	910 712	84.2
ცხინვალის რეგიონი	74 720	100	50 000	100	10 842	14.5	3 000	6.0
შიდა ქართლი	335 762	100	314 039	100	280 251	83.5	288 382	91.8
ქვემო ქართლი	608 491	100	497 530	100	214 347	35.2	222 450	44.7
კახეთი	441 045	100	407 182	100	360 245	81.7	341 503	83.9

სამკვეთ-ჯავახეთი	235 512	100	207 598	100	87 408	37.1	89 995	43.3
მცხეთა-მთიანეთი	130 619	100	125 443	100	115 667	88.6	116 476	92.8
აღმოსავლეთ საქარ- თველო - სულ	3 073 085	100	2 683 470	100	1 893 172	61.6	1 972 518	73.5
საქართველოს - სულ	5 400 841	100	4 601 534	100	3 787 393	70.1	3 724 173	81.0

შენიშვნა: 2002 წლის საქართველოს მოსახლეობის შესახებ მონაცემები მოტანილია ცენტრალური ხელისუფლების მიერ როგორც კონტროლირებადი, ისე არაკონტროლირებადი ტერიტორიების მიხედვით, ხოლო კოდორის ხეობა, სადაც საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების იურისდიქცია ვერცხვდება, აფხაზეთიდან ცალკე გამოვყავით. ანალოგიურად გავიანგარიშეთ ყოფილი სამხრეთ-ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის რაოდენობა. ზემდგომი ორგანოების გადაწყვეტილებით ყოფილი ოლქი ცხინვალის რეგიონად გადაკეთდა და ოლქის ტერიტორიის ნაწილი იმერეთის, მცხეთა-მთიანეთისა და ძირითადად შიდა ქართლის რეგიონებს შეუერთდა. ამ ტერიტორიებზე მცხოვრები მოსახლეობაც შესაბამისად აღნიშნულ რეგიონებს დაემატა. აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის მოსახლეობის რაოდენობა გაანგარიშებულია არაოფიციალური მონაცემების, ექსპერტული შეფასების, სხვადასხვა ცნობებისა და გათვლების საფუძველზე.

წყარო: საქართველოს მოსახლეობის 2002 წლის პირველი საყოველთაო ეროვნული აღწერის ბირთვადი შედეგები. თბ., 2004, გვ.13-21.

შეზღუდვა და არა „მამაცური ფრაზების ბავშვურად სროლა“.

ქვეყნის ზოგიერთ რეგიონში უაღრესად მცირეა ქართველთა წილი. მართალია, ეროვნულ უმცირესობებში ქართველებთან შედარებით გარე მიგრაციული პროცესები უფრო ინტენსიურია, მაგრამ წინა წლებში ზოგიერთ რეგიონსა და რაიონში ქართველების შიდამიგრაციული პროცესებიც საკმაოდ მაღალი იყო. ამის შედეგად, ჯავახეთში, რომელიც ოდითგანვე მთლიანად ქართველებით იყო დასახლებული, ქართველთა წილი უაღრესად შემცირდა. კერძოდ, 2002 წელს ჯავახეთში 3 690 ქართველი ცხოვრობდა ანუ ჯავახეთის მთელი მოსახლეობის 3.8 პროცენტი, მაშინ როდესაც 1886 და 1926 წლებში ეს მაჩვენებელი შესაბამისად 15.4 და 9.6 პროცენტს უდრიდა. ამჟამად ქვემო ქართლში ქართველების წილი 44.7 პროცენტია (1989 წელს ეს მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად დაბალი იყო და 35.2 პროცენტს უდრიდა). ამასთან, დასავლეთ საქართველოში 765 ათასი კაცით ნაკლები ცხოვრობს, ვიდრე აღმოსავლეთ საქართველოში. ეკონომიკური სიღუხჭირისა და აფხაზეთიდან განდევნილი ქართველი მოსახლეობის გამო არსებითად შეიცვალა ქართველთა რაოდენობრივი თანაფარდობა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს შორის. ბევრმა ქართველმა დასავლეთ საქართველოდან აღმოსავლეთ საქართველოს, ძირითადად თბილისს მიაშურა საცხოვრებლად. ამიტომ, თუ 1989 წელს ქართველების რაოდენობა როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში ზუსტად თანაბარი – 1894 ათასი კაცი იყო, 2002 წელს უკვე აღმოსავლეთ საქართველოში 221 ათასი ქართველით მეტი ცხოვრობდა, ვიდრე დასავლეთ საქართველოში. ქვეყნის დემოგრაფიული უშიშროების თვალსაზრისით მეტად საშიშათაა რეგიონების მიხედვით მოსახლეობის რაოდენობრივი სტრუქტურის ასეთი ცვლილებები თუ არსებული ვითარება. უაღრესად გაჭიანურდა ცენტრალური ხელისუფლების იურისდიქციის აღდგენა აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში და, მაშასადამე, განდევნილთა დაბრუნება მშობლიურ სახლებში.

სულ უფრო მცირდება განდევნილთა რაოდენობა მაღალი მოკვდაობისა და დაბალი შობადობის დონეების გამო, რაც განპირობებულია გაუსაძლისი ეკონომიკური პირობებით, ფიზიკური გადარჩენისათვის უიმედო ბრძოლით. ხვალინდელი დღის შიში თან სდევს მთელ მოსახლეობას და მითუმეტეს მამაკაცური ადგილებიდან განდევნილებს. ამ პრობლემის დემოგრაფიულ საფრთხეს, აღნიშნულთან ერთად, სხვა ფაქტორებიც განაპირობებენ. განდევნილთა ნაწილი კარგად მოეწყო ახალ საცხოვრებელ ადგილას და მათი ხელახლა აყრა და აფხაზეთში მუდმივ საცხოვრებლად გადასვლა უკვე საეჭვოა. ისინი შეეგუენ ახალ საცხოვრებელ გარემოს, ასე ვთქვათ, წარმატებით გაიარეს ადაპტაციის პერიოდი, ეკონომიკურადაც მოღონიერდნენ და ნაკლებად სავარაუდოა მათი ძველ საცხოვრებელ ადგილზე დაბრუნება. ამ მოსაზრებას ის გარემოებაც ამყარებს, რომ დევნილობის პერიოდში დაბადებული ახალგაზრდა თაობისათვის ამჟამინდელი საცხოვრებელი გარემოა მთავარი — სადაც დაიბადა, აღიზარდა და სადაც თანატოლებთან ურთიერთობა დაამყარა. ახალგაზრდა თაობის ადგილის დედის სიყვარულს, ბუნებრივია, მშობლებიც ანგარიშს გაუწევენ, რომ არაფერი ვთქვათ შიშის ფაქტორზე. ფაშისტების ნამოქმედარიც კი გაფერმკრთალდა იმ წამებისა და მკვლელობების წინაშე, რაც ქართველ მოსახლეობას გადახდა თავს აფხაზეთში. ყველაფერი ეს სპეციალურად ჩაიდინეს, რათა ქართველ მოსახლეობაში დაეთესათ შიშის სინდრომი და უკან დაბრუნების სურვილი მათში საბოლოოდ ჩაეკლათ.

ქართველ მოსახლეობაში შობადობის სისტემური შემცირების შედეგად ქართველების წილი მნიშვნელოვნად შემცირდა სამხრეთ კავკასიის მთელ მოსახლეობაში. თუ ისტორიულად სამხრეთ და საერთოდ კავკასიაში ქართველები რაოდენობრივად ყველაზე მრავალრიცხოვანი ერი იყო სხვა მკვიდრ ერებთან შედარებით, შემდეგში მდგომარეობა არსებითად შეიცვალა. კერძოდ, 1926 წელს სამხრეთ კავკასიაში

საშხრეთ კავკასიის მოსახლეობის რიცხოვნობა და ეროვნული შემადგენლობა
მოსახლეობის 1926, 1989 და 2002 წლების აღწერების მიხედვით (ათასი კაცი)

	მოსახლეობა სულ		მ ა თ შ ი რ ი ს									
	ასო- ლუტ.	%	ქართული		აზერბაიჯანელი		სომეხი		რუსი		დანარჩენი	
			ასო- ლუტ.	%	ასო- ლუტ.	%	ასო- ლუტ.	%	ასო- ლუტ.	%	ასო- ლუტ.	%
საშხრეთ კავკა- სია 1926	5862	100.0	1798	30.7	1653	28.2	1333	22.7	337	5.7	742	12.7
1989	15727	100.0	3803	24.2	6197	39.4	3911	24.9	785	5.0	1031	6.5
2002	15767	100.0	3739	23.7	7490	47.5	3547	22.5	257	1.6	734	4.7
მათ შორის სა- ქართველო 1926	2667	100.0	1788	67.0	138	5.2	307	11.5	96	3.6	338	12.7
1989	5401	100.0	3787	70.1	308	5.7	437	8.1	341	6.3	528	9.8
2002	4601	100.0	3724	81.0	285	6.2	281	6.1	100	2.2	211	4.5
აზერბაიჯანი 1926	2315	100.0	9	0.4	1438	62.1	282	12.2	221	9.5	365	15.8
1989	7021	100.0	14	0.2	5805	82.7	391	5.6	392	5.6	419	5.9
2002	7953	100.0	15	0.2	7205	90.6	121	1.5	142	1.8	470	5.9
სომხეთი 1926	881	100.0	1	0.1	77	8.7	744	84.4	20	2.3	39	4.5
1989	3305	100.0	1	0.0	85	2.6	3084	93.3	52	1.6	83	2.5
2002	3213	100.0	-	-	-	-	3145	97.9	15	0.5	53	1.6

შენიშვნა: საქართველოს შესახებ მოსახლეობის 2002 წლის მონაცემები მოტანილია, როგორც კონტროლირებადი, ისე არაკონტროლირებადი ტერიტორიების მიხედვით, ამასთან, აზერბაიჯანსა და სომხეთში აღწერე-
ბი ჩატარდა შესაბამისად 1999 და 2001 წლებში.

ქართველები მეტნი იყვნენ სომხებზე 465 ათასით, ხოლო აზერბაიჯანელებზე – 145 ათასი კაცით. მოსახლეობის 1989 წლის აღწერის მონაცემებით ქართველებს სომხები აღემატებოდნენ 107 ათასით, ხოლო აზერბაიჯანელები – 2 394 ათასი კაცით. მოსახლეობის ბოლო აღწერების მონაცემებით სამხრეთ კავკასიაში აზერბაიჯანელები ქართველებს უკვე 3 751 ათასი კაცით ჭარბობენ. ამასთან აზერბაიჯანში 1989-1999 წლებში აზერბაიჯანელები 1 400 ათასი კაცით გაიზარდა.

ამასთან 1926 წელს საქართველოს მოსახლეობა სამხრეთ კავკასიის მთელი მოსახლეობის 45.5 პროცენტს შეადგენდა, აზერბაიჯანისა – 39.5-ს, ხოლო სომხეთისა – 15.0 პროცენტს. 2005 წლისათვის ვითარება კარდინალურად შეიცვალა – სამხრეთ კავკასიის მთელ მოსახლეობაში საქართველოს მოსახლეობის წილი მნიშვნელოვნად შემცირდა და იგი 28.1 პროცენტი გახდა. აზერბაიჯანის მოსახლეობამ შეადგინა სამხრეთ კავკასიის მთელი მოსახლეობის ნახევარზე მეტი – 52.0 პროცენტი. ამდღა სომხეთის მოსახლეობის წილიც – 20.0 პროცენტამდე.

ქვეყანაში მკვიდრი მოსახლეობის პერმანენტული შემცირების შედეგად თანდათანობით საფრთხე ექმნება ეროვნულ ინტერესებს და ეროვნული ეკონომიკის განვითარებას, ძნელდება მათი რეალიზაცია, სახელმწიფო ენას უაღრესად უჭირს თავისი ფუნქციის შესრულება, ერისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებები, ტრადიცია, წეს-ჩვეულებები კარგავენ ადრინდელ მიმზიდველობას. ასეთ ვითარებაში გარდაუვალია ეროვნული ცნობიერების დაქვეითება, საბოლოოდ კი ერის გენოფონდის ცვლილება. მოსახლეობის რაოდენობის შემცირება განსაკუთრებით საშიშია ჩვენი ქვეყნისათვის, რადგან იგი ისეთ უნიკალურ, მრავალგანზომილებიან რეგიონში მდებარეობს, სადაც მსოფლიოს უძლიერესი სახელმწიფოების ინტერესთა გადაკვეთის წერტილები საკმაოდ ბევრია და ამდენად საკუთარი ინტერესების დაცვა – გაძნელებული.

სამხრეთ კავკასიის მოსახლეობის რიცხოვნობის დინამიკა
(ათასი კაცი)

წელი	სამხრეთ კავ- კასია		მ ა თ შ ო რ ი ს					
	აბსო- ლუტ.	%	საქართველო		აზერბაიჯანი		სომხეთი	
			აბსო- ლუტ.	%	აბსო- ლუტ.	%	აბსო- ლუტ.	%
1897	4816	100.0	2109	43.8	1807	37.5	900	18.7
1926	5862	100.0	2667	45.5	2314	39.5	881	15.0
1959	9507	100.0	4044	42.5	3698	38.9	1765	18.6
1989	15726	100.0	5400	34.4	7021	44.6	3305	21.8
2002	15955	100.0	4601	28.8	8141	51.0	3213	20.2
2005	16079	100.0	4516	28.1	8347	51.9	3216	20.0

წყარო: Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926г. Краткие сводки. Выпуск IV. Народность и родной язык населения СССР. Москва, 1928, с.124-128.

საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა, თბ., 1991, გვ.4. საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული 2006, თბ., გვ.18.

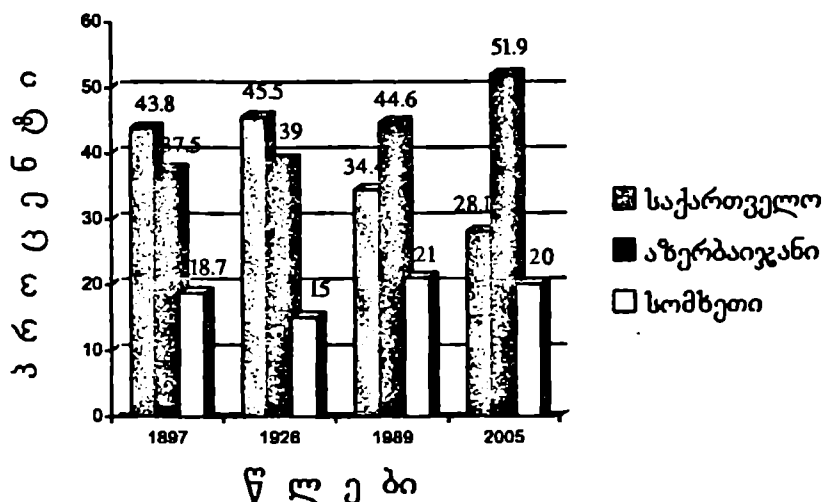
Population of Azerbaijan. Baku, 2006, p.19.

Статистический ежегодник Армении. Ереван, 2006, с. 26.

ახლო მომავალში როგორც ოფიციალურად რეგისტრირებული, ისე რეალური უმუშევრობა გაიზრდება. ამ ზრდას ძირითადად ორი ფაქტორი განაპირობებს. უპირველეს ყოვლისა, ქვეყნის ეკონომიკა ვერ შეძლებს უმუშევართა დიდი რაოდენობით დასაქმებას, მეორეც, 1980-იან წლებში შობადობის შედარებით მაღალი დონის გამო, გაიზრდება შრომისუნარიანი მოსახლეობის რიცხვი. ამრიგად, უმუშევრობით გამოწვეული სოციალური დაძაბულობის მოხსნის, უმუშევართა მატერიალური მხარდაჭერისათვის ხელისუფლებას დიდი ძალისხმევა დაჭირდება ბიუჯეტიდან შესაბამისი სახსრების გამოსაყოფად. ამჟამად დაბალი ხელფასი მეტი რაოდენობით ადამიანების დასაქმების საშუალებას იძლევა, რაც გარკვეულწილად ამცო-

რებს უმუშევრობის დონეს, მაგრამ იმავდროულად ამუხრუჭებს წარმოების ეფექტიანობის ზრდას და იწვევს სხვა უარყოფით მოვლენებს.

საქართველოს, აზერბაიჯანისა და სომხეთის მოსახლეობის წილი სამხრეთ კავკასიის მთელ მოსახლეობაში 1897, 1926, 1989 და 2005 წლებში (პროცენტობით)

XXI საუკუნის მეორე ათწლეულიდან ქვეყანაში ახალი მწვავე, უმუშევრობის საპირისპირო პრობლემა წარმოიშობა. უდაოდ დაიწყებს ეკონომიკა აღორძინებას, ხელისუფლებაც შეეცდება გაზრდილი რაოდენობის შრომისუნარიანი მოსახლეობის მაქსიმალურად დასაქმებას, მაგრამ მეორე ათწლეულში შრომისუნარიან ასაკში შევა 1990-იან და შემდგომ წლებში დაბადებული უაღრესად მცირერიცხოვანი დემოგრაფიული თაობა, რის გამოც მთელი სიმძაფრით დაისმება ეკონომიკის განვითარების შრომითი რესურსებით უზრუნველყოფის პრობლემა, რაც არ გამოირიცხავს სხვა ქვეყნებიდან შრომისუნარიანი მოსახლეობის შემოსვლას. ამიტომ უკვე ამთავითვე საჭიროა, დემოგრაფიული ნეგატიური ცვლილებებით

გამოწვეული სიძნელების დასაძლევად ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება, რომელიც მომავალში შეარბილებს (შეანელებს) კრიზისულ პროცესებს.

ქვეყანაში ამჟამად არსებულ მორალურ-ფსიქოლოგიურ კრიზისს მრავალი ფაქტორი განაპირობებს, მაგრამ უმთავრესი მაინც ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევა და ის პესიმიზმია, რომელიც თან ახლავს ამ პრობლემის გაჭიანურებულ გადაწყვეტას. ქვეყნის მოსახლეობის 6 პროცენტი, ანუ ყოველი მე-18 ადამიანი საკუთარ მიწა-წყლიდან განდევნილი გახდა. ასეთი დიდი რაოდენობით განდევნილთა არსებობა ეკონომიკურად ძლიერი ქვეყნისათვისაც რთული პრობლემაა, მითუმეტეს ეკონომიკურად დაქვეითებული ქვეყნისთვის.

ქვეყნის დემოგრაფიული უსაფრთხოების უზრუნველყოფა მრავალი სამედიცინო-დემოგრაფიული პრობლემის შესწავლა-სა და გადაწყვეტას მოითხოვს. მათ შორის მრავლადაა ისეთი პრობლემები, რომლებიც უკანასკნელ წლებში, ცნობილი მიზეზების გამო, განსაკუთრებით გამწვავდა, რამაც დიდად გააუარესა ქვეყნის სამედიცინო-ფსიქოლოგიური მდგომარეობა, იმატა გარკვეული დაავადებებისა და მათდამი მგრძნობიარე რისკ-ჯგუფების რიცხვმა. უწინარეს ყოვლისა, მხედველობაში გვაქვს პოსტტრავმული სტრესული დარღვევები, სოციალურ-სტრესული აშლილობები, დეპრესია, სხვა ნერვული გამოვლინებები. საგულისხმოა, რომ ეს დაავადებები სხვადასხვა ასაკის ადამიანებს მოიცავს. დამაფიქრებელია ისიც, რომ მათ შორის ბევრია ახალგაზრდობა. ეს ბუნებრივიცაა, რადგან ყველაზე მგრძნობიარედ სწორედ ისინი განიცდიან ცხოვრებისეულ სიძნელებს. ამას ემატება ისიც, რომ ნარკომანიის მასობრივად გავრცელების, ორსული ქალების დაბალკალორიული კვების, სქესობრივი გზით გადამდები დაავადებების გაზრდის შედეგად გახშირდა ნორმიდან გადახვეული ბავშვების დაბადების შემთხვევები, ხოლო ინტენსიური გარემოგარემოს შედეგად ქვეყნიდან გავიდა ჯანმრთელი და ახალგაზრდა თაობა და ქვეყანაში ამაღლდა მოხუცებისა და ავადმყოფების

წილი მთელ მოსახლეობაში, რის გამოც კიდევ უფრო იზრდება დემოგრაფიული საფრთხის მასშტაბები.

განსაკუთრებით საგანგაშოა დევნილი მოსახლეობის ფსიქოსოციალური მდგომარეობა. როგორც მოზრდილ მოსახლეობაში, ისე ბავშვებში აღინიშნება პოსტტრავმული დარღვევები, სოციალური ელემენტები, აგრეთვე, პარასოზნიები და ე. წ. ლამის კოშმარები, პანიკური შეტევები.

შექმნილ ვითარებას კიდევ უფრო ართულებს ის, რომ არ არის შესწავლილი ზემოაღნიშნული დაავადებებით განპირობებული მოსალოდნელი შედეგები, გამოსაკვლევეია ის ფიზიოლოგიური, პათოფიზიოლოგიური და ნეიროფსიქოლოგიური მექანიზმები, რომლებიც უდიდეს გავლენას ახდენს პიროვნების ჩამოყალიბებაზე. აქედან გამომდინარე, თუ დროულად არ განვახორციელებთ შესაბამის ზომებს, შესაძლებელია მომავალში მივიღოთ ფიზიკური და ფსიქოსოციალური ინვალიდების მთელი თაობები, რაც დემოგრაფიული კატასტროფის წინაშე დააყენებს ქვეყანას. ამის დაშვება კი არანაირად არ შეიძლება, მითუმეტეს ჩვენისთანა მცირერიცხოვანი ერისათვის.

ქართველმა ხალხმა გაუძლო კაცობრიობის ისტორიაში ცნობილ ქართვეილებს და შეძლო „განსაცვიფრებლად ზანგრძლივი არსებობა დედამიწის ყველაზე საზიფათო ადგილას“ (ი. გოგებაშვილი). თუ გვინდა, მართლაც, საზიფათო, მაგრამ ღვთისმშობლის წილხვედრ უმშვენიერეს მიწაზე სიცოცხლის გაგრძელება, უპირველეს ყოვლისა, ყველაზე დიდი ეროვნული სატკივარი — უმწვავესი დემოგრაფიული პრობლემები უნდა მოვაგვაროთ.

როგორ გადავრჩეთ

დემოგრაფიული პრობლემები აღიარებულია თანამედროვე მსოფლიოს წინაშე მდგარ ხუთ გლობალურ პრობლემათა შორის. ასეთ პრობლემებად მსოფლიო საზოგადოებრივ აზრს მიაჩნია მშვიდობის შენარჩუნება, ყოფილ კოლონიებსა და დამოკიდებულ ქვეყნებში ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაძლევა, კაცობრიობის უზრუნველყოფა ენერგიის წყაროებით, გარემოს დაცვა და დედამიწის მოსახლეობის სწრაფი ზრდა.

მსოფლიო მოსახლეობის მაღალი ზრდის ტემპების ფონზე, განსაკუთრებით დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, საწინააღმდეგო ვითარებაა. კლებულობს მოსახლეობის რაოდენობა, მეტად არასახარბიელოა დემოგრაფიულ განვითარების მაჩვენელები და ამდენად სულ უფრო მწვავედება დემოგრაფიული პრობლემები. დღეს აღარავინ დავობს იმაზე, რომ დემოგრაფიული ვითარება პირდაპირ და მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრავს ქვეყნის ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ მდგომარეობას, მის ეროვნულ უსაფრთხოებას.

უმწვავესი დემოგრაფიული ვითარებაა საქართველოშიც, საფრთხე ეპუქრება ქვეყნის ფიზიკურ არსებობას. ისე, როგორც ყოველგვარი მწვავე პრობლემა, დემოგრაფიული პრობლემების მოგვარებაც შესაძლებელია მხოლოდ ხელისუფლებისა და საზოგადოების ერთობლივი ძალისხმევით. სამწუხაროდ, საზოგადოებრივი სოლიდარობა არ იგრძნობა დემოგრაფიული ვითარების გაუმჯობესებისათვის. წლების განმავლობაში არც ხელისუფლება ზრუნავს პრობლემის სამკურნალოდ ფიზიკური გადაშენების რეალური საფრთხის წინაშე მდგარი ერის გადარჩენისათვის.

დემოგრაფიული ვითარების გამოსწორების ღონისძიებათა სისტემაში უპირველეს საჭიროებად მიგვაჩნია სახელმწიფოს ჩარევა დემოგრაფიული პროცესების მსვლელობაში. პირველ რიგში ქვეყანაში უნდა გამოცხადდეს საგანგებო კრიზისული

დემოგრაფიული ვითარება და შემუშავდეს მოკლევადიანი და გრძელვადიანი სოციალურ-დემოგრაფიული პროგრამები, სადაც მთავარი აქცენტი მიმართული იქნება შობადობის ამაღლებაზე და ორიენტირი იქნება არა უმცირეს სამხავშვიანი ოჯახი.

დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში უაღრესად რთულია. ღღეს ქვეყანას აშკარად ემუქრება შემდეგი დემოგრაფიული საფრთხეები: 1. დეპოპულაცია. მოსახლეობის მართივი გამრავლებისათვის აუცილებელი პირობების არ არსებობა. 2. დეფორმირებული სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა. 3. მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების მაღალი დონე. 4. შრომისუნარიანი მოსახლეობის რაოდენობის მკვეთრი შემცირება და პირიქით, შრომისუნარო მოსახლეობის რაოდენობის მკვეთრი ზრდა. 5. მიგრაციის მაღალი დონე.

აღბათ, კამათს არ იწვევს ზემოთ დასახელებული გლობალური ნეგატიური მოვლენების სახელმწიფოს დონეზე რეგულირების საჭიროება და აუცილებლობა. მხედველობაში გვაქვს ქვეყანაში (თანაც რეგიონულ თავისებურებათა გათვალისწინებით) აქტიური სახელმწიფო დემოგრაფიული პოლიტიკის თანმიმდევრული განხორციელება.

როგორი ვითარებაა ამ მხრივ? — სამწუხაროდ, ქვეყანაში არა მარტო არ ტარდება არანაირი დემოგრაფიული პოლიტიკა, არამედ რიგიანად მოფიქრებულიც არაა იგი. ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრისგან, რომ დემოგრაფიულ პოლიტიკას, როგორი მასშტაბური და სისტემური ხასიათისაც უნდა იყოს იგი, შეუძლია კარდინალურად შეცვალოს დემოგრაფიული განვითარების ტენდენციები და 180⁰-ით შემოაბრუნოს ისინი პოზიტიური მიმართულებით. მაგრამ არც იმის უარყოფა შეიძლება, რომ მეცნიერულად დასაბუთებული პოლიტიკის დროული და გონივრული გატარებითა და მართვის სრულყოფილი მექანიზმის გამოყენებით შეიძლება გარკვეულწილად დემოგრაფიული კრიზისის გადრმაგების შეჩერება და არსებული სიტუაციის სტაბილიზება, რასაც ადასტურებს მსოფლიოს ბევრი ქვეყნის პრაქტიკა.

ზოგიერთ, საქმეში ჩაუხვდავ, პოლიტიკოსს სახელმწიფოს მიერ გატარებული დემოგრაფიული პოლიტიკა ჰგონია მრავალშვილიანი დედებისთვის ეპიზოდურად და მიზერული ოდენობით გაცემული დახმარებები. სინამდვილეში, სახელმწიფო დემოგრაფიული პოლიტიკა გულისხმობს სამი აუცილებელი კომპონენტის ერთიანობას. ესენია: პირველი, დემოგრაფიული პოლიტიკის სტრატეგიული მიზნის განსაზღვრა, ანუ ნათლად მინიშნება იმისა, რომ მისი ამოცანაა გარემო პირობების შექმნა მოსახლეობის გაფართოებული თუ შეკვეცილი გამრავლებისათვის. კიდევ უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, მოსახლეობის რიცხოვნობის გადიდების თუ შემცირებისთვის; მეორე, გონივრულად შეზღუდვებული და მეცნიერულად დასაბუთებული ღონისძიებათა სისტემა ანუ შერჩევა ბერკეტების (ინსტრუმენტების) კომპლექსისა, რომლის მიზანსწრაფული გამოყენებით შეიძლება მიღწეულ იქნეს სერიოზული წარმატებები დასახული მიზნის მიღწევის მიმართულებით; და, მესამე, — შეზღუდვებული ღონისძიებების პრაქტიკულად განმხორციელებელი ადრესატის ნათლად მინიშნება და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, სათანადო ფინანსური უზრუნველყოფა.

უფრო მარტივად რომ ვთქვათ, დემოგრაფიული პოლიტიკა შეიძლება გაგებულ იქნას როგორც ფართო, ასევე ვიწრო გაგებითაც. ფართო გაგებით ის გულისხმობს სოციალურ-ეკონომიკური პირობების რეგულირებისკენ მიმართულ მოქმედებებს, რომელთაც შეიძლება ჰქონდეთ დემოგრაფიული შედეგები.

თანამედროვე მსოფლიოში, ძირითადი საერთაშორისო დოკუმენტები, რომელიც არეგულირებს სოციალურ პოლიტიკას, არის 1961 წელს მიღებული ევროპული სოციალური ქარტია, რომელმაც ცნო ადამიანის უფლება ისარგებლოს სოციალური პროგრამებით.

ვიწრო გაგებით, დემოგრაფიული პოლიტიკა არის ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც მიმართულია დემოგრაფიულ მოვლენებზე უშუალო ზემოქმედებისკენ.

ახლა უფრო დეტალურად შევჩერდეთ ზოგიერთ იმ ღონისძიებაზე, რომელიც უნდა გაითვალისწინოს საქართველოს დემოგრაფიული პოლიტიკის კონცეფციამ 2008-2025 წლამდე პერიოდისათვის:

საქართველოს დემოგრაფიული პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს მოსახლეობის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობისა და შობადობის გაზრდის, მოკვდაობის შემცირების, შიდა და გარე მიგრაციის რეგულირებისაკენ, მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვისა და განმტკიცებისაკენ, ამის საფუძველზე კი ქვეყნის დემოგრაფიული სიტუაციის გაუმჯობესებისაკენ.

კონცეფცია შემუშავებული უნდა იყოს საქართველოს კონსტიტუციის, საქართველოს კანონების, სხვა ნორმატიული სამართლებრივი აქტების, აგრეთვე მოსახლეობის სფეროში საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებისა და საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად. მან უნდა გაითვალისწინოს, როგორც სამამულო, ასევე უცხოური გამოცდილება და განსაზღვროს 2025 წლამდე პერიოდში საქართველოს მოსახლეობის დემოგრაფიული პოლიტიკის მიზნები, პრინციპები, ამოცანები და ძირითადი მიმართულებები.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ნებით ნუ გადავშენდებით	5
რამდენი ვიყავით და ვართ	10
რა გვიჩვენა მოსახლეობის 2002 წლის აღწერამ	46
ვიზრდებით თუ ვმცირდებით?	60
მოსახლეობის დაბერება: კარგია თუ ცუდი?	85
რაზეა დამოკიდებული ჩვენი გამრავლება, ჯანმრთელი და ხანგრძლივი სიცოცხლე	99
რას ფიქრობენ ახალგაზრდები ოჯახის შექმნასა და ბავშვების ყოლაზე	117
რას მოგვიტანს გლობალიზაცია?	132
ქვეყნის დემოგრაფიული უსაფრთხოება	144
როგორ გადავრჩეთ	166

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, 0. შავშავაძის ბაზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

